

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Ekolojik Örgüt Modeli Önerisi:Epistemolojik Yaklaşım**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../07/2007

Ulaş Çakar

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Ulaş Çakar
Anabilim Dalı : İşletme
Programı : İşletme Doktora
Tez Konusu : Ekolojik Örgüt Modeli Önerisi:Epistemolojik Yaklaşım
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ☐***
Öğrenci sınava gelmemiştir. ☐**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET
Doktora Tezi
Ekolojik Örgüt Modeli Önerisi: Epistemolojik Yaklaşım
Ulaş Çakar
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
Doktora Programı

Günümüzde insanlık önceden örneği olmayan ve gezegendeki canlı yaşamın genelini tehdit eden ve sadece teknolojik çarelerle çözülmesi mümkün olmayan bir krizle karşı karşıyadır. Çünkü insan uygarlığı ilk dönemlerinden bu yana egemen anlatısı olan doğayla mücadele ve insan merkezlilik, krizi çözmeye yönelik yaklaşımları da etkilemektedir. Çoğunlukla insana olan faydasıyla tanımlanmış doğal unsurların korunması hedeflenerek, ekolojik bütün göz ardı edilmektedir.

Mevcut ekolojik krizin en önemli aktörleri olan örgütler, aynı zamanda bu krizin çözümü sürecindeki en önemli unsurlardır. Örgütlerin derin ekolojik eğilimde ifade edilen tarzda kendilerini tanımlamaları ve gerçekleştirmeye çalışmaları gereklidir. Bunun için örgütsel yazında zaman geçtikçe daha da kapsamını geliştiren çevre olgusunun kelimenin gerçek anlamıyla ekolojik bir şekilde ele alınması ve örgütlerin böyle bir sistem içindeki bütünlük yapısının ifade edilmesi gerekmektedir. Bunun için ekolojik bir örgüt modelinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada, birinci bölümde insanlık tarihi boyunca insan-doğa ilişkisine dair egemen yaklaşım, karşılaşılan ekolojik kriz ve geliştirilen yeşil yaklaşımlar ifade edilmektedir. İkinci bölümde örgüt yazının erken dönemlerinden bugüne örgüt-çevre ilişkisinin ne şekilde ele alındığı açıklanmakta, ekolojik bir çevre ilişkisi önerilmektedir. Üçüncü bölümde ekolojik örgüt modeli ve boyutları

açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde ekolojik örgüt modelinin boyutları tarım ve hayvancılık sektöründe çalışan üç örgütü inceleyerek değerlendirilmiştir.

Çalışma, mevcut örgüt modellerinden temel olarak farklı özelliklere sahip bir ekolojik örgüt modelinin uygulanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Çalışmada tarım ve hayvancılık sektörlerinin sürdürülebilirliği tehdit edici yapılarından kaynaklanan ekolojik sorunlar içerdiği görülmüştür. Sorunun yalnızca bir örgüt geliştirme çabasıyla çözülebilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Yalnızca örgütlerin değil, faaliyet gösterdikleri alanların temellerini de ekolojik bir hale getirmelerinin gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1) Ekolojik Örgüt 2) Sürdürülebilir Örgüt 3) Yeşil Yönetim

ABSTRACT

PhD Thesis

A Proposal for Ecological Organization Model: Epistemological Approach

Ulaş Çakar

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Management

PhD Programme

Today, humanity is facing an unique ecological crisis that threatens the life on planet as a whole. This ecological crisis is in a scale that can't be solved by just technological methods. Because since the beginning of the human civilization, humanity's dominant narrative of struggle against nature, affects the possible solutions of the crisis. Most of the time, the natural elements that are defined as beneficial to humanity are protected and ecology' wholeness is ignored.

Organizations as the most important actors of the present ecological crisis are also the most critical elements for the solution process of this crisis. Organizations have to define themselves in deep ecological style and obtain their real identities. In order to achieve this goal, the organizational environment concept, whose content has grown in passing time, has to be redefined according to the real meaning of ecology. Organizations wholeness in such a system has to be emphasized. A wholesome organization like this is not possible in a classical organizational model. An ecological organization model has to be developed.

In this study, the first section dominant approach in the human history in context of human-nature relations, present ecological crisis and green approaches are examined. In the second section, organization and environment relations since the early times of organizational studies are examined and an ecological environment relation is adviced. In the third section, ecological environment model and its dimensions are explained. In the fourth section,

ecological organization model is examined comparatively in three agriculture and stock raising sector organizations.

Study emphasizes the necessity of the implementation of an ecological organization model that is different from current organizational models. In the study, it was seen that agriculture and stock raising organizations' sustainability threatening characteristics were because of their sectors' own characteristics. The problem can't be solved by just an organizational development activities. Because of this, organizations' becoming ecological is not enough, their sectors characteristics also have to become ecological.

Key Words: 1) Ecological Organization 2)Green Management 3)Sustainable Organization

EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİ ÖNERİSİ:EPİSTEMOLOJİK YAKLAŞIM

YEMİN METNİ.....	I
TUTANAK.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLO LİSTESİ.....	X
ŞEKİL LİSTESİ.....	XI
EKLER LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN VE DOĞA İLİŞKİSİ

1.1 İNSANIN DOĞAYLA İLİŞKİSİNE DAİR YAKLAŞIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	1
1.1.1 Tarih Öncesi Çağlar.....	1
1.1.2 İlk Çağ.....	3
1.1.3 Orta Çağ.....	7
1.1.4 Sanayi Devrimi Öncesi Dönem.....	11
1.1.5 Sanayi Devrimi ve Sonrası.....	14
1.2 EKOLOJİK KRİZ.....	19
1.3 YEŞİL YAKLAŞIMLAR.....	29
1.3.1 Hayvanmerkezli Yaklaşımlar.....	29
1.3.2 Canlımerkezli Yaklaşımlar.....	31
1.3.3 Yeryüzü Merkezli Yaklaşımlar.....	33
1.3.4 Ekofeminizm.....	35
1.3.5 Derin Ekoloji.....	37
1.3.6 Çalışmada Benimsenen Yaklaşım: Derin Ekoloji.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN TANIMLANMASI

2.1 ÖRGÜT KURAMI VE ÖRGÜTSEL ÇEVRE.....	45
2.1.1 Klasik Yönetim Kuramı ve Çevre.....	45
2.1.2 Neo-Klasik Yönetim Kuramı ve Çevre	48
2.1.3 Kantitatif Yöntem ve Yaklaşımlar ve Çevre.....	50
2.1.4 Modern Kuramlar ve Çevre.....	50

2.1.4.1 Sistem Kuramı ve Çevre.....	52
2.1.4.2 Durumsallık Kuramı ve Çevre.....	54
2.1.4.3 Adaptasyon Kuramları ve Çevre.....	58
2.1.4.3.1 Kaynak Bağımlılığı Kuramı ve Çevre.....	58
2.1.4.3.2 İşlem Maliyeti Yaklaşımı ve Çevre.....	59
2.1.4.3.3 Popülasyon Ekolojisi Kuramı ve Çevre.....	59
2.1.4.3.4 Kurumsallaşma Kuramı ve Çevre.....	61
2.1.4.3.5 Kültürel Yaklaşım ve Çevre.....	62
2.1.5 Post Modern Yaklaşımlar ve Çevre.....	63
2.1.6 Günümüzde Egemen Olan Çevre Tanımı.....	65
2.1.7 Çalışmanın Yaklaşımı:Ekolojik Sistemin Parçası olarak Örgüt...	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİ

3.1 EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİ.....	70
3.1.1 Yönetim Unsurları.....	75
3.1.1.1 Ekolojik Örgütün Amaçlarının Tanımlanması.....	75
3.1.1.2 Ekolojik Strateji.....	81
3.1.1.3 Ekolojik Değerler ve Beceriler.....	86
3.1.2 Örgütsel Yapı.....	91
3.1.2.1 Farklılaşma.....	91
3.1.2.2 Bütünleşme.....	93
3.1.2.3 Adem-i Merkeziyetçilik.....	93
3.1.2.4 Yaşayan bir Örgüt Yapısı.....	95
3.1.3 Örgütsel Etkililik.....	99
3.1.4 Ekolojik Örgüt Modelinin Hayata Geçirilme Gerekliği.....	104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİNE İLİŞKİN ÖRGÜTSEL DEĞERLENDİRMELER

4.1 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	109
4.1.1 Araştırmanın Amacı.....	109
4.1.2 Değerlendirme Yöntemi.....	109
4.1.3 Araştırmanın Örneklemi.....	111
4.1.4 Veri Toplama Aracı.....	111
4.2 ÖRGÜTSEL DEĞERLENDİRMELER.....	113

4.2.1 Kral Tarım Ürünleri A.Ş.....	113
4.2.1.1 Örgütün Tanıtılması.....	113
4.2.1.2 Ekolojik Örgüt Modeli Boyutları Açısından İnceleme.....	114
4.2.1.2.1 Örgüt Amaçları ve Ekolojik Stratejisi.....	114
4.2.1.2.2 Ekolojik Değerleri ve Becerileri.....	116
4.2.1.2.3 Örgüt Yapısı.....	118
4.2.1.2.4 Örgütsel Etkililik Ölçütleri.....	119
4.2.2 Işık Tarım Ürünleri A.Ş.....	121
4.2.2.1 Örgütün Tanıtılması.....	121
4.2.2.2 Ekolojik Örgüt Modeli Boyutları Açısından İnceleme.....	122
4.2.2.2.1 Örgüt Amaçları ve Ekolojik Stratejisi.....	122
4.2.2.2.2 Ekolojik Değerleri ve Becerileri.....	126
4.2.2.2.3 Örgüt Yapısı.....	129
4.2.2.2.4 Örgütsel Etkililik Ölçütleri.....	130
4.2.3 Köytür Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş.....	133
4.2.3.1 Örgütün Tanıtılması.....	133
4.2.3.2 Ekolojik Örgüt Modeli Boyutları Açısından İnceleme.....	134
4.2.3.2.1 Örgüt Amaçları ve Ekolojik Stratejisi.....	134
4.2.3.2.2 Ekolojik Değerleri ve Becerileri.....	136
4.2.3.2.3 Örgüt Yapısı.....	137
4.2.3.2.4 Örgütsel Etkililik Ölçütleri.....	138
4.2.4 Örgütlerin Karşılaştırılmalı Olarak Değerlendirilmesi.....	140

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 SONUÇ.....	144
5.2 İLERİDE YAPILACAK ÇALIŞMALARA YÖNELİK ÖNERİLER.....	152
KAYNAKLAR.....	154
EKLER.....	175

TABLO LİSTESİ

Tablo 1-1 Yeşil Yaklaşımlar & Özellikleri	42
Tablo 4-1 Ekolojik Örgüt Modeli Açısından İncelenen Örgütlerin Durumu	141

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1: Örgütsel Çevre.....	69
Şekil 3.1: Ekolojik Örgüt.....	74

EK LİSTESİ

EK-1	Kuran-ı Kerim’de İnsanın Doğaya İlişkisine Dair Sureler.....	176
EK-2	Işık Tarım Ürünleri A.Ş. Organik Ürün Listesi.....	178
EK-3	Işık Tarım Ürünleri A.Ş.’nde Organik Proje Hazırlama ve Yürütme Süreci..	182
Ek-4	Köytür Ege Entegre Tavukçuluk Sanayi ve Ticaret A.Ş. Tavuk Üretim Süreci.....	186

GİRİŞ

İnsanlık tarihi ilk dönemlerinden itibaren bir insan-doğa mücadelesi anlatısı olarak gelişmiştir. Doğaya kimi zaman tapınılsa da asıl olarak insanın karşısındaki bir “öteki” olarak ele alınmıştır. Doğanın ayrılmaz bir parçası olan insan kendini doğadan ayrı özel bir unsur olarak tanımlamış ve bunu sürdürmüştür. Merkez insandır ve varolan her şey ona sağladığı faydalara göre tanımlanmıştır. Bunun sonucu olarak kimi insan uygarlıkları çöküşler yaşasalar da, geçmişteki dünyanın günümüze kıyasla birbirinde kopukluğu ve dünyadaki kaynakların bolluğu ve insan nüfusunun azlığının katkısıyla yeniden başlanarak doğayla mücadele sürdürülmüştür. Yüzyıllar geçtikçe egemen zihniyet değişiklikler yaşasa da yapısındaki insan merkezli özü yitirmemiştir. Ortaçağdaki şeytani olan doğanın ve bundan dolayı ıslah edilmesi gereken doğal çevrenin, Rönesans döneminde akılcılığa karşı olan ve evcilleştirilmesi gereken bir unsur olarak ele alınıyor olması bu evrimsel dönüşümün içerdiği sürekliliği çarpıcı olarak göstermektedir. İnsanlığın sanayi devrimiyle beraber gösterdiği gelişim, insanlığın doğayla mücadelesinin kapsam ve etkisini arttırmıştır. Özellikle 20. yüzyılda insanlığın büyük oranlarda artan nüfusu ve gösterdiği büyük teknolojik gelişimin yarattığı ekolojik yük doğanın kaldıramayacağı boyutlara ulaşmıştır.

1970li yıllardan itibaren dünya kamuoyu ve pek çok devlet yaşanan sorunların farkına varmaya ve önlemler almaya çabalamaya başlamıştır. Bu süreçte yaşanan sorunların ekolojik olduklarının farkına varılmıştır. Biyolojik açıdan organizmalar ve çevresi arasındaki ilişki olarak tanımlanabilen ekoloji, sorunların kapsamının genişliğini tam olarak ifade etmektedir. Bireyle ilişkili canlı-cansız her şeyi kapsamaktadır (Kışlalıoğlu & Berkes, 1994, 2003). İnsanın dünyanın bütünü üzerinde yarattığı ekolojik etkinin büyüklüğü bu ilişkilerin tanımını karmaşıktır. Bu karmaşık yapı, ekolojinin zaman geçtikçe artan oranda disiplinlerarası bir alan olarak evrimleşerek pek çok alt dallarının da yardımıyla dünyadaki doğal yapılar ve ilişkileri tanımlamaya çalışmasına yol açmıştır (İslam, 2000, DesJardins, 2006). Bununla beraber, yaşanan ekolojik sorunlar hem çok kapsamlı oldukları hem de gelişen büyük ekonomik ve teknolojik gelişmelerle ivme

kazandıkları için gitgide büyümeye devam etmişlerdir. Özellikle ozon deliği ve sera gazı etkisi sonucu olan küresel ısınma gibi sorunlar ekolojik sorunların en iyi örnekleri olarak sunulabilir. Ekolojik sorunların birbirleriyle etkileşimde bulunarak daha da büyüyor olmaları sorunun gerçek bir kriz olması sonucunu doğurmuştur. İnsanı merkez alarak dünyaya şekil verilmesi, günümüzde insan varlığını tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

20. yüzyılda yaşanan büyük gelişmelerin gerçekleşmesini mümkün kılmakta en büyük rolü oynayan modern örgütler, yaşanan ekolojik krizin çözümlenebilmesi için de kritik bir öneme sahiptir. Dünyanın eko-sistemini zehirleyen mevcut sistemimizin en temel aracı olan örgütlerin bir panzehir olarak kullanılmasının zamanı gelmiştir. Günümüzün büyük örgütleri devletleri aşan güç ve etkileriyle göze çarparken unutulmaması gerekmektedir ki, küçük örgütler bile bireysel olarak küçük etkiler yaratmalarına rağmen bir bütün olarak benzer faaliyet gösteren örgütlerin yarattığı etkilerle birleşerek önemli ekolojik etkiler yaratmaktadır. Bu yüzden yapılması gereken insan merkezli bir öze dayalı olarak geliştirilmiş olan günümüz örgütlerinin yeniden ve ekolojik bir şekilde tanımlanmasını sağlamaktır. Burada ekolojik ifadesinin altının çizilmesi gerekmektedir, çalışmada alanda kullanılan yeşil ifadesi çevreye yönelik yaklaşımların genel bir başlığı olarak ele alınmaktadır. Ekolojik ise, mevcut sistemde bulunan indirgenmiş gerçekliğe dayalı olmayan ve bütüncül olan model ve kavramları tanımlamak için kullanılmaktadır (Popülasyon ekolojisinde ifade edilen tarzdaki metaforik bir ekoloji ifadesi bu kapsamın dışında kalmaktadır). Bunun için modern örgütlerin doğayı bir parçası olarak tanımladığı çevre olgusunun yeniden tanımlanarak ekolojik bir hale getirilmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir temele dayalı olarak geliştirilecek olan bir ekolojik örgüt modeli mevcut ekolojik krizle başa çıkılmasını sağlayacaktır.

Çalışmamız mevcut ekolojik krizdeki şartlarla başa çıkabilecek nitelikteki ekolojik örgüt modeli geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu modelin gelişimi açısından farklı bir yöntem uygulanarak epistemolojik bir yaklaşım izlenmesi hedeflenmiştir. Bilgi kuramı olarak da ifade edilen epistemolojik yaklaşım, bilginin kökenini, doğasını, sınırlarını ve bilgi edinme yöntemlerini inceler (Hançerlioğlu, 1996, Budak,

2000). Böyle bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmuştur çünkü yaşanan insan merkezli zihniyete dayalı yaklaşım sorunu bir bütün olarak insani bilgi üretim süreçlerini etkileyerek içine yerleşmiştir. İnsanın merkezinde oluşan çevresel gerçeklik, bir bakıma eski dönemlerin evrenin etrafında döndüğünü iddia eden dünya görüşlerine benzemektedir. Mevcut görüşlerde insan merkezde bulunmaktadır ve dünya üzerindeki her şey ve evren de merkeze göre tanımlanmaktadır. Burada ifade edilen yalnızca öznel değerlendirmelere dayalı yargılar değildir. Aynı şekilde, insani olarak oluşturulan sistem ve yapılar sorgulanmayan temel bir gerçek olarak insan merkezliliği içermektedir. Bu yüzden ancak epistemolojik bir bakış açısıyla bakılırsa insan ve doğa, örgüt ve çevre ilişkilerinin oluşturan unsurlar ve modern örgüt modellerinin dayandığı temel gerçeklikler değerlendirilebilir. Bu amaçla çalışmamızda epistemolojik bir yaklaşıma dayalı olarak ekolojik bir örgüt modeli geliştirilerek, tarım ve hayvancılık sektöründeki üç örgütün mevcut yapılarıyla karşılaştırmalı olarak irdelenecektir.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde insanın doğayla ilişkisine dair yaklaşımlar tarihsel olarak incelenecektir. İnsan merkezli zihniyetin yalnızca modernizmden kaynaklanan bir olgu olmadığı gösterilecektir. Karşılaşılan ekolojik krizin bulunduğu aşama ifade edilecektir. İnsan merkezli olmayan yeşil yaklaşımlar tanımlanarak ekolojik açıdan geçerlilikleri değerlendirilecektir.

İkinci bölümde örgütsel yazının başlangıcından bu yana çevrenin tanımlanmasına ilişkin temel yaklaşımlar değerlendirilecektir. Mevcut egemen olan çevre tanımındaki parçalanmışlığa işaret edilerek gerekli olan bütüncül, ekolojik çevre tanımının önemi vurgulanacaktır.

Üçüncü bölümde geliştirilen ekolojik örgüt modeli ve boyutları verilerek kuramsal yapı ifade edilmektedir.

Dördüncü bölümde geliştirilen ekolojik örgüt modeli, tarım ve hayvancılık sektöründeki üç örgütün modelleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Beşinci bölümde çalışmanın sonuçları irdelenmekte ve ileride bu konuda yapılacak olan çalışmalara yönelik önerilerde bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN VE DOĞA İLİŞKİSİ

Antropolojik ve arkeolojik bulgular insanlık tarihinin başından itibaren insanlığın doğayla büyük bir mücadele halinde olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüzde mücadele, ağırlıklı olarak insanın zaferiyle sonuçlanmış gibi görünse de bu zaferin yarattığı ekolojik sorunlar, gerekli önlemler alınamazsa, yalnızca insanlığı değil dünya üzerindeki tüm canlı yaşamın varoluşunu da tehdit etmektedir. Bu ekolojik krizi çözebilmek için yalnızca teknolojik değişimin sağlanması yeterli değildir, bunun yanı sıra insanın doğayla ilişkisine dair günümüzün egemen paradigmasının sorgulanması gerekmektedir. Bu sorgulamanın yapılabilmesi için insanlığın doğaya yönelik yaklaşımlarının tarihsel gelişiminin ana hatlarıyla incelenmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir inceleme insan merkezli zihniyetin köklerini sunacağı gibi bu zihniyete karşı geliştirilen alternatif yeşil yaklaşımlara dair de bir fikir verecektir.

1.1 İNSANIN DOĞAYLA İLİŞKİSİNE DAİR YAKLAŞIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1.1 Tarih Öncesi Çağlar

Tarih öncesi dönem insanın doğadaki varoluş kavgasını en yoğun verdiği dönemdir (Brummet vd., 2000). Bu dönemde insan doğal güçleri ve yapısı açısından besin zincirinin üst kademelerindeki yırtıcılara göre oldukça acizdi. Yaşanan son buzul çağı ve arkasından gelen değişim sürecinden dolayı (Ribard, 1983) hava şartları da insanlığın yaşam şartlarını çok derinden etkilemişti.

İnsanların zamanla düşünsel becerilerinin artması, alet yapabilmeleri, sosyal örgütlenme becerileri ve dil geliştirebilmeleri insanlığın doğal sistem içinde avantaj kazanmaya başlamasını sağlamış ve avcı-toplayıcı insanın doğada önemli bir güç olarak ortaya çıkmasına yola açmıştı. Yaklaşık 11 bin yıl önce nüfusu dünya

genelinde beş milyonu bulduğu tahminlenen insanlığın avcı-toplayıcı olarak o dönemde kimi hayvan türlerinin soyunu tüketecek güç ve etkiye sahip olduğu gittikçe ağırlık kazanan bir görüş olmaya başlamıştır (Ponting, 2000). Bundan sonraki bütün tarih dönemlerinde insanlığın gelişimiyle hayvanların soyunu tüketmesi başa baş giden bir unsur olmuştur.

Yaklaşık olarak MÖ 9000 yıllarında tarım devrimi dünyanın çeşitli yörelerinde gelişmeye başladığında ise insanlık yeni bir döneme girmiştir. MÖ 6000 yılının yakın doğusunda tarım temel hayatta kalma aracı haline gelmişti ve evcilleştirilen hayvanlardan elde edilen ürünlerle de desteklenmekteydi (Coffin vd., 2002) . Artık bundan sonraki dönemden yazılı tarihin başladığı yaklaşık M.Ö. 4 bin yılına kadar geçen süreçte insan toplumu doğaya hakimiyetini sadece av kapasitesiyle değil gelişmiş tarım yöntemlerine yönelim, evcil hayvanların beslenmesi ve ilkel kentlerin oluşumuyla daha da sağlamlaştırmıştır (Massey, 2002). Bununla beraber dünyanın pek çok farklı köşesinde tarih öncesinde olduğu gibi yaşayan toplumlar zaman içinde azalarak da olsa bugüne kadar gelmişlerdir, örneğin Papua Yeni Gine yerlileri 200 yıl öncesine kadar bile Yontma Taş Çağı düzeyinde sayılabilecek bir düzeydeydiler (Diamond, 2003).

Dünya üzerindeki insan egemenliği ağırlıklı olarak Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika ekseninde gelişmiştir. Amerika'da ve Afrika'nın diğer yörelerindeki toplumsal gelişmeler çevresel şartların etkisiyle çok daha kısıtlı kalırken, Avustralya ve çevresindeki şartların sertliği insanların toplumsal gelişmesini çok büyük bir durağanlığa itmiştir. Bununla beraber medeniyet gelişmesi bu derece olumsuz etkilenen bu insan toplulukları doğayla uyum içinde olmaya yönelik hareketler, inanç sistemleri ve toplumsal düzenlerle ayakta kalmışlardır. Bu toplumlar doğanın dengesine etki etmekten aciz kaldıkları için, insan nüfusu ve yetersiz besin miktarları arasındaki dengenin bozulduğu zamanlarda uç önlemlere başvurmışlardır. Savaşları yoğunlaştırma ya da kimi bireylerin öldürülmesi (kız çocukları gibi) gibi dengeleyici unsurlar olarak kullanmışlardır(Harris, 1994, 1995). Ekolojik açıdan çok önemli bir olgu burada ortaya çıkmaktadır; insan medeniyetinin bugünkü aşamasına gelmesi üzerinde çevresindeki iklim şartlarından, bitkilere, hayvanlara ve mevcut coğrafi

kaynaklara kadar pek çok farklı çevresel unsurlar belirleyici olduğu için toplumlar birbirlerinden çok farklı medeniyet seviyelerine ulaşmıştır (Diamond, 2003, 2006, Ribard, 1983). Bu perspektiften bakıldığında gelişmenin ırksal güce dayalı olduğu ve buna en çok Batı insanın sahip olduğunu savunan söylemin geçmiş bir döneme ait bir *zeitgeist*¹ olarak ömrünü tamamladığı görülmektedir. Çok yakın bir tarih olan MS 14. yüzyılda Batı'nın toplumsal ve iktisadi gelişim açısından Asya medeniyetlerinin son derece gerisinde bulunması (Kennedy,2005) bu görüşteki zayıflığa işaret etmektedir.

1.1.2 İlk Çağ

Tarih dönemleri başladığında insanlığın ilk büyük şehirlerinin kurulduğu Sümer ve Mısır uygarlıkları gibi ilk uygarlıklar büyük ırmakların ağzlarında bunları kontrol ederek yaratılan su kanalları ve ırmak hareketlerinin incelenmesine dayalıydı. Uygarlığın şafağı olan bu anda insanlık ilk zaferiyle sarhoş olmakla kalmayıp doğaya hükmetmenin gerekliliğini savunmuştu. Mezopotamya uygarlığının vahşi doğaya bakış açısı dünyanın ilk yazılı destanı olan Gılgamış'ta bile çok somut görülmektedir. Burada ormanlar büyük bir kötülük merkezi olarak anlatılmıştır ve kahraman Gılgamış güney İran'daki büyük sedir ormanına giderek, orada ağaçların şeytani gardiyanı Humbaba'yı Güneş Tanrısı Şamaş ve arkadaşı Enkidu'nun yardımıyla yenmiş ve o ormanı yok ederek Uruk'a dönmüştür (Bottero, 2005).

Verimli Hilal olarak adlandırılan Mezopotamya Anadolu eksenindeki bölgede doğaya egemen olmaya dayalı yaklaşımların etkisi zamanla hissedilmeye başlandı. Çünkü tarım sistemindeki yoğun su kullanımı ve genişletilmiş kanalların sağladığı kısa ve orta vadedeki büyük ve olumlu gelişmeler, uzun vadede toprağı tuzlanması ve toprağın aşınması gibi sonuçlara yol açarak toprağı verimsizleştirmişti (Scarre ve Fagan, 2003). Doğanın dokusuna verilen zarar sonucu hızlanan erozyon bu tükenme sürecine ivme kazandırmıştı. MÖ 1800 yılına gelindiğinde artık tarımsal temellerin çökmüş olması, Mezopotamya güç dengelerinin kuzeydeki merkezlere dönmesinde en az siyasi unsurlar kadar büyük bir rol oynamıştır. Günümüze kadar gelen süreçte bu yöre toprağın verimsizleşme sürecini sürekli olarak yaşamıştır. Bugün bu

¹ Zeitgeist: Zamanın ruhu, bir dönemi ifade edene egemen görüş.

yöredeki eski uygarlıkların şehirlerinin pek çoğunun olduğu yerler insanlığın ilk büyük doğal felaketlerinin yarattığı çöllerin ve bataklıkların yakınındadırlar. Bu tarz yöresel ekolojik krizler Mezopotamya ile sınırlı kalmamıştı. Aynı şekilde pek çok başka yörelerde de buna benzer olaylar görülmüştü.

M.Ö. 1900 yıllarında İndüs Vadisinin verimsizleşmesi ve mevcut tarımsal sistemin bozulması sonucu Harappan şehirlerinin terk edilmesi(Scarre ve Fagan,2003) ve Klasik Maya uygarlığının M.S. 800 yıllarındaki besin tabanının çöküşü sonucu yok oluşu gibi birbirinden çok farklı yöre ve zamanlarda meydana gelmiş büyük yıkımlar da benzer özellikler göstermişti (Ponting, 2000). Amerika’da tümüyle farklı bir tarihsel gelişimden geçen Mayalar da nüfusları arttıkça daha yoğun tarım yöntemleri kullanmaya başlayınca toprağın üzerindeki bu aşırı yük dönemsel kuraklık döngüleriyle de birleşmesi klasik Maya uygarlığının sona ermesindeki en temel unsur olmuştu (Scarre ve Fagan, 2003, Diamond, 2006). Bugün Güney Amerika’da cangılların ortasında bulunan büyük kent kalıntıları ve piramitler de bir uygarlığın doğanın içinde nasıl kaybolup gidebildiğine dair dramatik anıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Medeniyetlerin gelişmesinde çok önemli bir bölge olan Akdeniz havzasının sahip olduğu bitki örtüsünün değişimi de uygarlıkların yok oluş süreçleri kadar dramatik sonuçlara yol açmasa da insanların erken dönem faaliyetlerinin etkilerini göstermesi açısından çarpıcıdır. Zeytin ağaçları, asmalar, makiler ve keskin kokulu bitkilerden oluşan Akdeniz bitki örtüsü uzun vadeli yerleşimler ve artan nüfusun baskısından kaynaklanan bir çevresel bozulmanın bir sonucu oluşmuştu. Aslında Akdeniz bölgesinin doğal bitki örtüsü, yaprak döken ve dökmeyen meşe, kayın, çam ve sedir ağaçlarının karışımından oluşan ormanlardı (Ponting, 2000).

Deltaların dolması sonucu günümüzde kıyıda çok içeride kalan Efes, Milet, Paestum, Ravenna ve Vezüv yanardağının patlamasıyla yok olan Pompei gibi antik kentlerin kaderleri ise insanların verdiği zararlardan bağımsız olarak da doğal şartların baskısının uzun süren ya da anlık etkilerle insanların kurduklarını ne derece etkin yok edebildiğini göstermektedir.

Sonuçta ilk çağdaki pek çok medeniyetin yokoluş süreçlerinde yalnızca rakip medeniyetler değil aynı şekilde insan etkisiyle olsun olmasın doğal felaketlerin etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Eski Sümer'in tuz birikiminden beyazlamış, verimsizleşmiş tarlaları ve o dönem insanların ne şekilde çabalayıp başarısız oldukları bugün için önemli mesajlar taşımaktadır. İşin acı yanı, tarihsel metinler göstermektedir ki, bütün çöken uygarlıklar çöküşlerin farkında olmuşlardır ve sınırlı bilgileriyle bu süreci durdurmaya çalışmışlardır. Ama diğer tarihsel faktörlerin de baskısıyla bu süreçler durdurulamamıştır. Roma gibi büyük bir imparatorluğun çöküşünün hala tartışılan sayısız siyasi, ekonomik ve demografik nedenlerinin arasında bile mevcut sistemin Roma halkı ve ordusunu beslenmekte yetersiz kalmaya başlaması da vardır (Foster, 2002). Pek çok Roma şehrinin bu dönemde barbar saldırılarının yanı sıra kırsal kesimin tarımsal besini aktaramaz hale geldiği için meydana gelen açlıkla yüzleştiği görülmektedir (Tierney vd., 1972). Roma'nın bizim deniz(*mare nostrum*) olarak ifade ettiği Akdeniz bölgesinin genelinde yaşanan bu tarımsal altyapı çöküşü, aşırı kullanımdan bozulmuş doğal yapıdan bağımsız düşünülemez.

İlk çağlarda görülen diğer bir temel olgu ise dünyanın genelinde oluşan bir zihniyet farklılığıdır. Özellikle Antik Yunan düşüncesi doğada insanın üstünlüğü ve egemenliğine inanarak bu yönde bir kusursuzluk idealine yönelirken, Asya'nın pek çok yöresinde ise insanlar doğayla uyumun önemine inanmıştı. Daha sonraki dönemlerde Batının felsefi altyapısını oluşturacak olan Eski Yunan felsefesindeki egemen yaklaşım insanın kendine bağlı olan doğadan üstün yaratıldığı bu dönemde ortaya çıkmıştı. Bu yüzden doğanın insan için yaratıldığını savunulmuştu. Egemen olan bu felsefi yaklaşımın tipik bir örneği Aristoteles'in bir ifadesinde çok güzel görülmektedir; *"Eğer Doğa her şeyi eksiksiz yapıyorsa ve hiçbir şey boşuna değilse, o halde bütün hayvanları insanlar için yaratmış demektir"*(Ponting, 2000). Aristo'nun felsefesinin bütününde bu egemenlik ilişkisinin akılcı savunumları göze çarpmaktadır (Plumwood, 2004). Platoncu felsefe de doğayı aklın kendi amaçları ve zekanın içine işlenebileceği pasif bir alıcı olarak tanımlanmaktadır (Plumwood, 2004).

Batının günümüzdeki dinsel görüşünün altyapısını oluşturan Yahudi-Hristiyan inanışının da doğaya yönelik yaklaşımı ayrıca belirtilmelidir. Her ne kadar bu dönemde bu yaklaşım az sayıda insanın zihniyetini oluşturmaktaysa daha sonra belli noktalarda bu geleneğe bağlı gelişen Hristiyanlık ve İslam inanışlarının içinde belli farklılıklarla da olsa yer bulacaktır. Tevrat'taki yaratılış hikayesine dair temel bir ifadeyle doğaya yönelik zihniyet çok güzel özetlenebilir;

“Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın” dedi, “Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun. İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak. Yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere-soluk alıp veren bütün hayvanlara- yiyecek olarak yeşil otları veriyorum.” Ve öyle oldu(Yaratılış 1:28-30, Kutsal Kitap, 2001).

Ayrıca Mezmurlar'daki diğer bir ifade de insanlığın egemenlik hakkını pekiştirmektedir; *“Göklerin öteleri RAB'bindir, ama yeryüzünü insanlara vermiştir.” (Mezmurlar 115:16, Kutsal Kitap, 2001).*

Yukarıdaki ifadelerde Tanrı'nın yarattıkları üzerine insana yetki verdiği ve insanı doğaya egemen kıldığı görülmektedir. Verilen yetkinin sınırları, üzerinde pek çok yorumda bulunulan kapsamlı bir teolojik bir olgudur; kimi kaynaklar sınırsız mutlak bir güçten söz ederken, kimi kaynaklar da Tanrısal gücün kontrolünde olduğundan dolayı sınırlandırılmış bir tür vekilharçlık ödevi olduğunu iddia etmektedirler (Peterson, 2000; Vogel,2001; Üçal ve Malcolm, 2003). Bununla beraber çalışmamızın kapsamı açısından önemli olan yetkinin sınırları değil bu büyük yetkinin insana verilmiş olmasıdır.

Asya'ya bakıldığında ise Çin düşüncesinde Taocu yaklaşımın insana doğayla ve evrenle birleşme peşinde koşmayı ve varlığı aşmak için benlikten vazgeçmeyi

önerdiği görülmektedir (Boorstin, 1994). Buna paralel olarak Hinduizm de reenkarnasyon ve her şeyin ruhu olduğu felsefesine bağlı olarak insanın canlı, cansız her şeye acı verebileceğini ve bunu engellemesi gerektiğini vurgulanmakta (Brummet vd., 2000) ve Budist yaklaşımda bütün canlıların bağlı olduğu karma ve yeniden doğuş olgusunun her şeyi birbirine bağladığı ifade edilmekte ve böyle bir evrende insana düşen ödev bütün varolan canlılara ahlaki açıdan sorumlu bir şekilde yaklaşmak olduğu savunulmaktadır (Dalai Lama, 2001, Swearer,2001).

Avrupa ve Asya'da uygarlıklar gelişirken bu temel zihniyet farklılıkları da derinleşerek gelişmiştir. Bu farklılık resim ve mimari gibi estetik alanlara kadar yayılmıştır (Boorstin, 1994). Bununla beraber, Asya kültürlerinin büyüme ve gelişmelerinin oluşturduğu çevresel baskı(özellikle nüfus yoğunluğu) onların da ciddi anlamda çevreye zarar vermeleri sonucunu doğurmuştur (DesJardins, 2006). Bu yüzden Çin ve Hindistan gibi bölgelerde mevcut sistemi korumaya çalışan statükocu yaklaşımlarla durum dengelenmeye çalışılmıştır.

Yukarıda da görüldüğü üzere ilk çağ döneminde medeniyetlerin doğaya bakışları üzerinde ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bir yanda insanın doğanın bir parçası olduğunu ve uyum göstermeyi savunan felsefi ve dinsel bir eğilim görülmektedirken diğer yanda felsefi olduğu kadar ilahi olarak da desteklenen doğanın üzerindeki bir egemenlik düşüncesi görülmektedir.

1.1.3 Ortaçağ

Ortaçağ Avrupa'sının içinde doğanın ne derece güçlü etkisi olduğunu anlamak için temel sorunlarına bakmamız yeterlidir, savaş çok önemli bir sorun olmakla beraber onun dışındaki sorunlar sık yaşanan kıtlıklar ve mahsulleri yok eden çekirgeler, tırtıllar ve fareler olarak tanımlanmıştı (Brummet vd., 2000) . Bu zorlu ortamda kötü geçen bir hasat bir felaketken, üst üste iki hasadın kötü geçmesi toplumun genelini sarsan büyük bir felaket anlamına geliyordu (Ponting, 2000). Bunun yanı sıra Avrupa'nın insan elinin daha az değdiği bölgelerde insanların, ayıların ve özellikle kurtların saldırılarına uğruyor olmaları da hayatlarındaki başka

bir unsurdu. Bloch (1998) bu dönemdeki doğanın çetin yapısına yönelik zihniyeti şu şekilde özetlemektedir; “*Tüm toplumsal yaşamın gerisinde tek kelimeyle bir ilkelik tabanı, denetim altına alınamayan güçlere itaat alışkanlığı bulunmaktaydı (syf. 141)*”. İçinde bulunan sefaletin kitlelerin yüzyıllarca haclı seferleri gibi büyük hareketlere yönelmelerinde bile çok büyük bir etkisi olmuştu (Demirkent, 2004). Yaşanan salgın hastalıklarsa durumu daha da kötüleştirmişti, yaşam şartları çok ağır olan ve yetersiz beslenen insanlar sayısız salgın hastalıkla karşı karşıya kalmıştı (LeGoff, 1999, Coffin vd., 2000). Özellikle ortaçağın geç döneminde 1347’de başlayan “*Kara Veba*” dönemin Avrupa nüfusunun üçte birinin ölümüne yol açmıştı.

Doğa şartlarının zorlayıcı etkisinin yanı sıra kilisenin döneme egemen düşünceleri de doğaya yönelik olumsuz bakışı daha da güçlendirmişti. Avrupa genelinde doğaya yönelik dinlerden oluşan pagan inanışlarla girilen mücadele, Kilisenin doğaya yönelik zihniyetini oldukça olumsuz şekilde etkilemişti. Doğa insan tarafından ıslah edilmesi gereken şeytani bir güç olarak tanımlanmıştı. Dönemin sonuna doğru yoğunlaşan cadı davalarının özünde toplumsal muhalefeti bastırma isteği bulunmakla beraber doğanın gücü karşısında duyulan çaresizlik ve onu kontrol eden şeytanlarla anlaşmış cadılar bu davaların ana motifleri olarak öne çıkmıştı (Akın, 2001). Bunun yanı sıra bu dönemde Thomas Aquinas Yaratılış kitabındaki Tanrı’nın Nuh’a seslenişini ifade ederek (*Yeşil bitkiler gibi, tüm etleri size verdim*) hayvanların insanlar kullansın diye yaratılmış varlıklar olduklarını ve onları öldürme ya da başka şekillerde kullanmanın bir haksızlık olmadığını ifade ederek (DesJardins, 2006) önceki dönemlerdeki hakimiyet görüşünü pekiştirerek devam ettirmiştir.

Avrupa açısından bu derece zorlu geçen ortaçağ dönemi sırasında Bizans’tan itibaren doğuya doğru Çin’e kadar bakıldığında, ortadoğu ve doğu devletlerinin çoğunluğunun çok daha iyi ve gelişmiş bir durumda oldukları görülmektedir (McNeill, 2002). Avrupalı’nın özellikle erken ortaçağ döneminde doğanın karşısında düştüğü acz doğuda yaşanmamıştı. Çin ve Hindistan, savaş ve istilalar sonucu çeşitli sorunlar yaşasa da ortaçağın geneline bakıldığında sosyal ve kültürel açıdan altın çağlarını yaşamıştır (Brummet, 2000). Bu ülkeler ve çevrelerindeki uygarlıklar

yukarıda ifade edilmiş olan geleneksel felsefelerine devam ederken, orta doğudaki inançlarda önemli bir değişiklik meydana gelmişti. Bu değişiklik; yedinci yüzyılda Hz. Musa ve Hz. İsa'yla gelen tanrısal öğretilerin geleneğinden gelen tektanrılı bir din olan İslam'ın ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Bununla beraber, İslam dinindeki doğaya yönelik bakış açısı kendisinden önceki tek tanrılı din öğretileri ile benzerlikler taşıdığı için, yaşanan bu büyük dinsel değişiklik insanlığın doğa üzerindeki hakimiyet hakkı açısından büyük bir fark yaratmamıştır. Kuran-ı Kerim'in Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tarafından çevrilen Türkçe meali konu başlıkları ile incelendiğinde Allah tarafından insana verilen doğa üzerindeki hakimiyet hakkı görülmektedir (<http://www.diyaret.gov.tr/kuran/default.asp>, Erişim: 02-09-2005). Bakara suresinde bu hak yeryüzünün halifeliği olarak ifade edilmiştir;

“2/30- Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.” Halifelik ifadesi başka surelerde de yinelenmektedir (Neml Suresi 27/62, Fatır Suresi 35/39, En'am Suresi 6/165).

Bunun yanı sıra Nahl suresi ve diğer bazı surelerde (*Hacc Suresi 22/65, Lukman Suresi 31/20, Ya-Sin Suresi 36/71, Mü'min Suresi, 40/79*) doğanın insanın hizmetine verildiği ifade edilmiştir; *“16/12- O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır.”* Ek-1'de ilgili surelerin Türkçe mealleri daha ayrıntılı olarak incelenebilir.

Yahudi-Hıristiyan geleneğinde tartışılan egemenliğin sınırları olgusu İslam inanişında da teolojik açıdan değerlendirilmekte olan kapsamlı bir konudur. Allah'ın verdiği dünya üzerindeki hakimiyet hakkının kısıtları bulunduğu vurgulanmaktadır. Bununla beraber önceki bölümde ifade edilen yaklaşım burada da geçerlidir; çalışmanın kapsamı açısından yetkinin sınırlarından çok bu büyük yetkinin insana verilmesi üzerinde durmaktayız. Bunun ötesindeki değerlendirmeler çalışmanın

kapsamını aşacaktır. İslam medeniyetinin büyük yayılımı doğa hakimiyetine dair görüşün önceleri uzak doğu felsefe ve dinlerinin daha çok egemen olduğu Hindistan'ın Kuzey Bölgeleri, Orta Asya ve Java'ya kadar uzanan büyük bir coğrafyaya yayılmasını sağlamıştır.

Afrika medeniyetine bakıldığında da bu dönemdeki İslami yayılımın etkileri görülebilmektedir. İslam kültürü Kuzey Afrika'nın geneline egemen olurken Hint Okyanusu kıyılarında İslam dünyasıyla etkileşim halinde olan limanlarda İslam ve kimi noktalarda Hint etkisi görülmüştü. Bununla beraber bu etkiler çoğu zaman kıyılarda yoğunlaşıp iç kesimlere uzanamamıştı. Kıtanın iç ve güney kesimlerinde ise doğal şartların zorlayıcılığı toplumsal gelişimi sınırlarken doğayla bütünleşmeye yönelik kabile dinlerinin egemenlikleri devam etmişti.

Eski Dünya'dan bağımsız bir bölge olarak Amerika'ya bakıldığında ise doğa şartlarının daha zorlu ve ıslah edilebilecek hayvan ve bitki çeşitliliğinin az olması sonucu oldukça yavaş bir gelişim görülmektedir (Crosby, 2005, Diamond, 2003, Harris, 1994,1995). Bununla beraber bu gelişim yavaş olsa da özellikle Orta ve Güney Amerika'da şehir ve devletlerinin oluşmasını sağlayacak kapsamda meydana gelmişti (Ribard, 1983). Aynı dönemde Kuzey Amerika'ya bakıldığında ise çevre şartlarının daha sert olması burada yaşayan yerlilerin toplumsal olarak gelişmelerinin Orta ve Güney Amerika'daki kadar kapsamlı olmasını engellemiştir (Brummet,2000). Bununla beraber Amerika'daki toplumsal gelişim, Avustralya ve Okyanusya'nın büyük bir bölümünden daha üstün bir aşamadaydı. Bu bölgelerin bazılarında insanlar taş devri insanın uygarlık seviyesini aşamamıştı. Paskalya adası uygarlığı gibi kimi kısıtlı uygarlıklar dışında büyük bir gelişme görülmemiştir.

Paskalya uygarlığının kaderi ise doğal kısıtlar zorlandığında insanlığın başına gelecek olanların iyi bir örneği olarak değerlendirilebilir. MS. 400 yıllarında Asya'dan Paskalya adalarına yerleşen Polinezyalılar adayı bir cennet olarak bulmuştu. Toprak bereketli, iklim uygun ve yiyecek hayvan miktarı yeterliydi. Ada aynı zamanda her yerden uzak olduğu için dış düşman gibi bir sorunlardan da kurtulmuşlardı. Böyle iyi bir ortamda ilk yerleştiklerinde birkaç yüz kişi olan

insanlar, yüzyıllar içinde çoğalarak yaklaşık 20,000'lik bir nüfusa ulaşmıştı. Adanın taşıyamayacağı bu nüfus ve onun kaynakların üstünde yarattığı baskı zamanla ada uygarlığı çökmesine yol açmıştı (Berry, 2003, Diamond, 2006) ve yüzyıllar sonra Avrupalılar bu adayı bulduklarında adada az sayıda insan oldukça ilkel koşullarda yaşar halde bulmuşlardır. Paskalya uygarlığından arta kalanlar ise dev taş heykeller ve bazı kalıntılardan ibaret olarak bugüne uzanmaktadır. Bu felaket yapısı itibariyle günümüzün ekolojik krizini andıran bir yapıya sahiptir. İnsanlar kısıtlı bir mekanda kaynakların karşılayamayacağı kadar çoğalıp gelişince sonuç ekolojik bir felaket olmuştur.

Amerika, Avustralya ve Okyanusya eksenindeki medeniyetlerin Avrupa'ya kıyasla bakıldığında yaşadıkları kısıtlı gelişmeler özellikle ortaçağ sonrası dönemde Avrupalılar'la karşılaştıklarında büyük oranda yıkılıp yok olmalarıyla sonuçlanacaktı.

1.1.4 Sanayi Devrimi Öncesi Dönem

Ortaçağ dönemindeki insanın bir cemaatin (malikane, lonca, Hristiyan alemi) bir parçası olmaya dayalı kimliği ve zihniyeti Rönesans'la beraber yerini bireysel kimliklere ve zihniyete doğru yönelmişti (Brummet, 2000). Bu yeni zihniyette insana verilen büyük önem insan merkezli dünya görüşünü batı düşüncesinin merkezine yerleştirmiştir. Bu durum medeniyetin gelişmesini bir yandan sağlarken bir yandan da insanın doğa karşısındaki egemenlik düşüncesi ve mücadelesini bugünkü bilinen anlamına yaklaştırmıştır.

Önceki dönemlerdeki doğaya hükmetme tanrısal bir hak var olsa da insanın bu hakkını hayata geçirme olanakları kısıtlı kalmıştı. Batı insanı geç Orta Çağ dönemi dışında bu egemenlik ilişkisini değiştirecek teknik imkanlara ulaşmamıştı. Ortaçağ sonrasında büyük keşif ve icatlarla başlayan bu yeni dönemin gelişmeleri, sanayi devrimi sonrası meydana gelecek olan küresel egemenlik çabalarının öncülleri olarak dünyayı değiştirmişlerdir. Bununla beraber unutulmaması gereken bir nokta şudur ki; sanayi devrimi öncesi dönemde Avrupa büyük bir atılım göstermiş olmakla

beraber, sanayi devriminin erken dönemleri incelendiğinde bile kişi başına düşen gayri safi milli hasıla'da doğuyla arasında çok büyük fark görülmemektedir (Braudel, 2004, syf. 462-463). Sanayi devrimin yarattığı devasa sıçrayış aradaki farkı katlarla ifade edilecek bir hale sokarken, Avrupa dışındaki dünyanın bu büyük verimlilik ve üretkenlik karşısında ciddi bir sönüş yaşamasında yol açmıştır (Kennedy,2005).

Felsefi açıdan bakıldığında ise Rönesans sonrası dönemin insan bilincine mekanist bir bakışı kazandırdığı görülmektedir. Mekanist görüşün özü ortaçağın skolastik dünya görüşünü sarsan bilimsel gelişmelerle, özellikle Galileo-Newton fiziklerine dayanmaktadır (Ünder, 1996). Evren artık o eski esrarlı ve büyülü evren olmaktan çıkmıştı, atomlardan oluşan ve tamamlanmış bir makine gibi düzenli hareket eden bir kapalı sistem olarak tanımlanmaya başlanmıştı. Önceki dönemlere egemen olan evrene dair tanrısal ve ruhsal açıklamalar bu görüşle beraber yerlerini bilimsel metotlarla kanıtlanabilirlik, ölçülebilirlik ve gözlenebilirlik ölçütlerine yerlerine bırakmıştır. Bu noktadan itibaren insanın doğa üzerindeki egemenliği ilahi kaynaklar tarafından desteklenmekten çok akılcı sebeplere dayandırıldığı ve insan merkezci bir yaklaşım olan aydınlanmacı görüş egemen olmaya başlamıştır (Brummet vd., 2000). Kendine ait bir öz anlamı olmayan evrende anlam, tek bilinçli varlık olan insanın değerlendirmelerine dayalıdır. Bu aşamada eskiden dinsel bir ödev olan doğaya egemen olma, insan için uygun bir amaç olarak yeniden nitelendirilmiştir. Vurgulanması gereken şudur ki, doğaya egemenlik düşüncesi kimi zaman iddia edildiği gibi ağırlıklı olarak aydınlanma geleneği yüzünden ortaya çıkmamıştır, olan düşünce aydınlanma döneminde yeni bir şekil alarak devam etmiştir.

Rönesans'taki düşünsel yeniden doğuştaki gelişme hissi aydınlanma devri geldiğinde bilinçli ve sistematik bir ilerlemenin insanın temel ödevi olduğu görüşüne doğru evrimleşmiştir. Felsefi alanda Bacon ve Descartes'ın gibi önemli filozofların görüşleri de bilimsel gelişmenin getirdiği doğaya egemenlik savıyla paralel gitmiştir. İnsan dışındaki doğa anlamsız, akıldışı ve bundan dolayı kötüdür, bu anlamsız yığına anlam kazandırabilecek olan ise yalnızca insandır(Foster, 2002). Kartezyen düşüncede insan dışı doğa ve kimsesiz toprakların zihinsiz ve ilhak edilmeye

tümüyle açık olduğu ve sınırsız olarak tasarlanan aklın amaçları doğrultusunda kolayca doğrulanabilir olduğunu iddia edilmiştir. Locke'un getirdiği araçsal akılcılıkla doğa alanın insana mal edilmiştir (Plumwood, 2004) . Bundan sonraki felsefi gelenekte de uzun bir süre boyunca bu yaklaşım izlenmiştir.

Bu dönemde tanrısal gücü savunmaya devam edenlerde bu görüşlere paralel bir doğrultuda düşünmekteydiler, dönemin geleneğine uygun olarak akılcı bir tanrının akılcı bir evreni belirli doğa kurallarına göre tanımladığını ifade etmişlerdir. Reform sonrası süreç, insanın doğaya egemenliğinin ilahi savlarını zayıflatmadığı gibi kutsal kitap metinlerinin önemini yeniden vurgulayarak bu görüşleri daha da güçlendirmiştir (Ponting, 2000). Etik açısından deontolojik yaklaşımla sergilediği evrensel ilkelere sahip olan Kantçı düşüncede bile insanmerkezcilik baskındır ve doğal olan, akılcılığın dışında ve insanlar için varolan bir unsur olarak tanımlanmıştır (Plumwood, 2004).

Avrupa dışındaki bölgelere bakıldığında kimi bölgelerin doğrudan, kimi bölgelerinse dolaylı olarak da olsa Avrupa'nın gelişen egemenliğinden olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. En büyük etkiyi Amerika halkları ve Amerika'nın doğası yaşamıştır. Avrupalı göçmenler buraya ilk geldiklerinde karşılaştıkları “*vahşi doğa*”dan rahatsız olarak, ehlileştirilmesi ve bir cennet yaratılması gerektiğini düşünmüşlerdir (DesJardins,2006). Asya-Avrupa-Afrika uygarlıklar ekseninden bağımsız gelişmiş olan Amerikan uygarlıklarının çevresel şartlardan dolayı ekonomi ve teknolojileri geri kalmış halklarının, keşifler dönemindeki onlardan çok daha gelişmiş ekonomi ve teknolojiye sahip Avrupalı kuvvetlerle karşılaşması onların kısa sürede tarih sahnesinden silinmesine yol açmıştı (Diamond, 2003). Aztek ve İnka uygarlıkları İspanyol güçleri karşısında çok kısa sürede yıkılmıştı. Burada ekonomik ve teknolojik gelişmenin etkileri birden fazla şekilde görülmektedir, bir yanda okyanusu geçen gemiler, ileri demir işçiliği, ateşli silahlar ve atlar gibi ekonomik ve teknolojik gelişimin doğrudan sonuçları varken diğer yanda ise insanların eski dünyadaki gelişmiş etkileşim ve toplumsal gelişimleri sonucu evrimleşmiş olan sayısız mikrobun etkisi vardır.

İnsanın doğaya egemenlik zihniyeti ve verdiği zarar bu dönemde ciddi anlamda güçlenmiş olmakla beraber insanlık bu egemenliği tamamlayabilecek yeterlikte bir ekonomik sisteme ve teknolojiye tam anlamıyla sahip değildi, bu da ancak sanayi devrimi sonrasında gerçekleşmiştir. Sanayi devrimine kadar insanlık doğaya pek çok ciddi zarar vermiş olmakla beraber dünyadaki canlı yaşamın tümünü etkileyecek derecede büyük bir etkide bulunamamıştı. Örneğin Amerika'ya has bir tür olan ve çok büyük sürülerde yaşayan(bazı sürülerin 240 mil uzunluğunda ve 2 milyarı aşkın kuş içerdiği düşünülürse) gezgin güvercinler bu dönem boyunca yoğun şekilde avlanıyor olmakla beraber, tükenmeleri sanayi devrimi sonrası dönemde olmuştur. Çünkü ancak, sanayi devrimi sonrası dönemde hem silah hem de haberleşme alanında yaşanan teknolojik gelişmeler onların daha hızlı avlanabilmesini sağlayarak hızlıca soyları tükenmiştir. (Perelman,2003).

1.1.5 Sanayi Devrimi ve Sonrası

Sanayi devrimi sonrasında özellikle Avrupa ve Amerika'da gelişen ağır sanayi ve hızlanan üretim yalnızca mevcut toplumsal kurumları ve sistemi geliştirmekle kalmayarak, zamanla hayatın bütün aşamalarına yayılmıştı (Fox, 1993). Sanayi devrimi öncesi dönemde doğum sancıları yaşanan kapitalizm bu dönemde tam anlamıyla egemen olmaya başlamıştı. Kapitalist sistemin olgunlaşması; insanın doğaya bakışı ve yaklaşımında yeni bir aşamaya geçilmesine yol açmıştı. Kapitalist sistemin temellerinin dayandığı sermaye merkezli üretim ve bu üretimin artmasına dair yönelimin insanların zihniyetinde yarattığı köklü değişimden, insanların doğaya yönelik yaklaşımlarının etkilenmesi de kaçınılmazdı. Kapitalist yaklaşım, doğayı ekonomik yönelimli akılcı bir yaklaşımla değerlendirmekteydi. Artık doğa ekonomik değeri olan ya da ekonomik değere kavuşturulması gereken unsurlardan ibaret hale gelmişti. Diğer bir ifadeyle doğa hükmedilecek bir güç olmanın ötesine geçerek değerlendirilmesi gereken bir üretim girdileri grubu olarak görülmeye başlanmıştı. 20. yüzyıla kadar devam eden bu yaklaşım insanların doğayı gıda, barınak, nakliye ve eğlence gibi ihtiyaçlarını tatmin etmek için değerlendirilmesi gereken kaynaklar olarak görmesine yol açmıştır (Thorne vd., 2003).

Sanayileşmenin gelişmesiyle dünyanın geneli buna göre değerlendirilerek pek çok bölge kapitalist gelişim için gerekli olan maddelerin üretimine ilişkin sınıflandırılmıştır. Bu sayede, üretim faaliyetleri bölgesel olmaktan sıyrılarak gezegensel etkiler yaratmaya başladılar (Foster, 2002). Bütün bunlar olurken, fabrika sistemi kendine özgü ortamında insanın doğaya özgü döngülerden çıkararak tümüyle kendine özgü insan yapımı bir ortamda standardize edilmiş yeni bir yaşam biçimi sunmaya başlamıştı (Brummet vd.,2000). Gittikçe artan nüfus ve kentleşme olguları, bu yeni yaşam biçimini her alana yaymıştı. Artık batı insanın büyük bir kısmı toprağa olan bağımlılığından çıkıp yepyeni bir düzene ayak basmıştı. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan itibaren yaşanan gelişmeler toplumların zihniyetinde köklü değişimlere yol açmış olduğu görülmektedir (Anderson, 2003). Makineleşmenin de gittikçe artmasıyla beraber daha da güçlenen bu zihniyet insanın düşünsel açıdan da doğadan uzaklaşması ve doğayla yabancılaşması gibi sonuçlar doğurmaya başlamıştır (Mumford, 1967). Zamanla insan ve makinenin yaşadığı bu büyük yakınlaşma, modern insanın zihninde bilinçli ve bilinçsiz şekillerde makinelerin gücünün tanrısal erk ile özdeşleştirilmesi sonucunu doğurmuştur (Scott, 2003). Artık, Marilyn Frye'in çok güzel ifade ettiği bir ilişki tanımlanmıştı;

“Tabi kılmanın etkili ve verimli olabilmesi için istenen, yapının, insanların karar ve adetleriyle yerini koruyan suni bir kültürel yapı gibi değil, doğal bir yapı olarak görünmesidir- yani insan kaynaklı manipülasyon ya da değişikliklerin erişebileceği alanın dışındaymış, insan denen hayvanın doğasının gereğiymiş gibi görünmesidir. Bir kategoriye ait insanların bir diğer kategoriye ait insanlara ya da bir grubun bir diğerine tahakküm etmesi doğal görünmelidir.”

Bu zihniyetin doğurduğu ikicilik(düalizm); kültüre karşı doğa, akılcılığa karşı ilkel olan, akla karşı madde, duygu, doğa, zihne karşı doğa, özgürlüğe karşı zorunluluk, insana karşı doğa, medeniyete karşı ilkel ve üretime karşı üreme gibi ikicil karşıtların olumsuz yanı olarak görülmektedir. İkicilliğin sağlanabilmesi kimi temel özelliklere bağlıdır. Öncelikle arka plana itme (inkar), radikal dışlama (derin ayırım), kendine katma (ilişkisel tanım), araçsalcılık (nesneleştirme), homojenleştirme ya da klişeleştirme yöntemleri kullanılmaktadır. Doğa açısından

genel olarak baktığımızda doğayı bir yandan kullanırken bir yandan ona bağımlılık inkar edilmeye çalışılmıştır. Doğa ve insan arasında radikal bir ayrım olduğu iddia edilmiş olmasına rağmen doğa insanın onunla olan ilişkisine göre tanımlandırılmıştır. Bu yüzden doğaya klişe bir şekilde düşmanca ya da romantik anlamlar atfedildiği görülmektedir. Bu yapının içinde zamanla dünyanın ve insanın doğasının teknoloji sayesinde düzeltilmesine gerektiğine dair bir inanç ve istek gelişmiştir. Bu kadar köklü değişimlerin gerçekleşmesi beraberinde tepkileri de doğurmuştu. Özellikle romantik akım mevcut dünyanın akıl doğrultusunda yeniden düzenlenmesine tepki duyarken yapılması gerekenin doğaya ve doğal olana yönelmek olduğu düşüncesini savunmuştu (Coffin vd., 2002). Bununla beraber, meydana gelen tepkiler mevcut paradigmayı değiştirecek güçte değillerdi.

Batı medeniyeti bu dönemde bir yandan ekonomik ve teknolojik alanlarda ileri giderken, dünyanın diğer bölümleri bu devrimsel ivmenin sancılarını yaşamaya başlamıştı. Bu ivmeye ayak uyduramayan ülkelerin önünde batıya kaynak ve pazar sağlamak ya da direnmeye çalışarak gelişmelerin gücü altında ezilmekten başka seçenek kalmamıştı (Brummet vd., 2000). Dönemin sömürgeci yaklaşım bu gelişmeyi ilahi bir hak olarak kendine görmüştü. Bu dönemde pozitif bilimlerde irdelenmeye başlanan ekolojiye ilişkin ilk tanımların bile sömürgeci politik görüşleri ifade eden öncü türler, üst bitki formları, krallıklar, egemenlikler gibi kelimeler içermiş olması ilginç bir noktadır (Perelman, 2003). Bir bölgenin bazı doğal kaynaklarının zenginliği o bölgenin kaderi açısından olumsuz etki yaratacak bir unsur haline gelmişti. Bu zararların acılarını en çok çeken yöre halkları elde edilen faydalardan en az yararlanabilen gruplar haline gelmeleri doğal bir süreç haline gelmişti. Bu dönemde eski dünya dışında kalan bölgelerde oluşturulan Avrupa egemenlik alanları; “*Yeni Avrupalar*” bu yayılımı hem ekonomik hem de ekolojik olarak daha da arttırmışlardı (Crosby, 2004). Sonuçta bütün bu yöreler çok büyük çevresel zararlara uğradılar (Perelman, 2003).

Mevcut kapitalist düzene karşı çıkan sosyalist akımın doğaya bakışının kapitalizmle paralel bir zihniyette olması ilginç bir olgu olmakla beraber, paradigmanın gücüne işaret etmektedir. Her ne kadar kimi sosyalist düşünürler

insanların toplumdaki tüketimi azaltıp basit ve uyumlu bir yaşamla mümkün olduğunu savunsalar da, sosyalist akımın geneline egemen olan Marks, Engels ve Lenin gibi düşünürler kapitalist üretim sisteminin temel yapısını alaşağı etmeye odaklanmışlardır. Hedeflenen bu üretim sisteminde yanlış tanımlandığını düşündükleri üretim ilişkilerini işçinin menfaatine yönelik yeniden düzeltmeyi temel bir amaç olarak tanımlamışlardır (Ponting, 2000). Bu yüzden özellikle Marks ve Engels'in insanın doğadan yabancılaşması ve insan ve doğa arasındaki egemenlik ilişkisine dair yaptıkları kimi değerlendirmeler daha arka planda kalmıştır (Erdoğan ve Ejder, 1997). Bu yapı, egemen kapitalist düşünceye karşı çıkan ve toplumda köklü bir devrimi savunan sosyalist düşüncenin genelinde de doğa açısından bir yenilik olmaması ve her şeyin mevcut paradigmayla uyumlu olması sonucunu doğurmuştur. Nitekim Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan tablo, ideolojik yapı farklı da olsa verilen zararın paralel olduğunu ortaya çıkarmıştır (Ponting, 2000, Foster, 2002). Çünkü rasyonel ekonomi açısından bakan her iki ideoloji için de doğanın tanımı kullanılabilirlik esasında tanımlanmaktadır. Temel amaç ideolojinin öngördüğü doğrultuya yönelik olarak doğanın üzerinde mutlak bir hakimiyetle doğayı akılcı bir mantıkla yeniden şekillendirmektir (Plumwood, 2004).

20. yüzyılın başında oluşan Fütürizm akımı ise insanlığın modern uygarlığa duyduğu büyük hayranlığın ifade edildiği bir zirve noktası olmuştu. Temelinde hız, makine ve teknolojinin egemen olduğu bir dünyaya duyulan bu isteğin (Di Scala, 2004) olduğu bu akım, sanayi devrimi sonrası dönemde insanlığın ulaştığı yeni gücün tam bir ifadesi olarak kendini tanımlamıştı. İlginçtir ki, bu makinenin gücüne duyulan hayranlığın uzantıları bir *zeitgeist* olarak Faşist İtalya, Nazi Almanyası gibi rejimlerde görüldüğü gibi onların karşı kutbunda yer alan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde de oldukça baskın şekillerde görülmüştür.

Meydana gelen ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler bilim dünyasında yaşanan devrim niteliğindeki gelişmelerden bağımsız düşünülemez. İnsanlık, tarihi boyunca ilk kez doğaya egemenlik düşüncesinin tam olarak hayata geçirilmesi için gerekli araçlara ulaşmıştı. İnsanlığın fosil yakıtlar sayesinde milyonlarca yıl ötesinden bugüne taşıyabildiği enerji bütün bu gelişmelerin gerçekleşmesinde

lokomotif rolü oynamıştı. Kömürün yoğun kullanımıyla başlayan dönem zamanla yoğun olarak petrol ve yan ürünlerinin kullanımıyla devam etmişti. Ponting (2000) insanlığın tarımı benimsemesi ve yerleşik toplumların doğuşundan sonraki en büyük gelişmenin fosil yakıtların enerji olarak kullanılması ve sanayileşmenin yayılması olduğunu ifade etmiştir. İnsanlık fosil yakıtlara sadece sanayi üretimini gerçekleştirmek için bağlı değildir. Aynı zamanda günümüz nüfuslarını besleyen modern tarım uygulamaları için hem enerji hem de hammadde olarak da ihtiyaç duyulmaktadır (Harris,1994). Bu yapı beraberinde çok hızlı bir şekilde, çok büyük miktarlarda kaynağın tüketimini doğurmuştur. Bunun sonucu olarak dünyanın genelinde büyük bir kaynak tüketimi, israfı ve kirlilik gerçekleşmiştir.

Nükleer enerjinin keşfiyle beraber meydana gelen teknolojik gelişmeler çok daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Atom bombası kullanımıyla ilk kez hayata geçirilen nükleer enerji, insanlığın sanayi devriminin başlangıcından beri teknolojiye bilinçli ve bilinçsiz şekillerde atfettiği tanrısal erkin tam anlamıyla hayata geçişini ifade eden bir gelişim olmuştur. Artık insan, yalnızca şehirleri ve insanları değil insanlığın bütününe yok edebilme potansiyeline sahip bir silaha kavuşmuştu (Coffin vd., 2002). İlginçtir ki, bu yeni gücün geliştirilmesinin temelinde evrenin düzenli bir şekilde hareket eden bir makine olduğuna dayalı olan Newton fiziği görüşünü ortadan kaldıran Planck'ın Quantum teorisi ve Einstein'ın görelilik kuramları bulunmaktadır (Di Scala, 2004). İkinci Dünya savaşının sonunda savaşı bitirmek için zorunlu olarak kullanıldığı iddia edilen nükleer güç, soğuk savaş döneminde enerji kaynağı olarak da kullanılmakla beraber dünyanın genelinde bir silahlanma yarışı yaşanması sonucunu doğurmuştur. Bu durum insanlığın elindeki güce duyduğu büyük inancı derinden sarsan önemli bir gelişime yol açmıştır. İnsanlık kendi gücüyle yarattığı bu büyük gücün olası bir savaşta topyekün yokoluşa yol açmasının korkusunu Soğuk Savaş dönemi boyunca yaşamıştır.

Silahlanma yarışında büyük etkisi olan Edward Teller gibi kimi bilim adamları ise sanayi devrimi sonrası döneminin teknolojinin her derde deva olduğu inancını sürdürmekteydiler(Sagan, 2004). Oysa nükleer enerjinin barışçıl kullanım alanı olan nükleer santraller bile çevreye büyük zararlar vermekteydiler, ileri

derecede zararlı atıkların yönetimi çok zordu ve nükleer santraller kazalara çok açıktı. Özellikle 1986'daki Çernobil kazasından sonra yaşananlar, etkilerinin ve yarattığı zararlı radyoaktivitenin ülke sınırlarının bile çok ötesine yayılmış olması, insanlığın nükleer enerjinin barışçıl kullanımının etkinliğine ilişkin olumlu hayallerini altüst etti. Bununla beraber, bu gün bile kimi önemli bilim adamlarının (Charpak ve Brosch,2005) nükleer gücün kullanımını bilimsel düşünce ve ilericilikle özdeşleştirilerek, bunun aksi düşüncelerin bilim dışı olduğunu ifade edilmektedir. Eğer düzgün olarak kullanılırsa insanlığın yarattığı bu devasa gücün yeryüzüne olan egemenliğimizin kesinliğini sağlayan unsur olacağı savunulmaktadır.

1.2 EKOLOJİK KRİZ

Bu derece hareketli geçen ve gezegeni tehdit eden gelişimlerin yaşandığı bir zamanda insanlar geçmiş zamanlardakinden çok daha büyük yığınlar halinde çevre sorunlarına duyarlı hale gelmiştiler. İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde, özellikle çevreye verilen zararlarının sonuçların artan oranda ortaya çıkmasıyla beraber çevrenin korunmasına yönelik toplumsal tepkiler gelişmeye başlamıştı (Foster, 2002). Özellikle bu dönemde Rachel Carson Amerika'da büyük tartışmalara yol açan eseri "*Sessiz Bahar*"da ekolojik endişeyi kamuoyuna aktarmayı başarmıştır. Tarımsal ilaçlar ve böcek mücadelesinde kullanımlarına yoğunlaşırken bir yandan da ekosistemin büyüklüğünde etkilerin böceklerden insanlara kadar herkesi nasıl zehirlediğini ifade etmiştir. Doğanın insanın rahatı için varolduğunun sanıldığı görüşünün biyolojik ve felsefi yaklaşımlarımızı geri bıraktığını ifade ederek, bu tür ilkel bir düşüncenin böcekleri yoketmek gibi bir işte bile dünyaya büyük bir zarar verdiğini belirtmiştir (Carson, 2004). Esere duyulan tepkilerin büyüklüğü, ekolojik sorunların göz ardı edilerek ne denli umursanmadığını ve bu konunun sorgulanmasının rahatsız ediciliğinin ifadesidir. Carson yazdığı eserden dolayı pek çok çevrenin çok sert tepkileriyle karşılaşmıştır. Bununla beraber, bu dönemden itibaren çevreyle olan ilişkimizin hem diğer türler hem de bizim için bir varoluş meselesi olabileceği fark edilmeye başlamıştır.

1970’li yıllardan itibaren hükümetlerin çevreyi korumaya yönelik yasaları yürürlüğe koymaya başladıkları görülmüştür (Thorne vd., 2003). 1972’de Stockholm’da düzenlenen İnsan Çevresi Üzerine Konferans’ta çevre problemlerinin milli sınırlardan bağımsız olarak tüm dünyayı ilgilendirdiği ifade edilmişti (Brummet vd., 2000). Çevre sorunlarının artan ivmesi bundan sonraki dönemde pek çok platformda tartışılmaları ve önlem önerileri oluşturulması sonucunu doğurmuştur. 1992 yılında Rio’da düzenlenen dünya zirvesinde tehlikede olan türler, küresel ısınmanın yarattığı tehlike ve ekonomik gelişmenin sürdürülebilir bir çevrede gerçekleştirilebilmesine yönelik kararlar alınmış olmakla beraber bu kararların çoğunluğu bağlayıcı olmayan tavsiye niteliğinde kalmıştır. 1998 Kyoto zirvesinde ise Rio kararlarına ilişkin elde edilen sonuçların çok az olduğu görülmüştür. Bu yüzden 2008 yılı itibariyle ülkelerin karbon emisyonlarını azaltmasına yönelik çabalar başlatılması ve ülkelerin her yıl atmosfere salacağı karbon oranlarını belirlemeye yönelik karbon ticareti prensibi geliştirerek daha da somut önlemler geliştirilmeye çabalanmıştı. Bununla beraber karbon salınımı açısından dünyaya en büyük etkiyi yaratan ülke olan Amerika Birleşik Devletleri’nin Kyoto protokolünü imzalamıyor olması ciddi bir sorun yaratmaktadır.

Ekolojik krizin unsurları birbirlerine bağlı bütüncül bir yapı sergilemektedirler. Dünyayı tehdit eden sorunlar ana başlıklar olarak ele alındığında, her birinin insanın bir tür olarak devamını tehdit eden sorunlar oldukları ve birbirleriyle etkileştikleri görülmektedir (Thorne vd., 2003, Tietenberg, 2004);

- 1) Atmosfere İlişkin Sorunlar; hava kirliliği, asit yağmuru, küresel ısınma.
- 2) Sulara İlişkin Sorunlar; su kirliliği, su miktarı.
- 3) Toprağa İlişkin Sorunlar; toprak kirlenmesi, atık yönetimi, ormanların yokolması, kentlerin büyümesi.
- 4) Biyoçeşitlilik; pek çok bitki ve hayvanın soyunun tükenmesi ve tükeniyor olması.
- 5) Genetik olarak oynanmış gıdalar.

Bu nedenle eş zamanlı önlemler gerektirmektedirler. Son iki yüzyıldır katlanarak artan insan nüfusu bu sorunların etkisini güçlendirmektedir. Devam eden nüfus artışı mineraller, fosil yakıtlar gibi yenilenemeyen kaynaklar ve canlılar ve bitkiler gibi

yenilenebilir kaynakların gittikçe artan oranda tüketilmesi gibi olgulara ivme kazandırmaktadır (Brummet vd., 2000, Foster, 2002, Kovel, 2005).

Karbon salınımının artışının yol açtığı sera etkisi sonucu, son dönemde artan oranda gelişen küresel ısınma bu ivmenin ciddi bir göstergesidir. Bu çalışmanın başladığı 2003 yılında küresel ısınmanın etkileri hissedilmeye başlanmış olsa da durum bugünkü kadar çarpıcı olmamıştı. Fakat çalışmanın sonuna yaklaşıldığı dönemde özellikle 2006-2007 kışı bütün olarak sıcaklık değerlerine bakıldığında ciddi anlamda bir sıcak kış olarak geçmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin geçen seçimlerindeki başkan adayı olan Al Gore'un 2006 yılında yaptırdığı ve oynadığı *"Uygunsuz bir Gerçek"* adlı iki Oscarlı belgesel film de tam bu dönemde özellikle küresel ısınmanın etkilerinin ifade edildiği bir filmidir. Burada kişinin bunu kendisi için bir propaganda aracı olarak kullandığına dair eleştiriler yapılabilir. Fakat şu akıldan çıkarılmamalıdır, düne kadar oldukça marjinal bir kavram olan konunun bu denli önem kazanan bir olgu haline gelmiştir.

Dünyanın genelinde sokaktaki insanın çevresel bozulma ve özellikle küresel ısınma hakkındaki görüşleri ciddi farklılıklar gösterse de belli bir kültür seviyesinde olan herkesin haberi olan olgular haline geldikleri tartışılmaz. Bununla beraber mevcut ekonomik çıkarlar özellikle popüler yayınlarda küresel ısınma gibi olguların kesin olmadığını savunmaya çalışmaktadır. Oysa bilim dünyasında bunun bir tartışması yoktur. Yapılan incelemelerde geçen son on yılın insanlık tarihinin art arda yaşanan en sıcak yılları oldukları gözlemlenmektedir. Ülkemizde ve diğer gelişmekte olan ülkelerde kimi çevreler çevresel kriz diye bir şey olmadığı, bunun bir emperyalist komplo olduğunu savunmaktadır. İşin aslı şudur ki, burada tanımlanan anlamda emperyalist faaliyetler çevreye onarılmaz hasarları vermiştir ve bu zarar çeşitli şekillerde hala devam etmektedir. Oluşan sorunların her birinin kabul edilmeleri ve çözümleri çabaları insanlığın bütüncül olarak ekonomik faaliyetleri üzerinde oluşturacağı yük günümüzün gelişmiş ülkelerini büyük oranda etkileyecektir.

Mevcut paradigmaya hala egemen olan görüşler, sosyal ve politik gelişmelerin karşısında ciddi güç kaybetmeye başlamakla beraber ekolojik krizin çözüm önerilerini de etkilemektedir. Çünkü egemen görüşlerin pek çoğu hala insanların dünyayı algılamalarında tartışılmayan gerçeklerdir. Özellikle krizin sebebi olan teknolojinin bütün problemleri çözeceğini düşünmek bunların en temellerinden biridir. İnsan toplumunun alışkanlıkları da eğer bir kaynağı tüketirse, her zaman aynı ihtiyacı karşılayan başka bir kaynağa yönelebileceğine yönelik bir görüşü de beslemektedir. Mevcut yapılanmada, doğa ile toplum arasında sürdürülebilir bir ilişki olmaması krizin özünde bulunmaktadır (Foster, 2002). Gelişmiş ülkelerin birer tüketim toplumu olmaları ve gelişmekte olan ülkelerin tüketim toplumları olmak yönünde gelişmeye çabalaması mevcut durumun iyileşmesini engelleyen bir unsurdur. Çünkü sınırsız tüketim idealine yönelmiş bir toplumun yapısı, doğal dünyanın yaşam modelleriyle taban tabana zıttır (Gardner vd., 2004).

Çin'in ekonomik gelişmesinde ekolojik açıdan korkulan unsurun esası da çok farklı değildir, Çin nüfusunun gelişmiş ülkelerdeki oranlara yaklaşan oranda tüketim yapması doğa üzerinde yarattığı yükü büyük oranda arttıracaktır. Fromm'un ifadesiyle (1990) ekonomik gelişmenin tutsak aldığı insanın, doğaya karşı alınan tavrı ve teknolojinin yarattığı tehditle insan soyu ve dünyayı tehdit etmektedir, çünkü hedeflenen var olmak değil, sahip olmaktır. Bu durum dünya genelinde yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakların dağılımında görülen eşitsizlik unsuruyla da pekişmektedir. Bu noktada ifade edilen sosyal bir dağılım sorunundan da öte, daha tüketici olan toplumların meydana getirdiği kaynak israfının krizi güçlendirdiğidir. Aynı şekilde geri kalmış ve fakir ülkelerdeki insanların kaynakları gelişmiş ülkeler tarafından derinlemesine tüketilmekte ve kendileri de içinde bulundukları fakirlikten dolayı çevrelerindeki doğal kaynakları da tahrip edecek oranlarda tüketmektedirler (Gupta, 1993). Her ne kadar yaratılan etki sanayi toplumlarının gerçekleştirdiği kadar büyük olmasa da bu meydana geleni hafifletmemektedir.

Doğal kaynakların tükenmesi ve yetersiz kalmasına ilişkin sorunlar yalnızca çevre sorunu değildir aynı zamanda küresel güvenliği tehdit eden faaliyetlere de

ivme kazandırmaktadır(Renner, 2005). Dünyanın mevcut sıcak çatışma noktalarının(Ruanda, Afganistan, Irak, Haiti...) büyük bir bölümünün aynı zamanda ekolojik kriz yaşanan bölgeler olması dikkat çekici bir unsurdur. Mevcut sorunlarından dolayı gelişmekte olan ülkeler, çevreye yönelik yaklaşımları lüks yaklaşımlar olarak algılamaktadır (Karakoç, 2004). Bu yüzden doğaya rağmen gelişmeyi hedeflenmekte ya da ekolojiye zararlı sanayileri ülkelere taşınmalarını kabul etmektedirler. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin mevcut ve büyümekte olan istekleriyle birleşince ekolojik krize ivme kazandırmaktadır. Sorun şudur ki, doğaya rağmen yapılan faaliyetlerin doğurduğu ekolojik kriz, elde edilen kısıtlı ekonomik gelişmelerden çok daha yüksek maliyetlere ve yaşam alanlarını hızla yok ederek ifade edilen sıcak çatışmaların ortaya çıkmalarına hız kazandırmaktadır.

Sonuçta çevre konusunda bir bilinçlenme yaşandıysa da henüz bu değişim batı geleneğinin doğaya yaklaşıma yönelik temel görüşlerini sarsmaya yeterli olmamıştır. Doğal dünyanın insandan ayrı olduğu ve modern sanayileşme ve ekonomik gelişmenin her şeyden önce geldiğine dayalı zihniyet hala çok güçlüdür. Akıl ve doğa ilişkisine dayalı anlatı, Batı kültürüne egemen olan bir mücadele anlatısı olarak oldukça güçlüdür. Fetih ve denetimden, zaptetme ve kullanmadan, tahrip etme ve kendine katmadan bahsetmektedir. Bu anlatının bu şekilde devam etmesi insanlığın tahrip olmuş bir doğanın içinde varoluş mücadelesine itilmesi sonucunu doğuracaktır (Plumwood, 2004). Doğaya yönelik olarak izlenen yaklaşımların çoğunluğu mevcut durumu korumaya çabalamaktadır. Oysaki mevcut kriz böyle yaklaşımlarla çözülebilecek bir kriz değildir. Bununla beraber krizin bu mahiyeti neredeyse naif bir tarzda reddedilmektedir. Çevreci yaklaşım bu noktada can sıkıcı bir felaket tellalı olarak görülmektedir. Felaket nasıl olsa uzakta diye düşünülmekte ve onu teknolojimizin çözebileceği düşünülmektedir. En önemlisi her zaman için çökmüş toplumlarla bizim farklı olduğumuz düşünülmektedir. Oysa gerçek bizim ciddi bir ekolojik krizle ve çökme tehdidiyle karşı karşıya bulunduğumuzdur.

Dünyanın jeolojik katmanlarının incelenmesi dünya üzerinde yaşanan iklim değişimlerinin beraberlerinde büyük kitlesel yok oluşları getirdikleri göstermektedir.

Bunlardan jeolojik açıdan en yakın zamanda gerçekleşeni, dinazorların yok olmasıdır. Jeolojik bulguların ışığında incelendiğinde bu yok oluşta sebepleri hala tartışılmakla beraber iklim değişiminin büyük bir rolü olduğu genel olarak kabul edilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca da kimi önemli olaylar ve savaşların seyrinin doğal şartlardan etkilendiği görülmüştür. Bu kimi zaman Japonlar'ın Moğol işgaline uğramasını engelleyen kutsal rüzgar(kamikaze) gibi daha kısa vadeli bir etki ya da Rus ordularının en büyük generali olarak nitelendirilen kışın Napolyon'un ve Hitler'in ordularının bozgunundaki büyük rolü gibi daha uzun vadeli mevsimsel etkiler olarak görülebilmektedir (Durschmied, 2005). Hatta Afrika'nın iç bölgelerinin sömürgeleştirilmesi gibi süreçlerde yöredeki hava şartları ve hastalıklar bu süreçte yörede yaşayan insanlardan çok daha fazla direnmiştir (Diamond,2003).

2005 yılında görülen Katrina kasırgası dünyanın ekonomik ve teknolojik açıdan lider gücü Amerika'nın bile ne derece doğanın insafında olduğunu göstermenin yanı sıra doğaya rağmen kurulan şehirlerin ne denli olumsuz sonuçlarla karşılaştığının sayısız örneğinden sadece biridir (<http://www.msnbc.msn.com/id/9207996/>, Erişim:05.09.2005). Bununla beraber, insanlığın dünyaya kıyasla kısa olan tarihindeki doğal etkilerin insan türünü yok etmeyen, sadece belli insan topluluklarını etkileyen unsurlar olduğunu görüyoruz. İnsanlığın son yüzyılda gerçekleştirdiği gelişmeler ise insan ırkının genelini tehdit eden sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Mevcut krizin daha tam olarak başlamadığı zamanda Çehov'un Vanya Dayı (Tietenberg, 2004) adlı eserinde ifade ettikleri durumu özetlemektedir;

İnsanlık kendini geliştirip çoğalabilmek için mantık ve yaratıcılık güçleriyle ödüllendirilmiştir, oysa bu güne kadar hiçbir şey yaratmamış sadece yok etmiştir. Ormanlar azalmakta, nehirler bozulmakta, doğal hayat yok olmakta, iklim bozulmakta ve dünya her geçen günle daha çirkin ve fakir bir yer haline gelmektedir.

Bilinçli bir tür olan insan dünya tarihinde bir ilki gerçekleştirerek kendisini yok edebilecek şartları kendisi hazırlamaktadır. İlk bakışta bir felaket tellallığı olarak algılanabilecek olan bu ifadenin geçerliliği çok yakın zamanda yaşanmış ve hala tam olarak çözülememiş olan bir ekolojik sorunda çok rahat görülebilir. Sanayide ve

bireysel kullanımda kullanılan Kloroflorokarbon (CFC) gazlarının etkisi ozon tabakasından delinmeye yol açmıştır. Ozon tabakası güneşten gelen zararlı mor ötesi ışınların engellemekte olduğu için bu acil bir ekolojik kriz yaşanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden 1987’de Montreal protokolü yürürlüğe konularak (<http://www.unep.org/ozone/Montreal-Protocol/Montreal-Protocol2000.shtml>Erişim: 30.03.2006) dünya çapında bu gazın kullanılması çok düşük oranlara indirilmiştir. Alınan önlemler sorunun büyümesi engellenmiş olsa da uğranan hasar tam olarak kapanmış değildir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2003). Ozon tabakasının gördüğü zararın ilerlemesi durmuştur, zarar onarılamamıştır.

Günümüz dünyasında henüz bir çöküş yaşanmamış olması bir çöküşün yaşanmayacağı anlamına gelmemektedir. Önceki bölümde ifade edilmiş olan pek çok geçmiş medeniyet kaybettikleri doğal sürdürülebilirliği geri kazanabilmek için gerekli olan toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimleri gerçekleştiremedikleri için zaman içinde kaybolmuştur (Ponting,2000). Antik çağlardan bu yana uygarlıklar ekonomik büyüme, kendini savunma ve toplum sınırlarının aşılması esasları üzerine hareket etmektedir, sınırlar aşıldığında yıkımlar yaşanmıştır (Scarre ve Fagan, 2003). *Eski uygarlıkların kaderlerinin bugünün uygarlığının uğrayacağı felaketlerin kehanetleri olarak ele alınması her ne kadar indirgemeci bir yaklaşım gibi görünse de gerçek şudur ki onları etkilemiş olan güçlerin biçimsel yapıları değişmiş olsa da özleri aynı şekilde bugün de geçerlidir.* Bu yüzden tarihin gözden geçirilmesi içinde bulunduğumuz süreçte bize ciddi bir kavrayış sağlama şansına sahiptir. Çöküş yaşayan toplumların süreçlerine bakıldığında dört aşama görülmektedir;

- 1) Sorunla karşılaşmadan önce onu öngörmeye başarısız olduğu için yıkıcı şeylerin yapılması.
- 2) Sorunla karşılaşıldığında onu algılamada başarısız olunması.
- 3) Algıladıktan sonra dahi çözmeye çalışmakta başarısız olunması ve yıkıcı değerlere sahip olunması.
- 4) Sorunu çözmeye çalışırken başarısız olunması.

Günümüzde içinde bulunulan krizin sadece günümüzdeki belli insan grupları açısından değil, bütünüyle insan ırkı açısından tehdit yaratan bir kriz olması yaşanan çevre sorununu önceki sorunlardan farklı kılmaktadır. Tarihe bakıldığında görülen çevresel kriz ve çöküşler yaşandığında dünyanın başka taraflarında hayat doğal seyrinde devam ettiği görülmektedir. Hatta krizi yaşayan insanlar fırsat bulabildikleri durumda başka yörelere göç etmekteydiler. Günümüzde ise küreselleşme bu şansı ortadan kaldırmıştır. Klasik tanımla dünyanın küresel bir köy haline gelmiş olması bütün insan gruplarını aynı geminin içine tam olarak yerleştirmiştir. Olan her kriz kürenin genelini etkilemektedir, örneğin Çin'in karşı karşıya olduğu tahıl ihtiyacını karşılama, Brezilya'nın tarımsal alanlarını geliştirme yolunda karşılaştığı sorunlar dünyanın bütününe etkileyen unsurlardır (Brown, 2006). Dünyanın yaşadığı küreselleşme süreci hiçbir ülkenin yaşanan küresel sorunlardan kendini tecrit edemeyeceği bir durum yaratmıştır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2003).

Günümüzde herhangi bir gezegen kolonimiz de olmadığını düşündüğümüzde dünyanın içinde bulunduğu durum sınırların içine sıkışmak anlamında Paskalya adasında yaşananlara benzemektedir. İlk başta bütün kaynaklara sahip olan alan, insanların çoğalması ve kaynakları sürdürülemez şekilde tüketmesi sonucu çevresel bir krize girmiştir. Kriz derinleştikçe bir yandan sürdürülemez olan yaşam biçimi sürdürülmeye çalışılırken diğer yandan ada halkı kendi arasında savaşımaya başlamıştır. Burada kilit nokta; kriz yaşanırken oradaki insanların başka bir yere gitmelerini sağlayabilecek kaynaklara sahip olmadıkları için adada kapana kısılmış olmalarıdır. Sömürgeciler bu adalara ilk geldiklerinde adada yapılan heykelleri yapmış olduklarına inanamadıkları bir avuç ilkelden başka bir şey bulamamışlardı. İçinde bulunulan küresel yapı böyle bir felakete gidilmesini engelleyecek bir özelliği de içinde barındırmaktadır. Eskisinden farklı olarak dünyanın geneli birbirinden haberdirdir ve bilincin artmasını sağlayabilmek için şansı bulunmaktadır (Diamond, 2006).

Mevcut krizin toplumsal yapıyla olan yakın ilişkisi yalnızca teknoloji değişimleriyle çözülmesini mümkün kılmamaktadır (Foster, 2002). Ayrıca bu değişim sadece hükümetlerin müdahalesiyle de gerçekleşecek kapsamı da geçmiştir.

20. yüzyıldaki toplumsal ve ekonomik gelişimin en büyük araçlarından olan modern işletmeler, gerek etki alanları gerekse sahip oldukları güçlerle ivme kazandırdıkları ekolojik krizin çözülmesi için de önemli bir rol oynamak zorundadırlar. Çünkü önceki dönemlerden farklı olarak modern şirket örgütlenmeleri toplum ve dünya üzerinde çok büyük bir güce sahip hale gelmişlerdir. 20. yüzyıldan itibaren meydana gelen iktisadi ve sosyal gelişimler, pek çok büyük şirketin ülke sınırlarının ötesine geçmekle kalmayıp, kendi başlarına pek çok ülkeden daha fazla kaynağa ve ekonomik değere sahip hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Çevresel olarak alınan önlem ya da düzenlemeler de işletmelerin faaliyet alanlarından bağımsız değildir. Bu yüzden ki, kamuoyu baskı kurarak ve çevreci eylemler düzenleyerek şirketlerin mevcut ekolojik krizle mücadele etmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Mevcut ekolojik sistemler, yapıları itibarıyla pek çok şoka dayanabilmiş olmakla beraber, mevcut ekonomik sistemde yasa koyucuların, toplumun ve şirketlerin yaklaşımları artık sistemin başa çıkamayacağı şoklar oluşturmaya başlamıştır. Mevcut ekonomik yapıda, şoklar fark edilmeye başlanmış olmakla beraber, çevre tehdit altında olan bir **mal varlığı(asset)** olarak görülmektedir. Yaşamı desteklediği için özel olduğu kabul edilmeye başlanmış olmakla beraber temelde bir mal varlığıdır (Tietenberg, 2004). Klasik anlamda piyasa düşüncesinin çevreye olan yaklaşımı, çevresi kırılma noktasına gelmiş günümüz dünyasının gereklerini yerine getirmemekte sorunları derinleştirmektedir (Perelman,2003). Bu nedenle ekolojik krizin çözümünde en önemli araç olan örgütlerin dayandıkları esaslar ve sahip oldukları yaklaşımlarda ciddi bir değişim gerekmektedir.

Bu değişimin yukarıda ifade edilmiş olan insanlık tarihi boyunca egemen olan insan merkezli zihniyetle olamayacağı açıkça görülmektedir. Örgütlerin mevcut paradigmayı zorlayan yaklaşımlara ihtiyacı vardır. İnsanın doğa içindeki anlamını sorgulaması ve yeniden tanımlamasının gerektiği günümüzde işletmelerin klasik anlamda insan ve fayda merkezli yaklaşımları izlemesi akıntının tersine kürek çekmek olacaktır. Çünkü unutulmaması gerekmektedir ki, mevcut ekolojik krizin zorlayıcı gücü, toplumlar ve yasa koyucuların klasik yaklaşımlarla aldıkları önlemleri ve düzeltme faaliyetlerini yetersiz kılmaya başlamıştır. Yeşil yaklaşımların

ortaya çıkmaları, gitgide kamuoyunun daha çok bildiği ve kimi unsurlarını onayladığı yaklaşımlar haline gelmeleri bu durumun bir sonucudur. Bu gelişimin ekolojik krizin derinleşmesiyle daha da hızlanmaya başladığı görülmektedir. Böyle bir gelişmeden işletmelerin bağımsız kalması beklenemez. İnsanın dışındaki doğal unsurların önemini vurgulayan yeşil yaklaşımlar mevcut durumun daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için kritik öneme sahiptirler.

Yeşil yaklaşımlar, modern endüstriyel ve teknolojik süreçlerin meydana getirdiği çevresel tehdide çözüm getirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için mevcut ekonomik yapı ve kültürel eğilime karşı çıkma ve çevrenin yararına bunu değiştirme çabalarını esas almaktadırlar. Zamanla yalnızca süreç ve sonuçları nitelendirmenin ötesine geçerek, süreçlerin kendisinden kaynaklandığı sosyo-ekonomik ve politik sistemleri ele alınmasına yoğunlaşmışlardır (Sim, 2006). Bu değerlendirmelerin yapılış şekillerine göre aralarında ciddi entellektüel farklılıklara sahip olan yeşil yaklaşımlar kendi aralarında önemli farklılıklar göstermektedirler. İfade edilen farklılıklar bir çelişki yaratmaktan çok, alandaki görüşlerin zenginliğini doğurmaktadırlar. Yeşil yaklaşımların sahip oldukları bu özel yapının anlaşılabilmesi için alandaki belli başlı yaklaşımların ifade edilmesi yararlı olacaktır. Odaklanılan alanlara göre gösterilen farklılıklar yeşil hareketin içindeki zenginliğin oluşumu açısından belirleyicidir. Bu yüzden hayvanmerkezli, canlımerkezli, yeryüzü merkezli yaklaşımlar ile ekofeminizm ve derin ekoloji yaklaşımlarına değinmenin faydalı olacağı görüşündeyiz. Alanın yeniliği ve geniş kapsamı yaklaşımların kendi içlerinde de ciddi farklılıklar göstermesi sonucunu doğurmuş olduğu özellikle ifade edilmesi gereken bir unsurdur.

1.3 YEŞİL YAKLAŞIMLAR

1.3.1 Hayvanmerkezli Yaklaşımlar

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi özellikle batı felsefesi insanların ahlaki ilgiye değer olduğunu temel almaktadır (DesJardins, 2006). Bu yaklaşımın özünde, doğadaki bazı hayvanların korunmaya değer oldukları bulunmaktadır. Bu yaklaşımda hayvanların insani anlamda yaklaşımlara sahip olmadıkları kabul edilmekle beraber, ahlaki ve hukuki olarak korunmaya muhtaç varlıklar oldukları ifade edilmektedir(Ünder, 1996). İnsan toplumunun zaman içinde göstermiş olduğu gelişim, hayvanların da acı ve haz duyan, sosyal ve duygusal eğilimlere sahip canlılar olduğu görüşünün gelişebilmesi sonucunu doğurmuştur. Hayvanların kendi özlerine dayanan içsel değerlerinin bu şekilde kabul edilmesi sonucu, hayvanlara yapılan eziyetleri durdurmak için çaba gösterilmeye başlanmıştır. Hayvanları koruma çabası eko-sistemin bir parçasını korumayı içerdiği için çevreci bir yan sonuç doğurmaktadır. Hayvanları merkeze alan yaklaşımlar, hiç bir şekilde hayvan ürünlerinin tüketilmemesi gerektiğini ifade eden görüşlerden, ihtiyaçlar için hayvan tüketiminin meşruiyetini savunan yaklaşımlara uzanan geniş bir yelpazeyi barındırmaktadır.

Hayvan merkezli yaklaşımlar hayvan refahı (*welfare*) ve hayvan hakları görüşleri arasında yoğunlaşmaktadır. Hayvan refahını savunanlar, hayvanlara gereksiz acı çektirilmemesi ve zulmedilmemesi gerektiğini ama hayvanların kullanımının kaldırılmasının gerekmediğini savunurken, hayvan hakları savunucuları ise hayvanların kullanımının kaldırılmasına yönelik eylemleri savunmaktadır. Hayvan hakları savunucuları, hayvan refahını savunanların ifade ettikleri gereksiz acı çektirilmemesi ve zulm edilmemesine yönelik görüşlerin, yapısı itibarıyla sakat olan bir sistemin iyileştirilmesine dair beyhude bir çaba olarak nitelendirmektedirler. Çünkü buradaki temel sorun, Francioni'nin ifadesiyle iki yaklaşımın arasındaki farkın, Amerika'da köleliğin kaldırılması zamanında kölelerin insancıl şartlara sahip olmasını savunanlarla köleliğin bir bütün olarak kaldırılmasını savunanlar arasındaki farktır (<http://www.animal-law.org/theory3.html> Erişim: 27.04.2007). Hayvan hakları yaklaşımını savunanlar, insanlık tarihinde özgürleşen köleler, kadınlar ve sömürge halklarından sonra özgürleşme sırasının hayvanlara geldiğinin ifade etmektedir. Bu yönde Singer, günümüzde hayvanların zararına bir şekilde insanları

kayıncı hareketlerimizin bir “türçülük” olduğunu ve kendi türümüzü kayıran bir tür ırkçılık izlediğimizi ifade etmiştir (DesJardins, 2006). Oysa hayvanların da sahip oldukları kendilerine özgü bilinçten dolayı hakları olduğu göz ardı edilmemelidir (Jenni, 2005). Ana söylem, hayvanların faydaya dayalı olarak sömürülecek bir “diğeri” olmadığı, değer verilmesi gereken bir canlı olduğudur.

Bugün, özellikle soyu tükenen türlerin yokedilmesinin engellenmesinden, yanlış avlama yöntemleri sonucu yunusların da ağlara düşüp konserve haline getirilmesinin engellenmesine kadar pek çok eylemde hayvanları merkez alan yaklaşımların etkisi görülmektedir. Son zamanda özellikle medya ve kamuoyunun büyük desteğini alan kürk karşıtı hareket ve özellikle fokların kürkleri için avlanmasını protesto eden eylemleri bu yaklaşımın en çarpıcı sonuçlarındandır. Hareket PETA(*Hayvanlara Etik Davranmayı Savunan İnsanlar*) gibi örgütlerin eylemleri (<http://www.peta.org/> Erişim: 26.04.2007) ve Büyük Maymun Projesi girişiminin kamuoyu oluşturarak Büyük Maymun Türleri’nin hakları için Birleşmiş Milletlere bildirge sunmaya yönelmesi (<http://www.greatapeproject.org/index.php> Erişim: 26.04.2007) gibi faaliyetlerle gelişmeye devam etmektedir.

Başta ifade edilen bazı hayvanlar ifadesi merkezine acı çeken hayvanların ağırlıklı olarak olması bu yaklaşımın en zayıf noktalarından biridir. Doğal sistemin genelini göz ardı etme riskini barındırmanın yanı sıra, merkeze alınan hayvanların ağırlıklı olarak memeliler ve omurgalıların bir bölümünden oluşması, tanımı değiştirilmiş olsa da yeni bir parçalanmış gerçeklikten başka birşey değildir. Daha da önemlisi Regan’ın savunduğu görüşlerde türlerden çok birey olarak hayvanlar ve haklarının ifade ediliyor olması ekolojinin yapısı itibarıyla içerdiği bütüncüllükten yoksundur(DesJardins, 2006).Bu da birey olarak hayvanların ele alınmasını yalnız eksik bir yaklaşım olması sonucunu değil, hayvanlardan korunan bireylerin ekosistem bütünlüklerine zarar verebileceği durumları da doğurabilir. Sonuçta, yaklaşım insanın koptuğu doğaya yönelmesini sağlamayı hedeflememekte, bir bakıma haklar ve yeni değerlendirmeler esasında hayvanların durumun insancılaştırmaya çalışmaktadır.

Alanda daha radikal bir yaklaşım sergileyen Francione'nin hayvanların bilincine dair değerlendirmeleri bu zayıflığı ortadan kaldırmaya yöneliktir. Francione, hayvanların bizimki kadar kapsamlı olmayan kendilerine özgü sınırlı bir bilince (*sentience*) sahip oldukları ve bu durumun bizden farklı pek özelliklere sahip olmayan, onların eksikliklerinden çok türler arası farklılıklardan kaynaklanan bir yapıyı işaret ettiğini ifade etmektedir (Francione, 2005a). Bununla beraber ciddi anlamda zihinsel hasar gören ya da zihinsel hastalıkları olan insanlar da tanımladığımız anlamda insani bir bilinç ve düşünme becerilerinden uzaklaşmaktadır. Fakat bu bizim onlardan hayvanlarda yararlandığımız gibi yararlanmaya kalkmamız sonucunu doğurmamaktadır, çünkü onlar bilinç kriterimizden geçemeseler de insandırlar. Francione mevcut sistemde hayvanların tüketimini iyileştirmeye değil, ortadan kaldırmaya yönelik bir görüş savunmaktadır. Hayvanların durumunu açığa çıkarmak için verilmekle beraber, verdiği paradigma zorlayıcı güzel bir örnek, ekolojik yaklaşımların temel bir ögesini barındırmaktadır *“Mevcut sorun bir ineğin kendisine kötü davrandığı için çiftçiyi dava edip edemeyeceği değildir, sorun o ineğin orada bulunmasıdır”* (Francione,2005b).

1.3.2 Canlımerkezli Yaklaşımlar

Görüldüğü üzere kapsamın genişliği ve yapılması gerekenler konusunda çeşitli ayrılıklar olsa da hayvan hakları yaklaşımı kısıtlı bir grup canlının kısıtlı bir yapı dahilinde insanlarda uyarlanmış haklara kavuşmasıyla ilgilenmektedir. Canlımerkezli etik ise, bütün canlıların kendilerine ait olan içsel değerlerinden dolayı değerli ve önemli olduklarını ifade etmektedir ve ahlaki topluluk tanımını bilinçli olan bireylerden daha öteye taşımaktadır (Jenni, 2005). Schweitzer'in ifadesiyle doğa kendi iyiliğinden dolayı bir değere sahipti(Ünder, 1996). Zamanla gelişen yaklaşımda insanlığın özellikle doğaya yönelik olarak kullandıkları araçsal değere yönelik etik yaklaşımdan kurtulmaya çalışılmaktadır. Çünkü araçsal değere dayalı değerlendirmeler doğa açısından insana yönelik kullanım yollarından başka bir şeyi barındırmamaktadır. Oysa içsel bir değer yaklaşımı ile, canlılar insanların kullanımına göre değil, sahip oldukları, ne anlama geldikleri, neyi temsil ettikleri ve ne olduklarına göre tanımlanırlar (DesJardins,2006).

Araçsal değerin kolayca ölçülebilmesi, içsel değerin ise ölçümünün zorluğu ve gösterdiği bireysel ve toplumsal farklılıklar bu tür bir değer yaklaşımının uygulanabilirliği açısından sorun yaratmaktadır. Bu sorunu kaldırmak ve çerçevenin daha belirgin şekilde çizilmesini sağlayabilmek için Taylor dört genel ödev geliştirmiştir; kötülük yapmama, karışmama, sadakat ve onarımcı adalet. Burada ifade edilen kötülük yapmama canlının öz iyilik durumuna zarar vermemeyi, karışmama doğal eko-sistemlerinin işleyişlerine müdahale etmemeyi, sadakat vahşi hayvanları kandırmamayı ve avlamamayı ve eski durumuna getirme ise insanın zarar verdiği organizmaları eski durumlarına getirme zorunluluğunu vurgulamaktadır.

Bu görüşün içindeki temel sorun insan ve diğer canlıların iyiliklerinin çakıştığı anda ortaya çıkmaktadır (Agar, 1997). Çünkü yapısal ve yaşamsal olarak insanın iyilikleri diğer canlıların zararına pek çok sonuç yaratmaktadır. Yaklaşım, insanın doğaya bakışında yeni bir gelişme aşaması olmakla beraber, yapısı itibarıyla parçalanmış doğal gerçekliği içermektedir. Çünkü sayılan ödevler, doğadan bir bakıma ayrı olan insanın yapması gerekenleri tanımlamaktadır. Bu tanımlar neyin yenip neyin yememesi gerektiğinin değerlendirilmesine kadar uzanmaktadır. Örneğin her ne kadar hayvanların bitkilere göre bir önceliğe sahip olduğu savunulmasa da vejetaryanlığın etik açıdan daha uygun olduğu savunulmaktadır. Çünkü et tüketiminin azalmasının, insanlığın ürettiği tahılların büyük bir bölümünü tüketen besi hayvanları üretimini azaltacaktır. Bu da toplamda kullanılan tarım alanlarının miktarını azaltarak doğadaki vahşi alanların korunmasına katkıda bulunacaktır. Güzel bir amaç olmakla beraber, bütün bu parçalanmış değerlerin ötesine geçilerek bir temel olgunun hatırlanması gerekmektedir. İnsan eko-sistemin bir parçasıdır. Her besini yiyebilen (*omnivore*) canlılardan birisi olarak doğada bir yere sahiptir, uzaydan gelerek eko-sistemin içindeki ürünleri tüketen bir dış-varlık değildir. Sorun yaratan bunu kendine özgü teknolojiyle büyük miktarlarda yaparak, çok büyük olan nüfusunu beslemek zorunda olmasıdır. Bu noktada insanların gereğinden fazla fedakarlık yapabilecek azizler olmadığı ve önceliklerin insanlarda olmasına yönelik itirazlar karşımıza çıkmaktadır (Sterba, 2000).

Canlı merkezli yaklaşım canlıların haklarını, aynı hayvan hakları yaklaşımında olduğu gibi bireysel olarak dikkate almakta olması başka bir sorunu doğurmaktadır. Tür ve eko-sistemlerin oluşturduğu bütünler değerlendirilmeyerek, insanların öznel değerlendirmelerine dayanan doğadaki bireyleri etkileyen eylemlerde bulunulması hedeflenmektedir. Bununla beraber unutulmaması gereken şudur ki, yaklaşımın insanmerkezli yapıdan sıyrılmış bir yapı olduğu göz ardı edilmemelidir, merkeze alınan unsur canlı olmaktır.

1.3.3 Yeryüzü Merkezli Yaklaşımlar

Canlı merkezli yaklaşım da insan merkezli yaklaşımdan uzaklaşmak için iyi bir çaba olmakla beraber, canlı olmayan nesneler ve ekolojik sistemler de bir değer veren ahlaki bir yapıya sahip değildir (DesJardins, 2006). Ayrıca gerek hayvan merkezli, gerekse canlı merkezli yaklaşımlar ilgili buldukları canlıların topluluklarından çok bireylerine yoğunlaşan, insan merkezli yaklaşımların ahlaki ilke ve kurallarını onlara da aktarmaya çalışan kapsam genişletmeye yönelik yaklaşımlardır (Jenni,2005). Yeryüzü etiğinde ise insanın doğanın diğer öğelerine saygı duyması ve koruması gereken bir bireyden daha öte olduğu ifade edilmektedir. İnsan bütüncül olarak doğa sisteminin bir parçası olduğunu kabul etmeli ve buna göre hareket etmelidir(Ünder, 1996). Yeryüzü ve canlılara yönelik yaptığı bütün faaliyetlerin verdikleri zararı kontrol etmekten öteye geçerek bunların yarattığı ahlaki ve estetik sonuçları değerlendirmelidir. Burada yeryüzü ifade edilirken bir canlı olarak toprağın da ifade edildiğinin altı çizilmelidir. Ana amaç bir bütün olarak doğa sisteminin uyumu ve gelişiminin sağlanmasıdır.

Yaklaşımın öncüsü olan Aldo Leopold'un ifadesiyle bir şey canlı topluluğunun bütünlüğünü, istikrarını ve güzelliği koruduğu kadar doğrudur, aksini yaptığında yanlış olduğu ifade edilebilir (Callicott, 1992). Ahlaki duruş bütüncül bir yöndedir. Bu yolda doğal koşulların ve dengenin korunması savunulmaktadır. Bu dengenin sağlanması sadece yasa koyucuların düzenlemeler yapmasıyla olamayacağını düşündüğü için insanların bu konuda etik ve estetik yönde eğitilmelerinin gerektiğini vurgulamaktadır(DesJardins,2006). Ancak bu şekilde

insana yönelik tanımlanmış olan vicdan ve duygular doğaya yönelik olarak da daha hassas duruma gelebilir. Çünkü yeryüzü ekolojik topluluğun bir parçası olmakla beraber ona saygı duyma ve sevmenin bir etik meselesi olduğunu ifade etmektedir. Yukarıda ifade edilen Rachel Carson'ın önemli eseri “ *Sessiz Bahar*”da da üstünde durmaya çalıştığı doğal dengenin bozulması ve doğanın kendine özgü değerine yapılan vurgular da bu yönde bir görüşü kapsamaktadır (Hull, 2005). Günümüzde Leopold'un düşünceleri çerçevesinde böyle bir eğitimin gerçekleşmesi ve kamuoyu bilincinin oluşturulması için Aldo Leopold vakfı faaliyetler ve kampanyalar düzenlemektedir (http://www.aldoleopold.org/LandEthic_Campaign_/campaign.htm Erişim: 28.04. 2007).

Yeryüzünü merkeze alan yaklaşımlarda, insan tek tek canlıların yaşamına dair vekilharçlık yükümlülüğünde değildir. Bireylere yoğunlaşmış olan yaklaşımlara göre bütün resmi daha çok görme şansına sahip olunan yaklaşım, Regan'ın ifadesiyle sistemin iyiliğini sağlamak için bir tür faşizm de doğurma riskine sahiptir. Çünkü bütünün bu derece önemli olduğu bir sistemde bireylerin ya da birey gruplarının çıkarları ve varlıkları feda edilebilir. Diğer yandan eko-sistemlerin kendilerine özgü karmaşık ve sürekli değişen yapıları sistem için iyi olanın takdir edilebilmesini zorlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkabilir. Leopold'un tanımladığı tarzda bir durumda, eko-sisteme en çok zarar veren ve dengesini bozan bir unsur olarak insanın durumu sistem bütünlüğüne zarar veren ve kurtulunması gereken bir haşarat olarak nitelendirilebilir. Ya da bir karar anında sistemin bütünlüğü için daha büyük bir anlam içeren bir canlı ya da bitkinin yaşamı, insan yaşamına üstün görülebilir.

Yeryüzünü merkeze alan yaklaşımlarla direk bağlı olmasa da kimi marjinal akımlar dünyanın iyiliğinin sadece insanların dramatik şekilde azaltılmasına dayalı olduğunu savunurken buna benzer bir mantık kullanmaktadır. Bununla beraber, eko-faşizm riskini içerse de Leopold'un anlatısında bunun doğrudan ifade edilmediği, bireylerin bir dişlinin çarkları olarak değil, sempati ve ilgi odakları oldukları görülmekte olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Lizska, 2003). Callicott; yeryüzüne dayanan bir etik yaklaşımın içinde çeşitli topluluklar ve büyük canlı topluluklarının birbirleri üzerinde dönüşümlü önceliklere sahip olduğunu ve bu noktada

toplulukların içindeki bireylerin de saygı duyulması gereken unsurlar olduğunu ifade etmektedir (Crook, 2002).

Yaklaşımın hayvan merkezli yaklaşımları ciddi anlamda ayrıldığı noktalar dikkat çekicidir. Vahşi hayvanlara sistemdeki yerleri açısından önem verilmekte ve gerekli durumlarda sayıları korunması gereken unsurlar olarak bakılmaktadır. Evcil hayvanlar ise insanın ürettiği, doğaya zararlı bir ürün olarak nitelendirilmektedir (Antonites ve Odendaal, 2004). Ayrıca yukarıda ifade edilen insanın her besini yiyebilen bir varlık olduğu gerçeği kabul edilerek sistemin bütünlüğünü bozmayacak şekilde bitki ve hayvan tüketiminin bir sorun yaratmadığı kabul edilmektedir.

1.3.4 Ekofeminizm

İlk kez 1974'te Françoise d'Eaubonne tarafından kullanılan bir ifade olan ekofeminizm başlığı altında pek çok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Temel olarak günümüz toplumlarında kadının baskı altında tutulmasıyla doğal dünyanın baskı altında tutulma süreçleri arasındaki benzerlikleri ve bağlantıları incelenmekte ve bu durumu aydınlatmak için değişik feminist felsefelerden herhangi birisinin kullanılmasıyla ilgilidir (Plumwood,2004, DesJardins,2006). Sorun insan merkezli görülen bir dünyanın ötesinde yanlış tanımlanmış bir toplumsal yapı ve ilişkiler ağıdır. Bunların tanımlanması ve çözümlenmesiyle bir sonuca ulaşılabileceği ifade edilmektedir. Sorunların çözümü toplumda aranmaktadır. Vahşi doğa alanları konusunun diğer yaklaşımlarda abartıldığı savunduğu için yukarıdaki yaklaşımlara göre insan merkezli eğilimi daha yüksektir. Çözüm aracı olarak toplum ve siyaset felsefelerine yoğunlaşarak toplumsal adalet gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle ekofeministler liberal, sosyalist, radikal gibi ifadelerle tanımlanan siyasi yönelim farklılıkları da göstermektedirler.

Doğanın baskı altına alınması, insanın baskı altına alınmasıyla ilişkili bir süreç olarak görülmektedir. Bu noktada doğaya yapılanların düzelebilmesi için, mevcut toplumsal yapıda da özellikle kadınlar üzerinde kurulan tahkimin düzeltilmesi yoluyla kökten değişikliklere gidilmesi gerekmektedir. Bu noktada

ekofeministler kadına yapılan baskının toplumsal baskının başlıca baskı biçimi olduğu konusunda uzlaşmakla beraber, bunun en büyük başlıca biçim olup olmadığı konusunda ayrılıklara sahiptirler. Reuther, Val Plumwood ve Karen Warren kadına yapılan baskının en büyük başlıca biçim olduğunu savunmamakla beraber, pek çok radikal feminist kadının altında bulunduğu baskının daha temel baskı biçimlerine indirgenebileceğini açıkça yadsımaktadırlar (DesJardins, 2006, Kovel, 2005).

Ekofeminist çözümleme toplumsal yapılardaki ikicil yapıyı irdelemektedir. Yukarıda doğaya egemenlik zihniyeti açısından ifade edilen ikiliğin erkeklerin kadını baskı altında tutma süreciyle ilişkili olduğunu ifade etmektedirler. Özellikle ortaçağdaki cadı mahkemeleri dönemi gibi çalkantılı döneme bakıldığında kötülük doğaya uyumlu olan ve onun güçlerini zarar vermek için yoğunlaşan bir kadın üzerinden tanımlandığı düşünüldüğünde ana varsayımın içinde neleri içerebileceği çarpıcı bir şekilde görülebilmektedir. Tarih boyunca pek çok dönemde kadının doğayla olan bağlantısı üzerinde tahkim kurulması gerektiğini vurgulayan kötü bir bağ olarak görülmüştür (Plumwood, 2004).

Genelde erkek ve kadın özellikler açısından farklılaştırarak, kadının aczinden dolayı zorunlu bir tahkim mecburiyeti doğurulmaktadır. Nasıl doğa adam edilmeliyse, kadının da yönetilmesi ve düzenlenmesi gerektiği tanımlanmıştır. Bu noktada doğal olarak kullandığımız basit bir Türkçe deyim dikkat çekmek gerekmektedir, *adam etmek*. Adam etmek, sözlük anlamı olarak eğitmek, yetiştirmek, topluma yararlı duruma getirmek ve bir yeri düzene sokmak veya bir şeyi işe yarar duruma getirmek anlamlarına gelmektedir (TDK, 1988). Bu noktada ekofeministlerin ifade ettiği tarzdaki ikiliğin erkeği olumlandırma yanını çok rahat görebilmekteyiz ve daha da önemlisi hem bireyler hem de yer ya da şeyleri düzene sokmayı içerdiği için ekofeministlerin işaret ettiği yönde hem doğayı hem kadınları kapsamaktadır. Bu şekilde adam edilmeyen, adamlık ifadesinin dışında kalan her şeyin düzeltilmeye ihtiyaç duyduğu ifade edilmektedir. Kimi ekofeministler bu tanımın karşısına kadının tahkimden çok uyum ve bakıma yönelik eğilimini koymakla beraber, Plumwood(2004) gibi düşünürler ise bunun bu şekilde tanımlanmasının olması gereken açısından tersine çevrilmiş olsa ikicilliğin bir

devamı olduğunu ifade etmektedirler, böyle bir ikicilik devam ettikçe tahkim ilişkisi benzer şekilde devam edecektir. Warren'in da ifade ettiği gibi bu ilişki hiyerarşik olarak değerlerin atfedilerek şekillenen bir yapıdır, mücadele edilmesi gereken bir bütün olarak bu egemenlik yapısıdır (Sterba, 2002, Jenni, 2005).

Genel olarak değerlendirildiğinde Ekofeminizmin, canlıları ve eko-sistemleri merkeze almaya çalışan yaklaşımların ifade ettiği tarzdaki bir bütünleşikliğe veya geniş kapsama sahip olmadığı görülmektedir. Bununla beraber ekofeminizmin gelişmekte olduğu ve özellikle doğa, insan, kadın, erkek gibi ikicil tahkim ilişkilerin tanımlanması için önemli fırsatlar sunduğu unutulmamalıdır.

1.3.5 Derin Ekoloji

Derin ekolojinin temelinde ekolojik yaklaşımların sığ ve derin olarak sınıflandırılmaları görüşü bulunmaktadır. Arne Naess, sığ ekolojik yaklaşımları kirlenme ve kaynakların tükenmesine odaklanmış insanmerkezli yaklaşımlar olarak tanımlamıştır(DesJardins, 2006). Diğer yandan Derin Ekolojik yaklaşımlar insan merkezli olmayan ve bütüncül bir yaklaşımı savunmaktadır. Derin ekolojiye göre kirlenme ve kaynakların tükenmesi gibi olaylar mevcut sistemin sorunların dışı vuran belirtileridir. Bu nedenle sorunların temeline inilmezse bu sorunlara ilişkin çareler geliştirilmeye çalışılmasının nafile bir çaba olacağı savunulmaktadır. Önemli olan egemen görüşün yeniden değerlendirilmesidir. Böyle bir amaca ulaşmak için basit bir islah çabası yeterli görülmemektedir, ekofelsefe ve dünya görüşü olarak da temelde benzerlik içerseler de ciddi farklılıklar içeren ekosofilerin oluşturulması savunulmaktadır(Naess, 2005).

Naess, insanların nasıl yaşamaları gerektiği sorusunun cevabının verilebilmesi için sadece ekolojik bilime başvurulmasının yeterli olmayacağını ifade etmiştir. İnsanların derin deneyimler, sorgulamalar ve adanmışlıkla oluşturulan ekolojik bir bilgelğe ihtiyaç duyduğunu savunmuştur. Ancak bu sayede insanlar klasik anlamda bir felsefeden öteye geçerek ekolojik bir felsefe; bir ekoloji geliştirebilecektir. Bu noktada bireyler için çizilen yol bir kendini gerçekleştirmedir.

Fakat burada kastedilen kendini gerçekleştirme, egoya odaklı bir gelişim değil, ekosferin bütününe yönelik bir kendini gerçekleştirmedir(Ünder, 1996). Derin ekolojinin hedeflediği, insanın ve varoluşunun anlamının yeniden tanımlanmasıdır. Mevcut ekosistem yapılanmalarının indirgemeci yaklaşımlarla değerlendirilmesi böyle bir amaca ulaşılmasını engelleyecektir. Bu yüzden derin ekoloji, ekolojinin sahip olduğu karmaşıklık ve hayat üzerindeki büyük etkisinden dolayı toplumsal hayatı tanımlayan buyurgan bir güç olarak tanımlanmasını yanlış olarak nitelendirmektedir. Çünkü böyle bir durumda insanların olayları ekolojik sistemlere bıraktıkları teknokratik öze dayanan değişik bir tür kadercilik ortaya çıkmaktadır(DesJardins, 2006).

Derin ekoloji yaklaşımı, bu tür teknokratik ve indirgemeci bir yaklaşımı sergilememek için yeni bir metafizik tanımlanması çabasına girmiştir. Artık gerçeklik, yalnızca insanlarla tanımlanan bir olgudan daha öteye geçmiştir, insanların çevresiyle bütünleşik olmasıyla ilişkilidir. Bireyler tek tek tanımlanan olgular olmaktan öte bütünlüklerin parçası olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber bu bireyin göz ardı edilmesi anlamına gelmemektedir. Kendini gerçekleştirme bireyin bu yolda yerine getirmesi gereken unsurdur. Kendini gerçekleştiren birey, doğadan ayrı olarak tanımladığı benliğinin doğayla bütünlüğünü kabul ederek yeniden tanımlanmaktadır (Diehm, 2002). Gerçekleşecek olan aydınlanma süreci sonucunda kişi, doğa bütünü içindeki yerini kavramaktadır. Bu sürecin verimliliği ve zenginliği doğadaki çeşitliliğin oranına bağlıdır (Ünder, 1996). İdeal durum, yerel toplulukların kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir şekilde, çevreleriyle ahenkli ve kendi düzenini kendisi sağlayan ilişkiler içinde bulundukları bir durumdur. Bu ideale ekotopya adı verilmektedir Bu ideallerin gerçekleşebilmesi için Arne Naess(2005) derin ekoloji platformunu tanımlayan sekiz temel ilke ortaya koymakta ve içinde ciddi anlamda çeşitlilik gösteren yaklaşımların dayandıkları özü vermektedir;

- 1) Yeryüzündeki insan ve insan dışı canlılar içsel bir değer sahiptir ve bu değer insani olarak tanımlanan dar nitelikli değerden bağımsızdır.

- 2) Yaşam biçimlerinin zenginliği ve türleri kendi başına bir değerdir ve yeryüzündeki yaşamın zenginliğine ve çeşitliliğine katkıda bulunur.
- 3) Yaşamsal gereksinimler dışında insanın bu zenginliğe zarar verme hakkı yoktur.
- 4) İnsanlar günümüzde gittikçe artan oranda doğaya zarar verici müdahalelerde bulunmaktadır.
- 5) İnsan yaşamı ve kültürlerinin gelişmesi çok daha az sayıda insanı gerektirmektedir, insan dışında kalan canlı yaşamın gelişmesi de böyle bir azalmayı gerekli kılmaktadır.
- 6) Yaşam koşullarının iyileşebilmesi için temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkileyecek değişimlere gidilmesi gerekmektedir.
- 7) İdeolojideki değişim içsel değeri olan konulara dayalı olarak bir yaşam kalitesi gelişmesine yönelmelidir.
- 8) Derin ekolojinin etik ilkelerini paylaşan kişiler bu ilkelerin yaşama geçmesine yönelik sorumluluk sahibidir.

Yapı itibarıyla derin ekoloji yeryüzü merkezli yaklaşımlarla paralellik içermektedir. Yeryüzü yaklaşımlarıyla paralel bir zihniyetle canlı topluluklarının bütününe açısından bireylerin eşit değerlere sahip olduğu görüşü insan ve diğer canlılar arasında yapılacak tercihler açısından riskler içerebilmektedir. Özellikle, ana esaslarının arasında bulunan insan nüfusunun azalması gerekliliği tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir ifadedir. Ayrıca doğaya yönelik geliştirilmeye çalışılan benliğin bütüncül şekilde yeniden tanımlanması ve yeni bir metafizik değerlendirme yapılmasına yönelik uygulanan süreç, derin ekolojinin mistikleşmeye yöneldiğine dair eleştirileri doğurmaktadır (Plumwood, 2004). Bununla beraber burada ifade edilenin bir bütüncül yeniden tanımlama süreci olduğu göz ardı edilmemelidir, mistisizmin arttığı görüşünü doğuran bir bakıma tanımlanan kapsamın büyüklüğüdür.

Derin ekoloji; ekolojik bilime dayalı teknokratik yönelime odaklanan yaklaşımların sınırlılığını ifade etmekle beraber, bilim dışılığı savunmamaktadır.

Derin ekolojinin karşı çıktığı, klasik anlamdaki doğrusal ve mekanik evren esaslarına dayalı bilimsel yaklaşımdır. Bu noktada yapılmaya çalışılan yaşayan bir bilim anlayışıyla parçalanmış gerçekliğin ortadan kaldırılmasıdır. İfade edilen, bu şekilde yaklaşılarak ekolojinin karmaşık yapının kavranmayarak ekolojik bütüne zarar verileceğidir (DesJardins, 2006). Bu yüzden doğu felsefelerindeki ikicilikten uzak bütüncüllük yaklaşımlarına bir eğilim duyulduğu görülmekle beraber bu durum yaklaşımın yalnızca mistik yönelimlere sahip olduğu görüşünü doğurmamalıdır. Yeryüzü etiğinde ifade edilen canlıların insanların tanımladığı faydasal değerlerinin dışında içsel değerleri olduğu görüşü derin ekolojinin merkezinde yer almaktadır. Derin ekoloji adem-i merkeziyetçi yapılanma, eko-bölgelerin yaratılması, modern sanayileşmenin değiştirilmesi ve otoriter yaklaşımların son erdirilmesini savunmaktadır.

Derin ekoloji, çevre ifadesinin içerdiği insanmerkezli yapıya (insanın dışında kalan) ve çevreci yaklaşımların çoğunda görülen insanın doğanın otoriter gardiyanı olduğu görüşlerine karşı çıkmaktadır. Yaklaşımın yapısı itibariyle, ekoloji tekdüze bir gerçeklik tanımlama çabası değildir, içinde barındırdığı ekoloji yaklaşımlarının çeşitliliği istenmeyen bir sonuç değil bir gerekliliktir. Bu yüzden derin ekoloji bir platform yapılanması göstermektedir. Bununla beraber kendisi bir platform olan derin ekolojinin insan toplumunun bütününe doğa karşıtı olarak ele alıyor olması eleştirilmektedir. Çünkü bu yönde yapılan tanımlar sonucu, sistemin içinde etkisi kısıtlı olan ve tahkim altında bulunan azgelişmiş ülke insanları, yoksullar, ezilenler ve kadınlarında egemen görüş içinde görülmesine itiraz edilmektedir. Bununla beraber unutulmamalıdır ki, kültürel farklılıklardaki kimi özellikler dışında, tarihsel incelemenin işaret ettiği temel bir olgu önemlidir. Batının tahkim edici gücü ortaya çıkmadan önce de olan doğa karşıtlığı, sistemin içinde kontrolü ve gücü olmayan bireylere kadar uzanan kapsamlı bir olgudur. Derin ekolojinin savunduğu kendini gerçekleştirme tahkim karşıtı yapısıyla bu yapılanmaya karşı çıkan bir yaklaşımı içermektedir (Ünder, 1996).

Sonuçta, derin ekoloji mevcut sistemin ve dayandığı esasların sorgulanması açısından en geniş açıyı sunmaktadır. Bu çalışmanın temelinde bulunan çevre

konusundaki insanlık tarihin ilk dönemlerinden beri evrimleşerek gelen egemen paradigmanın sorgulanabilmesi ancak bu denli kapsamlı bir sorguyla olabilir(Sessions, 1995). Aksi durumda yapılacak olan teknokratik bir yaklaşımla sistemin iyileştirilmesine yönelik pratik ve kısa ömürlü reçeteler sunmaktan öteye geçmeyecektir. Bununla beraber, çevreye yönelik temel paradigma sorununun bir modernizm sorunu olarak ele alınmadığının ifade edilmesi önemlidir. Bu nedenledir ki, insanlığın erken dönemlerinden itibaren gelen egemen zihniyetin evrimleşmesi incelenmiştir. Çünkü açıkça görülmektedir ki, doğa karşıtı olan paradigmaya indirgemeci bir bakış açısıyla bakarak mevcut yaklaşımın bizim dönemimizle kısıtlı, modernizmin yarattığı bir Frankenstein olarak tanımlanması yanlış olacaktır. İnsan medeniyeti çok uzun bir süre boyunca kendisini doğaya rağmen olarak tanımlanmış bir yapı olarak evrilmiştir. Burada sorgulanan asıl paradigma modernizm değil, bu evrimin altında yatan insan-doğa anlatısının sürekliliğidir. Aksi yöndeki bir görüş ise bugünü reddederek, geçmişin büyümlü modern-öncesi zamanlarına yönelik ütöpik bir yaklaşımı içerir(Hinchman ve Hinchman, 2001). Tarihsel incelememiz göstermektedir ki, insanların geçmiş dönemlerde kurduğu uygarlıkların çoğu da insan merkezcidir ve doğaya tahkim kurma üzerinde yoğunlaşmışlardır. Post-modernist düşüncede görülebilen, doğanın somut olgularına dayalı olan sorun ve değerlendirmeleri modernist egemenlik sürecinin kurduğu bir metafizik olgu olarak tanımlanması eğilimi bu gerçeği göz ardı etmektedir.

1.3.6 Çalışmada Benimsenen Yaklaşım: Derin Ekoloji

Yukarıda görüldüğü üzere doğa karşıtı, insan merkezli yaklaşımlar insanlık tarihinin bütününe egemen olmuştur. Tablo 1-1’de görülebileceği üzere yeşil yaklaşımlar ise bu yapıdan sıyrılarak yeni odak noktaları, yeni değer ölçüleri ve yöntemler geliştirmeyi yönemişlerdir. Yeşil yaklaşımların geneli

TABLO 1-1 YEŞİL YAKLAŞIMLAR & ÖZELLİKLERİ					
ÖZELLİKLER/ YAKLAŞIMLAR	HAYVANMERKEZLİ	CANLIMERKEZLİ	YERYÜZÜMERKEZLİ	EKOFEMİNİZM	DERİN EKOLOJİ
ODAK NOKTASI	Bazı hayvanların korunmasının gerekliliği	Canlıların sahip oldukları içsel değere önem verilmesi	Doğa sisteminin bir bütün olarak uyumu ve gelişiminin sağlanması	Kadınlar ve doğanın baskı altında tutulma süreçlerindeki benzerlik ve bunun ortadan kaldırılması	Doğa bütünü içinde insan ve varoluşunun yeniden tanımlanması
DEĞER ÖLÇÜSÜ	Acı çekme ve bilinç	Canlıların sahip olduğu içsel değer	Canlı topluluğunun bütünlüğü, istikrarı ve güzelliği	Doğa ve kadın üzerindeki tahkimin ortadan kaldırılması	Bireylerin kendini gerçekleştirerek doğayla bütünleşmesi, ekofilerin gelişimi
İLGİLENDİĞİ BİRİM	Birey olarak canlılar	Birey olarak canlılar	Bütün olarak yeryüzü	Toplumsal ve siyasi açıdan kadın ve doğa	Birey & Doğa Bütünü
YÖNTEMLER	- Hayvanların da insan gibi hakları olması - Hayvan refahı yaklaşımı; hayvanlara zulmedilmesinin engellenmesi - Hayvan hakları yaklaşımı; hayvan kullanımının bütünüyle kalkması	- Canlıların içsel değerinin kabulü - Canlılara zarar vermeme - Ekosistemlere karışmama - Zarar gelmiş sistemleri eski durumların getirme	- Doğal koşul ve dengenin korunması - Etik ve estetik yönde eğitim - Ekosisteme zarar veren unsurların düzeltilmesi	- Mevcut toplumsal ve siyasi yapıda kadın ve doğa üzerindeki tahkimin kalkması - Uyum ve bakıma dayalı kadınsal değerleri uygulamaya geçmeyi öneren yaklaşımlar - Mevcut sistemdeki tahkim ilişkilerinin çözülmesi gerektiğini öneren yaklaşımlar	- Derin deneyimler, sorgulamalar ve adanmışlıkla oluşturulan ekolojik bir bilgelik - Ekofelsefe ve ekofelsefi gelişimi - Bütüncül açıdan yeni bir anlam ve yeni bir metafizik tanımlanması

insanın ikicil yaklaşımlarıyla dışsallaştırdığı doğal unsurlarla olan bütüncülleştirme hedeflemektedir. Bunun için hayvanlar, canlılar, yeryüzü ve doğa ve kadın gibi unsurların sahip oldukları konumlar yeniden tanımlanmaya başlanmaktadır. Bununla beraber, ekofeminist yaklaşımların toplumsal baskının ve doğayla olan ilişkinin daha bütüncül olarak değerlendirilmesini savunan Plumwood ve diğer düşünürlerin savunduğu bir özellik yeşil merkezli yaklaşımları derinden etkilemektedir. İkicilik çoğu zaman terse çevrilerek, yeni bir ikicilik yaratılabilmektedir. Bu sorunu devam ettirerek akla karşı duygu örneğinde olduğu gibi romantik akımın savunulması ya da yeni çağ (*new age*) felsefi akımlarının yaptığı tarzda duyguları ileri derecede olumlanması ve aklın inkarına gidilmesi de yararlı sonuçlar doğurmayacaktır (Plumwood, 2004). Erkeksi değerler ve toplumsal yapının tahkim kurduğu kadın, doğa ve duygular, bu sefer yeni değer ölçüsü olarak egemen hale gelmektedir.

Aynı şekilde hayvanlar, canlılar ya da yeryüzü ve gerekleri idealize edilen yeni ölçütler olarak mevcut insani değerlere karşı sahip oldukları erdemleri tanımlanması sürecinde bir noktadan sonra bir idealleştirme süreci başlamaktadır. Asil vahşi ve yabanıl doğanın sahip olduğu değerlerin kahramanlaştırılması bir noktadan sonra başka bir bölünmüş gerçekliği doğurmaktadır. Burada dikkat edilmezse değer ölçüsü olarak belirlenen doğal unsurun dışındaki şeylere yönelik bir eko-faşizm doğma riski görülmektedir. Doğanın mevcut kültürel yozlaşmadan ve ırksal bozulmadan bir topyekün kurtuluş olarak görülerek idealize edilmesi Nazi ideolojisinin bile önemli bir yapıtaşı olması bu konudaki riskleri çok güzel özetlemektedir, yapılan eylemlerin çoğunun doğanın kurallarına dayandığı tekrar tekrar ifade edilen bir unsur olmuştur. Yeşile yönelimin yeni bir tür üst kavram olarak insanların yaşamına yeni bir düzen getireceği söylemi bu tür ideolojik yapıların geçmişte yaptığı tarzda yeni tahkim ilişkileri tamamlamaya yönelme riskine sahiptirler (Newton, 2002).

Bu yüzden hayvanmerkezli, canlımerkezli, yeryüzü merkezli ve ekofeminist yaklaşımlar genel olarak faydalı sonuçlar yaratabilme potansiyellerine sahip olsalar da gerçek anlamda ekolojik bir yaklaşımın gereklerini yerine getirilmesinde eksik kalmaktadırlar. Çünkü artık ihtiyaç olan bütüncül bir değer sistemidir. İnsan ve

yapısı ve doğa birbirlerinden bağımsız unsurlar olarak tanımlanamazlar. Özellikle günümüz dünyasında insanın doğrudan ve dolaylı olarak etkileşime girmediği hiçbir nokta kalmamış durumdadır. Böyle bir dünyada romantik bir eğilimle insan dışı unsurlara büyük değerler atfedilmesi de tersine çevrilmiş bir ikicilliktir. Günümüz dünyasında yapılacak olan düzeltmelerin insana rağmen yapılması mümkün değildir. Burada gerekli olan derin ekoloji yaklaşımında ifade edilen tarzda doğa bütünü içinde insan ve varoluşunun yeniden tanımlanmasıdır. Bunun için ikicilliği savunan egemen yaklaşımı tersine çevirmek değil, derin deneyimler, sorgulamalar ve adanmışlıkla bir ekolojik bilgelik oluşturulması ve farklı ekosofiler geliştirilmesi gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN TANIMLANMASI

Önceki bölümde tarihsel açıdan doğaya yaklaşım açısından insan zihniyeti değerlendirilmişti. İfade edilen insan merkezli zihniyetin yankılarını örgütleri anlamaya yönelik ilk çalışmalardan itibaren örgüt yazınında bulmak mümkündür. İnsan merkezli zihniyetin örgütsel yapıda geçirdiği evrimin irdelenebilmesi için örgütsel kuramın ilk dönemlerinden itibaren çevre kavramının nasıl ele alındığının epistemolojik açıdan incelenmesi gerekmektedir. Bununla beraber örgüt-çevre ilişkilerine ilişkin araştırmaların bütününe ulaşma ve değerlendirme, alanın kapsamının büyüklüğü ve çeşitliliğinde dolayı pek mümkün değildir (Davis ve Powell, 1990). Bu yüzden çalışmada örgüt yazınına etkileyen belli başlı kuram ve yaklaşımların içinde çevrenin nasıl tanımlandığına yoğunlaşılacak, bugün egemen olan tanıma değinilecek ve olması gereken çevre tanımı ifade edilecektir.

2.1 ÖRGÜT KURAMI VE ÖRGÜTSEL ÇEVRE

2.1.1 Klasik Yönetim Kuramı ve Çevre

Önceki bölümde de ifade edildiği üzere, sanayi devrimi sonrasında gelişen fabrikalar ve iş örgütlenmeleri bir makine idealine göre faaliyet göstermeye başlamışlardı. Önceki dönemlerin feodal eğilimli ve modern rasyonaliteye aykırı işgörme usulleri bu şekilde ıslah edilerek örgütler yaşanan gelişim ve teknoloji çağına uygun hale getirilmesi hedeflenmişti. 1800'lerin sonlarında bu hedeflere yönelik olarak günümüzde klasik yaklaşımlar olarak da adlandırılan bilimsel yönetim, genel yönetim ve bürokrasi akımları gelişmişti. Birbirlerinden bağımsız yazar grupları tarafından geliştirilmiş olmakla beraber benzer varsayımlar üzerine kurulu olan bu yaklaşımlar benzer sonuçlar doğurmuşlardır (Hicks ve Gullet, 1975).

Bürokratik yaklaşımı oluşturan Weber'e göre üretim alanında gelişen modern teknoloji ve işlerin ışığında **teknik verimlilik**, ideolojik yapıdan bile bağımsız olarak

etkinlik gösteren temel bir örgütsel yapıdır (Weber,1952). Böyle bir yapı için ideal sistem bir aparat ya da bir makine gibi işlemektir. Böyle bir yapı insani özelliklere aykırı gelen pek çok özelliğe sahiptir (Hicks ve Gullet, 1975). Bundan dolayıdır ki, Bilinen doğa yasaları dahilinde, Weber'in idealize ettiği ve takipçilerinin daha da geliştirdikleri özelliklere sahip mükemmel, rasyonel ve verimli bir örgütün varolması değildir (Mouzelis,1971). Fakat böyle bir ideale yönelen bürokrasinin yapılanma tarzı günümüz örgütlerinde de hala görülebilmektedir.

Bilimsel yönetim yaklaşımının kurucusu olan Frederick Taylor ise yönetimi bir bilim haline getirerek rasyonel bir işyeri etmeyi hedeflemişti. Taylor ve takipçileri mühendis kökenlerinin de etkisiyle örgütleri mükemmelleştirilmesi gereken mekanik yapılar olarak ele almıştılar (Mouzelis, 1971). Böyle bir yapıda insanlar da etkin çalışması gereken makineler olarak ele alınmıştı (Pffner ve Sherwood, 1960). Bu yaklaşım bir yanyla bilimselliğin kapısını açarken bir yandan da makine olarak örgüt metaforunun oluşmasına yol açmıştır. Böyle bir ideal, insanlar açısından fazlasıyla mekanik ve teknikti (Hicks ve Gullet, 1975). Bunun yanı sıra verimliliği arttırmaya yönelik olarak bireylerin çevreden izole olarak ele alınması kısıtlı bir örgütsel gerçeklik yaratmıştı. İstisnai bir şekilde, Frank ve Lillian Gilbreth, Taylor'ın ilkelerini geliştiren çalışmalarında çevre unsuruna önem vermiş olsalar bile onların kastettikleri çevre kişinin çalıştığı alandan ibaret kalmıştı (George Jr, 1968).

Bilimsel yönetimin en temel düşüncelerinden birisi olan atık ve israfın ortadan kaldırılması düşüncesinin yanıltıcı yapısı da değinilmesi gereken önemli bir noktadır. Burada tanımlanan atık ve israf makinenin çalışmasındaki sorunlara dayalıdır ve amaç ekonomik bir değer olarak bu kaybın engellenmesidir (George Jr., 1968). Her ne kadar kimi zaman çevrenin yararına tasarruflar doğurabilme imkânı olsa da örgütün temel yönelimi bu yönde olmadığı için makinenin gereklerine göre olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bugünkü düşün yapısındaki verimli çalışan işyerlerinin çevreye zarar vermeyeceğine dair görüşlerin kökleri bu noktaya kadar uzanmaktadır.

Taylor ve Weber'in görüşleri açık bir şekilde makine metaforunu idealize edip, geliştirerek insan doğasını örgütsel makineye uygun hale getirmeye hedefleyen prensiplere yönelmişlerdir(Morgan, 1980). Bu noktada doğa-insan ilişkisi olgularının da ötesine geçilerek insanın bir makine ya da makine parçası olarak görüldüğü bir bakış açısına ortaya çıkmıştır. Böyle bir yaklaşımda kendi özünden kopan insanın doğayla olan kopukluğu yalnızca artmıştır.

Klasik yaklaşımların üçüncüsü olan genel yönetim (*General Administrative*) yaklaşımı ile beraber Fayol ilk kez tam bir örgütsel kuram ortaya koymuştur (George Jr., 1968). Pratik yönelimli Fayol yönetim perspektifinden bakarak örgütü değerlendirmiştir. Bunun sonucunda, yönetim ilkelerini belirleyen Fayol yönetim kavramını hayatın bütün alanlarındaki bir olgu olarak tanımlamıştır. Bu tanım her ne kadar bütüncül eğilimli görünse de yalnızca işlevsel bir tanımdır ve örgütün çevreyle olan ilişkisini ele almamaktadır. Fayol'un ilkeleri genel yapıları itibariyle diğer iki yaklaşımla oldukça paralel bir zihniyet içeren bir makine-örgüt idealizasyonuna yönelmektedirler.

Bütün olarak bakıldığında klasik yaklaşımların örgütlere amaçlara verimli bir şekilde ulaşabilmek için yaratılan kapalı sistemler olarak baktıkları görülmektedir (Robbins, 1990). Sahip olunan bu kapalı ve statik bir örgüt düşüncesi çevre unsurlarına çok duyarlı değildir. Ayrıca, klasik yaklaşımlarda yönetici, çalışan için fiziksel ve kavramsal açıdan çevreyi yaratan bir kişi olarak çok büyük bir güce sahiptir (George Jr., 1968). Çevredeki unsurların örgütü çok az etkileyeceği ve çevrenin her an örgüt tarafından denetlenebileceğini düşünmekteydiler. Bu tür bir kontrolün olduğu bir durumda örgütleri kapalı sistemler olarak ele almak akılcı bir yaklaşımdı (Aldemir, 1985).

Klasik yaklaşımın örgütlerin kapalı birer sistem ve insanları makineler gibi ele almaya dayalı aşırı mekanik yaklaşımının insan gerçeklikliğinden kopukluğu ve olumsuz sonuçlar yaratmıştı (Pfiffner ve Sherwood, 1960). Yaklaşımın etkisiyle izlenen politikaların insan gerçekliğinden uzak naif bir tarzda idealize edilmiş yapılarının örgütlere ciddi zararlar verdiği görülmektedir (March ve Simon, 1959).

Modern kapitalist toplumun ütopyası olan bu görüşler, günümüzde çalışanların örgütlerine yabancılaşması gibi ciddi sorunların arka planında önemli bir yer tutmaktadır. Kendisini ait olmadığı bir sistemin içinde bir dişli olarak gören çalışan yaptığı işte anlam görmesi mümkün değildir. Marksist söylem işçilerin feodal üretim sürecinden sanayi üretimine geçtiklerinde yaşadıkları yabancılaşma olgusunu tanımlayarak zararlarına işaret etmektedir. Bununla beraber, Marksist yazına egemen olan görüşlerde savunulan ve Sovyetler Birliği'nde de idealize edilenin makine-insan olduğu görülmektedir. Bu noktada Paul Lafaurge'ın "Tembellik Hakkı"(1996) adlı eserinde çok güzel ifade ettiği, insanın insan olarak anlamının makine gibi ve durmaksızın çalışmak olup olmadığının sorgulanması, dönem ruhunda yer bulmadığı gibi hoş karşılanan bir şey de değildi. Kafkaesk anlatılar bu anlamda ciddi bir iç bulantısını ortaya koymaktadır. İçinde bulunan makine-sistem bireyin özüne aykırı olan yanlarından dolayı anlama ulaşmayı hedeflerken anlamsızlığa ulaşıyordu. Bir bakıma, vaat edilen cennet makinenin uğultusu ve yağı arasında kaybolmuştu.

2.1.2 Neo-Klasik Yönetim Kuramı ve Çevre

Oluşan tepkilerin de ışığında işyerindeki insan davranışlarını etkileyen unsurları inceleyen ve açıklamaya çalışan neo-klasik kuram- insan kaynakları yaklaşımı doğmuştu. Örgütlerde çalışan birey ve grupların psikolojik ve sosyal yanlarına gereken önemin verilmesi gerekliliği ifade edilmeye başlanmıştı. Robert Owen, Hugo Münsterberg, Oliver Sheldon, Mary Parker Follet ve Chester Barnard'ın insan unsurunu daha fazla ele aldığı yaklaşımlarıyla Mayo'nun yorgunluk ve monotonluk üzerine yaptığı çalışmalar bu yaklaşımın öncüleri olmakla beraber yaklaşım gerçek anlamda Hawthorne deneylerinin sonucunda tam olarak başlamıştır (Robbins, 1990, 1999). Hawthorne çalışmalarının çarpıcı bir şekilde ortaya koyduğu insan faktörünün kendine özgü yapısı ve değeri bundan sonraki dönemde örgütsel çalışmalarda önemli bir temel unsur olarak yer alacaktır. Ayrıca Hawthorne çalışmaları sosyal bilimler açısından daha bütüncül bir örgütsel yaklaşım gerektiğini ifade etmektedir, bununla beraber birey ve grup düzeyine yoğunlaştıkları için örgütü bir bütün olarak ele almamaktadır (Mouzelis, 1971). Yönelimler genel olarak klasik

ekolde olduğu gibi daha mikro düzeyde kalmaktadır ve insan unsuru üzerindeki örgütün yakın ve uzak çevresinin etkileri incelenmemiştir(Aldemir, 1985).

Elton Mayo'nun yaklaşımın gelişiminde çok büyük katkıları olmuştur, o ve takipçileri örgütlerin davranışsal niteliklerine yoğunlaşmıştır. Warner ve Chicago ekolü ise, Mayo ve takipçilerinin genel olarak örgütün dışındaki unsurlara sistematik bir yaklaşımı olmadığını söyleyerek bunu düzeltmeye çalışmıştır ve çevresel faktörler üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur (Mouzelis,1971). Etkileşimci ekolse çevrenin örgütü etkileyen bir faktör olmakla beraber, örgütün sınırlarının dışında olduğunu ifade etmişlerdir (Mouzelis, 1971). İlginç olan şudur ki klasik yaklaşımların kendine özgü mekanik yapısı ve insanı hiçe sayan zihniyeti önemli bir problem olarak eleştirilebilirken, örgütsel yapının çevresel unsurlardan bağımsız ele alınması irdelenmemiştir (March ve Simon, 1959). Karşı çıkılan mekanik yaklaşımların doğaya aykırı olmasından çok, insan doğasına aykırı olmasıdır. Yaklaşımlar bir yandan işyerlerinde daha insani koşullar sağlanması ve insani çevre unsurlarına dikkat edilmesi katkısını getirmekle beraber, diğer yandan mekanik yapının alternatifi olarak insan merkezli bir yaklaşımı sunmuştur. Bununla beraber neo-klasik yaklaşımların makine metaforundan oldukça etkilendiği ifade edilerek, yapılanın insan denen makinenin etkin çalışmasına yönelik bir düzeltme çabası olduğuna yönelik eleştiriler de göz ardı edilmemelidir (McKenna & Wright, 1990).

İnsan kaynakları yaklaşımı davranışsal ekolün aksine çevre ögesini göz önüne almakla beraber ele alınan çevre psiko-sosyal alt çevresine odaklanmıştır (Aldemir, 1985). İnsan kaynakları yaklaşımını daha da ilerleten insan ilişkileri hareketi (Dale Carnegie, Abraham Maslow, Douglas MacGregor) hedeflerini tatmin olmuş bir çalışan olarak belirlemiştir (Robbins,1990,1999). İkinci Dünya savaşından bugüne artan oranda ağırlık kazanan ve insan kaynakları yaklaşımının bir uzantısı olan davranış bilimleri yaklaşımları da insan unsuruna yoğunlaşmıştır. Çok büyük katkılar sağlamış olsa da savunucularının ifade ettiği tarzda aydınlık bir güç olarak mekanik yapının karanlık güçlerine tamamıyla egemen olamamıştır, klasik yaklaşımlar örgütlerin içinde yerleşmiş pek çok temel unsuru içermektedir (Perrow, 1973). Makine yaklaşımın genel zayıflığını ortadan kaldırmaya yöneldikleri bir gerçeklik

olsa da ulaşılması istenen insani faktörler bir noktadan sonra insan merkezli zihniyetin başka bir dışavurumu olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.3 Kantitatif Yöntem ve Yaklaşımlar ve Çevre

İnsani unsurların değerdendirilmesine yönelik görüşler gelişirken bir yandan da örgütsel alandaki faaliyetlere ilişkin analitik çözümleme ve değerdendirmelerin gelişimi devam etmiştir. Bu konuları ele alan, işlem yönetimi ya da yönetim bilimi olarak da adlandırılan kantitatif yaklaşımlar askeri problemlere yönelik geliştirilen matematiksel ve istatistiksel yöntemlerden evrimleşmiştir. Taylor döneminde çıkan bilimsel yönetim anlayışının tam anlamıyla hayata geçtiğı bir yaklaşımdır. İkinci Dünya Savaşında Amerikan ordusunun askeri operasyonlar için okyanusların ötesine büyük miktarda insan ve aktarma zorunluluğı o güne değin karşılaşılmamış çapta büyük bir yönetim sorunu meydana getirmişti. Bu sorunun çözümü için geliştirilen metodlar, kantitatif yöntemlerin gelişip yaygınlaşmalarını ve iş dünyasında savaş sonrası dönemde gittikçe artan oranda yayılmaları sonucunu doğurmuştur (George Jr., 1968). Artan oranda gelişen bilgisayar teknolojisinin de katkısıyla kantitatif yaklaşımlar izlenerek, önceki dönemlerde düşünölmeyen modeller ve değerdendirmeler oluşturmaya başlamıştır. Özellikle yönetimde karar verme ve özellikle planlama ve kontrol alanındaki yaklaşımların daha bütöncöl bir şekilde ele alınmasını sağlamışlardır. Bununla beraber, gerçekleştirilen büyük gelişim örgüt-makine değerdendirmesindeki makinenin gerçek anlamda bir makine olmasına katkıda bulunmuştur. Örgütler ciddi anlamda makinesel bir şekilde bir akışın olduğı bir yapıya dönüşmüşlerdir.

2.1.4 Modern Kuramlar ve Çevre

Erken dönemlerdeki yaklaşımlar olayları ve sistemleri ele alırken belirgin bir şekilde çevresel şartlardan kopuk olarak incelemeye eğilim göstermiştiler. Oysa zamanla, firmalar arasındaki davranışsal farklılıkların ciddi anlamda çevresel unsurlara bağı olduğı görölmeye başlanmıştı (Perrow, 1973). Genel geçer çözümler bulmaya yönelik ve ağırlıklı olarak mikro düzeyde olan erken dönem yaklaşımları

koşulları değerlendirmek ve çevrenin etkilerini göz önüne alabilmek açısından uygun olmadıkları ortaya çıkmıştı. Klasik yaklaşımların genelinde örgütlerin kapalı bir sistem olduğuna inanıldığı için örgütün çevreye bağımlılığı ve değişik çevrelerin etkileri gibi unsurlar göz önüne alınmamıştı (Katz ve Kahn, 1978). Miyop bir bakış açısıyla çevre göz ardı edilmekteydi (Scott, 2004). Bu zayıflık disiplinin bilimsel ve kuramsal köklerinde bir eksikliğe yol açmıştı. Basit ve genel kuramlar oluşturma isteğiyle bir örgütün içsel işleyişine ilişkin gözlemlerin örgütün çevresel değişkenlerle başa çıkabilmesini sağlayabileceği varsayılmıştı (Dill, 1962). 1960’lardan sonra yapılan çalışmalar ise örgütün çevresinin örgütün performansı üzerinde yarattığı etkilere yoğunlaşmaya başlamışlardır (Davis ve Powell, 1990).

Modern örgüt kuramıyla beraber örgütler hayatta kalmak için çevresindeki değişikliklere uyum göstermeye dayalı sistemler olarak ele alınmaya başlanmıştır. Örgüt ve çevre karşılıklı birbirlerinin kaynaklarına bağlı sistemler olarak değerlendirilmektedir. Yaklaşımında kendine özgü tarzı ve iş dünyasından gelen arkaplanından dolayı döneminin ötesinde bazı görüşler savunan Chester I. Barnard erken dönemde modern bir bakışı açısı sergileyen ilk kişi olmuştur. Barnard, örgütü karşılıklı etkileşimlere dayalı dinamik bir sosyal sistem olarak tanımlamış ve birey, örgüt, tedarikçiler ve müşterileri çevrenin birer parçası olarak ele almıştır. Bu kendine özgü yapısından dolayıdır ki, Barnard ait olduğu ekolün tanımlanması açısından örgütsel kuram incelemelerinde sorun yaratmaktadır.

Barnard örgütün dış çıkar gruplarına olan bağımlılığını incelemiş ve örgütün hayatta kalabilmeleri için yöneticilerin dış çevreyi incelemeleri ve dış çevreyle dengelerini korumaları gerektiğini ifade etmiştir. Bunun gerçekleşmemesi durumunda örgütün varoluşunun tehlikeye gireceğini belirtmiştir, çünkü örgütün dışındaki güçler hem örgütün kullanacağı materyalleri sağlamakta hem de örgütün faaliyetlerini sınırlayabilmektedir (Carrol, 1995). “*Yöneticinin İşlevleri*” adlı temel eseri ağırlıklı olarak örgütlerin içindeki işbirliği ve bunu sağlayacak yöneticilerin rolleri üzerinde olsa da o zamanlar kapalı bir kutu gibi değerlendiren örgütlerin dışarıyla ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir. Modern kurama yönelik iyi bir katkı sağlamıştır (Hicks ve Gullet, 1975) Ayrıca Norbert Wiener de benzer bir

yaklaşımla uyuma dayalı bir sistem tanımlarken çevre unsurunu da göz önümde bulundurmuştur (Hicks ve Gullett, 1975).

2.1.4.1 Sistem Kuramı ve Çevre

Sistem kuramıyla beraber, olaylar ve sistemler bir çerçeve içinde diğer olaylarla ilişkili olarak incelenmeye başlanmıştır (Aldemir, 1985, Koçel, 2003). Bu nedenle, sistem yaklaşımı alanda ihtiyaç duyulan bütüncül yaklaşıma yönelik son derece önemli bir aşamadır. Sistem perspektifi, bir sistemi birleşmiş bir bütün yaratacak şekilde düzenlenmiş birbirleriyle ilişkili ve birbirine bağlı parçalar kümesi olarak tanımlamıştır. Buna göre, toplumlar, otomobiller, hayvanlar ve insan vücudu gibi pek çok olgu birer sistemdir. Sistem yaklaşımının özünü oluşturan ve bir biyolog olan Ludwig von Bertalanffy(1969), örgüt olgusunu bütün yaşamın temel problemi olarak görmüş ve örgütlere ilişkin dinamik, sistematik, etkileşimci, çok boyutlu, çok seviyeli ve olasılığa dayalı bir bakış geliştirmiştir. Von Bertalanffy, parçalara önem vermekle beraber, bütüncül/genelci bir yaklaşımla bütünün önemini ve bütünün parçaların basit bir toplamından daha fazla özelliklere sahip olacağını ifade etmiştir(Hicks ve Gullett, 1975). Bu bağlamda, genel sistem kuramında her olayı belirli bir çerçeve içinde, başka olaylarla ilişkili olarak incelemenin, olayları anlama, tahmin etme ve kontrol etme açılarından daha etkin olduğu ileri sürülmektedir. Sistem derken, belirli parçalardan (bölümlerden, alt-sistemlerden) oluşan bir bütün anlaşılmaktadır. Sistemi esas alan bir bakış açısında, ağırlık o sistemin amaçları, sistemin içerdiği alt sistemler, alt sistemler arasındaki ilişkiler ve alt sistemlerin ana sisteme yaptığı katkı üzerine toplanmaktadır (Koçel, 2003).

Sistem yaklaşımı bu noktada yalnızca bütüncüllüğü getirmekle kalmamaktadır, aynı zamanda sistemleri değerlendirirken örgütleri açık sistem olarak ele alarak mekanik kapalı sistem düşüncesinde ciddi bir kırılmaya yol açmaktadır (VonBertalanffy, 1969). Kapalı ve açık sistem olarak sistemlerin tanımlanması da önceki dönemlerdeki yaklaşımlar için çevresel açıdan ciddi bir eleştiride bulunulması sonucunu doğurmuştu. Tanıma göre kapalı sistemler dışarıdan etkilenmemekte ve dışarıyla ilişkiye girmemekteydi. Taylor'ın insanlar ve örgüte yönelik makine bakış

açısı tam da böyle bir sistem tanımlamıştı. Oysa yukarıda ifade edilen Barnard'ın öncülüğünü yaptığı ve yaygınlaşması için 30 yıl geçmesi gereken yaklaşımda örgütler açık sistemler olarak ele alınmıştı. Örgütlerin hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu girdiler ve sunacağı çıktılar için çevreyle etkileşimleri gerektiği ifade edilmişti (Hatch,1997). Bugün bu görüş temel bir doğru kabul edilmekte olan bu görüş içinde ekolojik bir yönelim içermektedir. Çünkü sistem kuramı çevreyle örgüt arasında sembiyotik bir ilişki olduğunu ve çevre ve örgüt'ün karşılıklı bir bağımlılık ilişkisinde dinamik bir dengeye tutturmaya yönelik hareket ettiklerini ifade etmektedir(Hicks ve Gullett, 1975).

Bununla beraber, burada unutulmaması gereken önemli bir ayırım sistem yaklaşımının içinde yer almaktadır, o da sosyal sistemler ve biyolojik sistemler açısından değerlendirmede yapılan sınıflandırmadır. Sınıflandırmaların yapılması çevre olgusunu daha iyi anlamayı hedeflemişse de sonuçta gerçekliğin parçalarının algılanıp bütünün gözden kaçırılması sonucunu doğurmuştur (Hall, 1974). Biyolojik gerçekliğin bilimsel değerlendirme açısında olmakla beraber sosyal gerçeklikten ayrı sayılması, doğal çevreye yönelik zihniyetin güzel bir örneği olarak bu denli bütüncül bir yaklaşımın içinde bile yer almaktadır. Ayrıca, doğal olandan insan ve insanın yarattığı sistemlere doğru bir tür hiyerarşiyle sistemleri sınıflandırılması (Boulding, 1956) da insanın doğaya karşı ifade ettiği üstünlük ögesini içermektedir. Bunun yanı sıra, sistem yaklaşımının yöneldiği analitik gerçeklik isteği de kavramsal açıdan görece bir sınırlılık kavramı yaratarak hedeflenen bütünselliğe ulaşmak açısından sorun yaratmaktadır (Hodge ve Anthony, 1979).

Belli eksikleri olmakla beraber, sistem yaklaşımının karmaşık sosyoteknik makrosistemlerdeki etkileşimleri örneklendirirken, doğal çevrenin unsurları olan hava, toprak ve su kirliliği, hava durumu ve iklimi de göz önüne almakta olduğu göz ardı edilmemelidir. Doğal bilimlerle olan bağı doğada olan olayların içerdiği ekolojik bağların da kuramın içine girmesi sonucunu doğurmuştur. Ekolojik bağlara sistemlerin yapısı açısından değinilmesi gibi önemli bir sonucu doğurmuştur. Bunu yanı sıra nüfus artışı gibi önemli başka bir unsur da davranışsal ve sosyal etmenlere etkisi açısından ele alınmıştır (DeGreene,1973). Çevre örgütün dışındaki unsurlar

olarak tanımlanmaktadır ve kendi içinde yaşama alanı ve kültürel faktörlerden oluşur. Yaşama alanı olgusunun ortaya çıkması iyi bir olgu olmakla beraber kültürel alan gene yaşanan alanın dışında ve yapısı itibariyle doğal olmayan faktörlerden oluşan bir unsur olarak tanımlanmaktadır (Pfiffner ve Sherwood, 1960). Burada ekolojik faktör olarak da söz edilen doğal unsurlar bir tür yaşama ve kaynak alanı olarak, klasik iktisadi görüşten sapmaktadır.

Katz ve Kahn(1978) örgütsel çevre kavramının bir tür zorlama, örgüt merkezli bir ifade olarak örgüte hakettiğinden daha büyük bir önem atfettiğini ifade etmiş ve çevrenin yerinin önemini ifade etmek açısından önemli bir katkıda bulunmuşlardır. Bununla beraber onların asıl istediği tek bir çevre kategorisi yerine özelleştirilmiş kavramların geliştirilmesi gerekliliği örgüt kuramının gelişimi açısından yararlı olmakla beraber örgütlerin bölünmüş gerçekliğinin devamı anlamına gelmiştir.

2.1.4.2 Durumsallık Kuramı ve Çevre

Durumsallık kuramını savunanlar, örgüt tasarımı tek ideal bir yol olmadığını ifade ederek, farklı çevrelerdeki örgütlerin farklı yapılanmalara gitmeleri gerektiğine işaret etmişlerdir (Üsdiken ve Leblebici, 2001). Böyle belirleyici bir etkileşimde çevresel baskılar uygun örgütsel yapılarla karşılanabilecek görev gereksinimleri doğurmaktadır. Örgütsel çevre sistematik olarak ele alınarak, örgütlerin çevreyle aralarında gidip gelen girdi ve çıktılara bağlı bir ilişki içinde olduğu vurgulanmaktadır. Böyle bağımlı bir ilişkide örgütleri çevreden bağımsız düşünmek imkansızdır. Çevre unsurlarının farklılıklar gösterebiliyor olması ise durumu örgüt açısından daha meydan okuyucu bir duruma getirmektedir(Robbins ve Barnwell, 2002). Örgütün gerek bağımlı olması gerekse ileri derecede etkileşimde bulunması olgularının ifadesi örgütün içinde bulunduğu varsayılan mekanik evrenden gerçek evrene doğru yönelmesinde yararlı olmuştur.

Örgütlerin yapılarının ve yönetim uygulamalarının çevresel koşulların etkisiyle değişebileceğini inceleyen ilk önemli araştırma Burns ve Stalker tarafından

yapılmıştır (Aldemir, 1985). Yaptıkları araştırmaların sonucunda örgütleri mekanik ve organik olarak iki ana grupta sınıflandıran Burns ve Stalker, durgun ve dengeli çevrelerdeki örgütler için temel yönelimin mekanik olduğu, değişken çevrelerde organikleştiğini vurgulamıştır (Burns ve Stalker, 1979). Mekanik örgüt yapıları ileri oranda merkezileşme ve resmileşmeye sahipken, organik örgüt yapıları daha esnek ve uyuma dayalıdır (Hicks ve Gullett, 1975). Bu değerlendirme çevresel olarak ciddi bir aşamadır, çünkü mekanik olan örgüt metaforunun içine ilk kez canlı bir metafor girmiştir. Newtoncu zihniyetin etkisindeki klasik yaklaşıma dayalı olan mekanik evrenin, dünyadaki hızlı değişen koşullarla başa çıkmak için yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Organik metafor örgütlerin ihtiyaç duyduğu dinamik, uyuma yönelik ve gelişimci özellikleri karşılamak açısından makine metaforunun önündedir (McKenna ve Wright, 1990). Böyle bir dünyada örgütlerin başarısının çevresel şartlarla uyuma dayandığı savunulmaktadır. Bu da kapalı kutu-örgüt düşüncesinde ciddi bir kırılma yaşanmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra mekanik-organik yapı ayrımı kuramsal olarak irdelendiğinde iki kutupu ifade etse de, örgütlerde karma olarak bulunabilecekleri de ifade edilmektedir (French ve Bell, 1975). Uygun şartlar altında bakıldığında iki örgütsel yapı da ideal olabilir, yönetim sistemleri açısından genel geçer optimum bir sistem yoktur (Burns ve Stalker, 1979). Bu da daha kapsamlı bir gerçeklik algısının, bilimsel yönetimin kısıtlı gerçeklik algısının yerini aldığına işaret etmektedir.

Aynı dönemlerde Lawrence ve Lorsch davranışsal bilimlerin örgüt içindeki faaliyetlere gereğinden fazla yoğunlaşması ve bunun sonucunda dış unsurlara gereken önemi vermiyor olmasını eleştirmişlerdir (Lawrence ve Lorsch, 1969a). Lawrence ve Lorsch, Burns ve Stalker gibi çevresel unsurların etkisini incelemişlerdir. Çalışmaları başarılı örgütlerin çevrenin taleplerine uygun bir yapılandırmaya sahip olduğunu göstermiştir (Hodge ve Anthony, 1979). Bu nedenle kurdukları sistemi farklılaşma, koordinasyon ve belirsizlik kavramlarına göre ayırmışlardır, bir örgütün iç yapısını oluşturan bu unsurlar ilgili çevre koşullarının durumuna bağlı olarak şekillenmelidir. Karmaşıklık arttıkça örgüt farklılaşmaya gitmekle beraber bu farklılık aynı örgüt yapısı içinde farklı yapılanmalara da yol açabilmektedir (Hicks ve Gulet, 1975). Böyle bir durumda

örgütün daha dinamik çevreyle karşılaşan bölümlerinin yapılanmalarıyla daha durağan bir çevreyle karşılaşan bölümlerinin yapılanmalarının farklılık göstermeleri doğal bir sonuç olacaktır. Lawrence ve Lorsch, farklı çevrelerin farklı belirsizlik dereceleri olduğunu göstererek, çevredeki belirsizliğin derecesinin doğru yapıyı seçmek için en önemli unsur olduğunu (Robbins ve Barnwell, 2002) ve işletmelerin etkin olmak için yapılarını çevrelerine uyumlu hale getirmeleri gerektiğini vurgulamışlardır (Jones, 1998). Zaman geçtikçe çevrenin daha hızlı değişeceği ve çeşitlilik gösterecek olması olguları bu gerekliliği pekiştirmektedir (Lawrence ve Lorsch, 1969b).

Emery ve Trist de çevresel unsurların etkisini kabul ederek, örgütü etkileme açısından çevresel özellikleri, karşılıklı ilişkilerin kuvveti ve değişim hızına göre durgun ve dağınık, durgun ve yoğunlaştırılmış, dengesiz ve tepki gösterici ve çalkantılı olmak üzere dört çevre türü sınıflandırmışlardır (Koçel, 2003). Durgun, dağınık çevre karşılıklı ilişkilerin kuvveti ve değişim hızı açısından daha düşük değere sahipken, çalkantılı çevre de hem karşılıklı ilişkilerin kuvveti hem de değişim hızı yüksektir.

Robert Duncan da benzer bir şekilde çevreyi iki boyuta göre tanımlamıştır; çevredeki değişim oranı ve çevresel karmaşıklık. Duncan, Lawrence ve Lorsch'un bulgularına bağlı olarak bireysel öğelerden çok grupsal öğelerden oluştuğunu savunmaktadır. Ne kadar çok öğe varsa karmaşıklık o kadar artar (Robbins ve Barnwell, 2002). Bunun yanı sıra yöneticilerin çevresel belirsizliğe yönelik algılarının örgüt ve çevre arasındaki ilişki açısından bir moderatör olduğunu ifade etmiştir (Gerloff, 1985).

Thompson'ın çalışmalarına bakıldığında da benzer yaklaşımlar görülmekle beraber, bunlara ek olarak örgütlerin çevreyle ilişki kurarken kullanabilecekleri stratejileri irdelemiştir. (Koçel, 2003, Davis ve Powell, 1990).

Çevrenin özelliklerine bir bütün olarak yaklaşan yukarıdaki yaklaşımların yanı sıra, görgül yaklaşımı savunanlar da çevredeki unsurların sayıları, müşteri

popölasyonları gibi daha ölçülebilir olan unsurlara yönelmişlerdir. Bunun yanı sıra örgütün çevresinin bir boyutu odak olarak alınarak incelenmesi yaklaşımını izleyenler ve çevresel unsurları incelerken toplum ya da örgütün içinde bulunduğu üst-sistemi izleyenler vardır (Lawler III vd., 1980).

Yukarıda da görüldüğü üzere durumsallık yaklaşımını savunanlar, örgütsel yazındaki her zaman için genel geçer kurallara varma çabasına karşı çıkmaktadırlar. Klasik ya da insan ilişkileri ekollerinin geliştirdikleri kuramların her zaman için geçerli olmayacağını, kuramların geçerliliğinin şartlara göre değişeceğini ifade etmişlerdir. Örgütsel yapı belirlenmesi açısından çevre durumsal olarak değişik etkilere yol açan bir unsur olarak ele alınmıştır (Robbins, 1990). Durumsallık, sistem yaklaşımının hedeflediğı temel örgütsel ilkelere ulaşma idealinden ayrılmaktadır ve sistemin soyutluğundan dolayı ulaşamadığı uygulamayla bağ kurma işlevini yerine getirmeyi hedeflemektedir (Aldemir, 1985). Bu nedenle görev çevresindeki unsurlardaki değişikliklerin örgüt tasarımında yol açtığı değişikliklere yoğunlaşmıştır. Bunun için sistem yaklaşımındaki biyolojik yapı daha işlevsel açıdan değerlendirerek örgütün adaptasyon gücünün artırılması amaçlanmaktadır (Khandwalla, 1977).

Durumsal yaklaşımın özünde örgütün dışındaki belli unsurların örgütün faaliyetleri üzerindeki etkisinin içerisinde meydana gelen olaylardan çok daha yüksek olduğu görüşü bulunmaktadır. Bu da çevrenin ciddi bir stratejik değerlendirme ve planlama yapılması gereken bir unsur haline gelmesi sonucunu doğurmuştur (Denning, 1973). Her zaman geçerli olan doğruların olmadığı ve durumsallık olgusu bu yaklaşımın getirdiğı en önemli adımdır. Durumlara dayalı bu yaklaşım doğal olarak çevreyle de daha dinamik bir ilişkiye işaret etmektedir. Mekanik örgütler rutin işlerde uzmanlaşmış, otorite ve sorumluluk alanlarının açıkça belli olduğu yapılarıyla düzenli ya da durgun bir ortamlara daha uygunken hızla değişen ortamlarda uzmanlaşmanın daha az olduğu ve mekanik örgütlere kıyasla daha az resmileşme ve hiyerarşi olan yapılar gerekmektedir. Bu yapılanmanın ve örgütsel farklılaşmanın tanımlanması örgütsel açıdan durumsallık yaklaşımın iyi bir

örneğidir. Örgütler kendi yapıları içinde farklı bölümlerde mekanik ve organik örgütlenme gösterebilmektedir.

Genel olarak bakıldığında modern yaklaşımların, kuramsal olarak organizma metaforuna bağlı olarak hareket ettiği görülmektedir. Temel tanımıyla bir organizma, karşılıklı olarak birbirine bağlı ve bağımlı olan ortak bir yaşam sürdüren bir sistemdir. Organizma metaforu, doğası itibariyle, açık bir sistemdir ve mekanik görüşe göre daha geniş bir çevreyi ve onda hayatta kalmaya çalışan unsurları dikkate almakta olduğu için daha kapsamlı bir çevre görüşünü içermektedir. Klasik kuramdan sonra yavaş yavaş insani yanları artan örgütsel makinenin, aslında çevreyle ileri derecede etkileşen canlı bir varlık olduğu savunulmaya başlanmıştır. Bu yüzden örgütler yalnızca organizmaları içsel yapılarını karakterize eden ilişki ağlarıyla değil aynı zamanda çevreyle olan ilişkilerine göre tanımlanmaktadır (Morgan,1980).

2.1.4.3 Adaptasyon Kuramları

2.1.4.3.1 Kaynak Bağımlılığı Kuramı ve Çevre

Thompson'la başlayan ve daha sonra Aldrich, Pfeffer ve Salancik öncülüğünde geliştirilen kaynak bağımlılığı kuramı ise açık bir sistem anlayışını esas almaktadır(Davis ve Powell, 1990). Örgütlerin hayatta kalıp gelişebilmek için kritik önemi olan kaynaklarını temin etmek için yaptıkları temel inceleme konusudur (Koçel, 2003, Üsdiken, 2007). Çünkü örgüt hayatta kalabilmek için çevresinden kaynak almaya ihtiyaç duymaktadır, çevresi de örgütün tek olası enerji kaynağıdır. Örgütün çevredeki hammadde, emek, sermaye, ekipman, bilgi gibi kaynaklara duyduğu bu kritik ihtiyaç örgütün hassasiyetlerini göstermektedir. Bu yüzden çevre örgüt üzerinde güçlü bir kısıttır ve örgütler çevre kontrolü altında, güç ve bağımlılık ilişkilerine dayalı olarak faaliyet göstermektedir. Çevre bu gücü örgütün ürünleri, hizmetleri, politikası ve yapısı üzerinde kullanır. Bununla beraber, bu tek yanlı bir bağımlılık değildir, aynı şekilde çevrede örgütün sunduklarına bağımlılık duymaktadır (Jones, 1998).

Örgütler kaynak bağımlılığı sorun oluşturmaya başladığında kimi zaman çevrelerini değiştirmeyi de düşünebilirler. Yöneticiye düşen görev çevreyi inceleyerek işletmenin yarar göreceği şekilde güç dengesine dikkat etmektir. Açıkça görülmektedir ki, kaynak bağımlılığı yaklaşımında örgütler çevrelerine karşı aktif rol oynayabilmektedirler (Üsdiken, 2007). Boyutu tahmin edilemese de değişimin yönü tahmin edilebilir (Robbins ve Barnwell, 2002). Bu yüzden, bağımlılık ilişkisinin varlığı ve onun yönetilmesi ihtiyacı her zaman geçerli olmakla beraber bağımlılığın yapısını değiştirebilmek mümkündür (Hatch, 1997). Kaynak bağımlılığı yaklaşımı çevreye hakimiyete yönelik bir vurguya sahip olmakla beraber örgütün çevreyle olan ilişkisindeki bağımlılık olgusunun ifade edilmesi çok önemli bir aşamadır.

2.1.4.3.2 İşlem Maliyeti Yaklaşımı

Örgütün amacının çevredeki kaynakların alışverişinin ve örgüt içindeki alışverişlerinin maliyetini en aza indirmek olduğunu savunan işlem maliyeti yaklaşımına da baktığımızda paralel bir çevresel kontrol isteği görülse de (Jones, 1998), işlem maliyeti yaklaşımı daha iktisadi bir yönelime sahiptir. Kaynak bağımlılığı kuramı, durumsallıkta olduğu gibi çevresel değişikliklere uyum gösterme gerekliliğine işaret ettiği gibi aynı zamanda dışarıdan gelen taleplerin önemine değinerek (Üsdiken ve Leblebici, 2001) çevrenin örgüt üzerindeki daha büyük bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.

2.1.4.3.3 Popülasyon Ekolojisi ve Çevre

Popülasyon ekolojisi yaklaşımına bakıldığında ise Darwinci evrim anlayışının doğal seçim prensibinin örgüt kuramına uygulanışı görülmektedir (Kreitner ve Kinicki, 2000, Porath, 2003, Önder ve Üsdiken, 2007). Bu noktada doğal seçim, çevreye en uygun beceri ve yeteneklere sahip örgütlerin hayatta kalma süreci olarak tanımlanmaktadır (Jones, 1998) Çevre sınırlı taşıma kapasitesi olan bir unsur olarak görüldüğü için bu hayatta kalma sürecini doğuran ekoloji yasalarına ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu süreçte örgüt ve çevrenin oluşturduğu eko-sistem irdelenirken,

örgütün sınırlarının yekpare bir duvar gibi değil, geçirgen biyolojik bir sınır olduğunu ifade edilmektedir (Hicks ve Gullet, 1975). Bu ifade, çevre gerçeğine ilişkin örgütsel miyopluğun ortadan kaldırılması için önemli bir aşamadır. Konuyu ele alırken doğa bilimlerinin araçları ve avantajlarına sahiptir (Perrow, 1979). Bununla beraber, ekolojik süreçlerle ilişkili olarak örgütler ele alınırken ekolojik ortam metaforik anlamda ele alınmakta, gerçeklik açısından değerlendirilmemektedir (Blau ve Scott, 1970).

Popülasyon ekolojisi örgütlerin hayatta kalmak için gerçekleştirdikleri rekabeti örgüt bazında değil, örgüt popülasyonu bazında incelemektedir (Önder ve Üsdiken, 2007). Popülasyon ekolojistleri, karşılıklı bağımlılığa dayalı bir kaynak havuzu paylaştan örgütlerin ve bu karşılıklı bağımlılığa dair geliştirdikleri yapılanmanın örgütlerin varoluşlarını ve refahlarını etkilediğini ifade etmektedirler. Bu yüzden kaynak bağımlılığı yaklaşımında olduğu gibi örgütsel aşamada yoğunlaşarak belirli bir örgütün kıt ve kritik kaynaklar için verdikleri varolma mücadelesini incelemek yerine, belirli bir kaynak havuzunun içindeki örgütlerin başarı ve başarısızlıklarına ilişkin yapılanmalarını inceler. Bir diğer ifadeyle, kaynak bağımlılığı kuramı örgütün bakış açısından bakarken, popülasyon ekolojisi de çevrenin bakış açısından bakmaktadır. Böylelikle, çevrede görülen çeşitli türlerdeki örgütlerin ne şekilde evrimsel süreçlerden geçtiğini öğrenmeye (Hatch, 1997) ve neden bu kadar çok değişik tür örgüt olduğunu incelemeye çalışmaktadırlar (Üsdiken ve Leblebici, 2001).

Doğası itibariyle, popülasyon ekolojisi örgütün dışından bir analizi gerektirdiği için bir ölçüde örgütle doğal bir özdeşleşmeyi bırakmak anlamına da gelmektedir. Örgütün dışına çıkan bu yaklaşım yöneticinin örgütün bakış açısına aşırı bağlı kalması eğilimini azaltır. Ayrıca yöneticinin bütün örgütsel sonuçları kontrol edemediği görüşünü güçlendirir (Hatch, 1997, Luthans, 1998). Çünkü örgüt ve çevre arasındaki uyum bozulduğunda, çevre kaybedilen uyumun yeniden kazanılmasını empoze eder (Valle, 2002). Popülasyon ekolojisinin çevre ölçeğinde getirdiği yaklaşımın geniş açısı belli kaynak havuzlarına yoğunlaşmasıyla kısıtlaması dezavantajına sahip olmakla beraber örgütsel gerçekliğin üzerinde çevresel etkinin

kuvvetinin zannedilenden daha yüksek olduğunu ifade edebilmek gibi önemli bir misyonu gerçekleştirmiştir. Bununla beraber doğa bilimleriyle benzeştiği nokta olan rastlantısal unsurlar ve değişimler içeriyor olması, öngörülü (*proaktif*) planlamaların egemen olduğu örgütsel yazın açısından uygun olmadığı gibi (Robbins ve Barnwell, 2002) yöneticinin imajını güçsüzleştiren yapısından dolayı anti-yönetim olarak bile etiketlenenler olmuştur (Üsdiken ve Leblebici, 2001).

2.1.4.3.4 Kurumsallaşma Kuramı ve Çevre

Sosyal, ekonomik ve politik nitelikteki olayların incelenmesinde kullanılan kurumsal kuram ise; örgütsel gerçekliği sosyolojik olarak ele almıştır. Kurumsal kuram, belli çevrede faaliyet göstermekte olan örgütlerin yapı ve faaliyetlerinin çevresiyle benzeşme gösterdiğini ifade etmektedir (Koçel, 2003). Eşbiçimlilik adlı bu sürecin dinamiklerini inceyerek örgütlerin neden birbirlerine benzediklerini araştırmaktadır. Çevre olgusunun gücünü göstermesi açısından önemli bir görüştür. Bununla beraber, örgütleri çevreye uyum gösteren ve bağımlı olarak ele alırken, çevreyi şekillendirici rolü göz ardı edilmiştir (Perrow, 1979). Ayrıca, kurumsal ekol eşbiçimlilik eğilimini ifade etmiş olmakla beraber, örgütlerin çevrenin etkisine olan bağlılığına işaret ederek, örgütlerin her birinin kendilerine özgü oldukları ve tarihlerine gömülü oldukları için değişimlerinin zor olduğunu ifade etmektedir (Perrow, 1973).

Kurumsal kuram örgütlerin rekabetçi bir çevrede büyümek ve hayatta kalmak için ilgili çıkar gruplarını tatmin etmeye yönelik olarak yaptıklarını incelemektedir. Sonuçta, örgütün geçmiş eylemlerini örgütün üstündeki sosyal ve çevresel baskılarla bütünleştirerek incelenmektedir. Bu bağlamda, örgüt yalnızca içsel süreçlerinden etkilenmez, aynı zamanda dış çevredeki kurumsal baskıların da tesiri altındadır. Kurumsal çevre; bir örgütler popülasyonunun davranışlarını yöneten değerler ve normlar kümesidir (Jones, 1998). Kurumsal çevre kavramsal olarak bilgi ve madde kaynaklarını taşıyan teknik çevreden bağımsız olarak tanımlanmıştır (Üsdiken ve Leblebici, 2001). Bu yüzden çevredeki belirli grupların tatmin edilmesi örgütün var oluşu için hayatidir çünkü örgüt çevreden gelecek kaynaklara ihtiyaç

duymanın yanı sıra toplumun kendisini onaylamasına da ihtiyaç duymaktadır (Robbins ve Barnwell, 2002).

Neo-Kurumsal kuramcı Richard Scott kurumsallaşmayı “*faaliyetlerin tekrarlanması ve kişinin kendisi ve diğerleri tarafından benzer anlamlar verilmesi süreci*” olarak tanımlamaktadır. Tekrarlanan faaliyetler ve paylaşılan gerçeklik tanımları kurumsallaşma olgusunu oluştururken faaliyetler yasalar ve politik etkiyle, kültürel olarak normlar, değerler ve beklentilere bağlı olarak ve sosyal etkiler sonucu başka bir kuruma benzemek amacıyla tekrarlanabilmektedirler. Kurumsal taleplere uyum gösterme yönelimi, örgüte sosyal destek ve örgütün varoluşunu sürdürmesini sağlaması daha çok para kazandırdığından veya daha iyi ürünler sağladığından değildir, alışlagelmiş olan davranışlara uygun olduğundandır. Aksi takdirde çevreleri tarafından varoluş hakları sorgulanan örgütler iş dünyasından silinebilirler . Genel olarak kurumsal yaklaşım, idealist bir örgüt yapısı ele alarak durumsallığın ve kaynak bağımlılığın içerdiği materyalist yönelimin karşısındadır (Üsdiken ve Leblebici, 2001). Bu yüzden, önceki bölümde ifade edilen çevreye yönelik zihniyetin örgütler üzerindeki etkisinin ne kadar derin olabileceğini görmek açısından kurumsal yaklaşımın önemli katkıları olmakla beraber, aynı zamanda da ifade edilen çevrenin fazlasıyla insan merkezli yönelime sahip olduğu göze çarpmaktadır.

2.1.4.3.5 Kültürel Yaklaşım ve Çevre

Modernist ekolün getirdiği en büyük katkı örgütün yalnızca çevreye katkıda bulunan bir unsur değil, çevreye yerleşmiş bir unsur olduğunun kabul edilmesidir. Bu gerçekliği göz önünde bulunduran modernist zihniyet, çevre ve örgüt arasındaki ayrımları çevrenin yapısının daha iyi anlaşılması zorunluluğundan dolayı yapmaktadır. Çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin artmasıyla kültür de önemli bir çevre unsuru olarak yer almaya başlamıştır (Jackson ve Morgan, 1978). Özellikle Japon şirketlerinin dünya piyasalarında gösterdikleri büyük başarının ardından yaygınlığı artan kültürel yaklaşım, örgütlerin kültürlerine yoğunlaşarak, başarılı örgütlerin çevreleriyle uyumlu kültürlerle sahip olduğunu ve yönetimin kültür-çevre uyumunu sağlamaya çalışması gerektiğini savunmaktadır (Robbins, 2000). Kültür

pek çok farklı yaklaşım açısından bir kök metafor olarak örgütsel kuramı etkilemiştir (Üsdiken ve Leblebici, 2001). Çevresel unsuru ele aldığı açıdan bakıldığında kültür yaklaşımının yönelimi doğru olmakla beraber, kültürel yapıyı ele alışındaki norm, değer ve inançlara yoğunlaşmış (Sargut, 1994) insan merkezli yönelim, örgütsel gerçekliğin insan bazında tanımlanmasına yönelik görüşlere son dönemlerde kaybettiği ivmeyi kazandırma sonucunu doğurmuştur.

2.1.5 Post Modern Yaklaşımlar ve Çevre

Modernist zihniyete karşı çıkan post-modernistler çevrenin ele alınışı açısından da yeni değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Özellikle egemen paradigmaya karşı çıkarken, modernist kuramları üst-anlatılar olarak ele alarak, onların altlarında yatan egemen düşüncelere ulaşmak için retorikleri irdelenmekte ve yapıları bozulmaktadır (Hassard, 1999, Sim, 2006). Sonuçta, mevcut örgüt-çevre ilişkisinin çevre karşıtı bir yapıya sahip olduğunu ve sınırlı doğal kaynakları sömürmeyi haklı çıkarıp çevresel açıdan sorumlu şirket etiği isteklerini susturduğunu ifade etmişlerdir (Hatch, 1997). Bugüne kadar egemen olarak gelen zihniyet sorunsalına karşı çıkma açısından önemli bir adımdır. Çünkü örgütlerin çevreye yönelik olarak yaklaşımların doğası itibariyle içerdiği düşmanca eğilim iyi bir şekilde tanımlanabilmiştir. Modernist eğilime egemen olan doğayla mücadele eden kahraman insan üst-anlatısının kullandığı retorik ve dile ne şekilde yerleşmiş olduğunun açıkça görülmesi çevreci düşüncüyü güçlendirmiştir. Paul Shrivastava'nın ifade ettiği gibi, örgütlere ilişkin doğadan uzak bakış açısı piyasalar, rakipler, sektör ve yasalara daha çok ilgi gösterilmesi ve doğaya bir kaynak yığını olarak bakılması sonucunu doğurmuştur. Bu yüzden mevcut çevresel tehditler, kullanılan sınıflandırmalar ve dil aracılığıyla marjinal unsurlar gösterilmektedir. Oysaki çevrenin örgütsel endişelerin merkezinde ele alınarak, zenginliğe atfedilen değerlerin sağlığa verilecek değerle değiştirilmesi bir gereklilik olmaya başlamıştır (Hatch, 1997).

Fakat post-modernist söylemin² yapısı itibariyle modernizme olan tepkisi, önceki bölümde görülebilecek olan insan-doğa arasındaki ilişkiye dair zihniyetin tarihsel evrimindeki modern öncesi dönemdeki doğa karşıtı unsurları gereğince ele almasını engellemektedir. Önceki bölümde görülebileceği gibi, çevreye yönelik üstanlatı³ ve içerdiği ikicil yaklaşım, çevreci düşünürlerin bile görüşlerine sızan, bir modernizm probleminden de öte insan medeniyetinin bir zihniyet sorunudur. Modernizmle ortaya çıkmış yeni bir sorun değildir. Bunun yanı sıra postmodern yaklaşımlara egemen olan neo-idealist zihniyet, çevreyi bir tür soyut kavram; bir sosyal yapı olarak ele almaktadır. Çevre; insanların inançları ve bu inançlar sonucu ortaya çıkan beklentilerin oluşturduğu kuramsal bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu yapı sembolik-yorumlamacı görüşte çok belirgin görülebilir. Çevrenin maddi sonuçları olsa da bunlar ağırlıklı olarak semboliktir ve örgüt içindeki önemleri onları değerlendirmelerinden gelir(Hatch,1997). Weick'in ifade ettiği çevresel şartlara ilişkin algıların o şartların algılanmasından bağımsız olmayacağı görüşü bu düşünceleri desteklemektedir, yöneticinin tepki verdiği çevre büyük oranda kendisinin algıladığı çevredir (Jennings ve Greenwood, 2003, Jones, 1998). Mevcut çevre sorunlarının göz ardı edilmesinde, pek çoğunun böyle bir seçici algı yüzünden algılanmıyor olmasının rol oynadığı görülmektedir. Örgütler görmek istediklerini görmektedirler. Sembolik-yorumlayıcı yaklaşımların çevreye yönelik bu tanımlamaları post-modern eğilimlerini oluşturmaktadır(Hatch, 1997).

Post modern görüşlere metaforik açıdan baktığımızda örgütü bir sosyal yapı olarak değerlendirmektedir. Çevreye önem vermekle beraber, çevresel etkiyi insan yönelimli ve düşünsel bir boyuta yeniden döndürerek, çevreye yönelik doğayla olan ilişkiye dair hem fiziksel hem de düşünsel açıdan bir kopma yaşanmasına yol açmaktadır (Morgan, 1980). Neo-idealist olan postmodernist eğilimin öznel gerçeklik algısı eğilimi tehlikeli bir yanı da içermektedir. Çünkü doğayla olan ilişkide gerçekleşenler algısal olarak farklı değerlendirebilseler de gerçekliğin somut bir olgu olarak arka planda olduğunun göz ardı edilmesi sonucu doğabilir.

² Söylem (Diskur) İçeriden kabul edilen düzenlemeler ve prosedürlerle yönetilen kendisine hakim düşünce, inanç ya da toplumsal pratik sistemlerine göndermede bulunur (Sim,2006).

³ Üstanlatı(Metanarrative): Evrensel açıklamalar sunma ve evrensel biçimde geçerli olma iddiasında bulunan her kuram(Sim,2006)

Kaynakların tükenişi, yaşanan çevresel felaketler gibi sonuçlar somut ve olgusal gerçeklerdir. Kişi algılamak istemese de başka bir gerçekliğe yönelse de bu gerçekler kişinin varoluşunu sarsarak kendilerini hissettirmektedir. Bhopal'daki kimyasal kazayı ya da Çernobil'deki nükleer kazayı algısal farklılıklarla değişik değerlendiremeyiz, somut hasar ortadadır, azalan doğal kaynakların durumu rakamlarla ortadadır. Bu noktada, çevresel bir yönelimle bakıldığından dolayı doğa sorunlu algılanmamaktadır. Gerçeklik apaçık ortada olarak, insanın doğaya egemenliğine görüşünü savunanların bile cevap vermesi gereken önemli olguları ortaya koymaktadır. Yarattığımız bir çevrenin taleplerine cevap vermemize dayalı bir çevreden çok, varoluşsal zorunluluklarımız tehdit eden bir gerçeklikle karşı karşıya olduğumuz yoruma gerek bırakmadan apaçık ortadadır. Bu yüzden post-modernist düşündeki gerçekliğin sorgulanması süreci bugünkü egemen paradigmanın zayıflıklarını değerlendirmek açısından faydalı olmakla beraber zihniyetinde içerdiği gerçekliğe yönelik nihilist yönelim örgütsel çevrenin değerlendirilmesini öznel gerçekliklere boğarak çevredeki gerçeklikleri algılamasını engelleyebilir.

2.1.6 Günümüzde Egemen Olan Çevre Tanımı

Çevre kavramının evrimi incelendikten sonra günümüzde egemen olan çevre tanımının ifade edilmesi gerekmektedir. En genel tanımıyla çevre, evrenin bütününden örgütü temsil eden altküme çıkınca kalandır, başka bir ifadeyle örgütün sınırları dışında kalan herşeydir (Hicks ve Gullet, 1975, Robbins, 1990). Örgüt ve çevresi arasındaki sınırın geçirgen olması ve bu sınırların tam olarak ayrılmasının neredeyse imkansız olması ise çevrenin tanımlanmasında ciddi bir sorun yaratmaktadır. Bu yüzden daha işlevsel bir şekilde çevre tanımlanarak örgütsel çevrenin, bir örgütü çevreleyen, onun faaliyetlerini ve kıt kaynaklara ulaşımını etkileme potansiyeli olan güçler kümesi olarak tanımlanmıştır (Hatch,1997). Böyle işlevsel tanımlandığında bile çevrenin sahip olduğu geniş kapsam, çevrenin genel ve belirli çevreler olarak iki grupta incelenmesiyle kısıtlanılmaya çalışılmaktadır (Jones, 1998, Robbins, 1990).

Genel çevre; ekonomik faktörler, politik şartlar, sosyal durum, yasal yapı, ekolojik yapı ve kültürel şartlar gibi örgüt üzerinde etkisi olan ama etkileri belirgin şekilde ayırt edilemeyen unsurlardan oluşur. Diğer yandan, belirli çevre ise örgütün amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik bulunduğu faaliyetlerle doğrudan ilişkili unsurlardan oluşmaktadır. Belirli çevre kavramını görev çevresi üzerine yapılmış olan geçmiş tanımların kapsamı biraz daha genişlemiş bir hali olarak ifade edebiliriz. Genel çevrenin yapısı itibariyle çok geniş olan kapsamının incelenmesi çok zor olduğu için belli temel unsurları içeren çevre sınıflandırmaları yapılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan Hatch'in kullandığına baktığımızda genel çevrenin kültürel, siyasal, sosyal, teknolojik, yasal, fiziksel, iktisadi bölümlerden oluştuğunu görmekteyiz. Burada ifade edilen bölümler kimi zaman yazarlara göre ad değiştirse de, içerdikleri kapsam açısından örgüt teorisi, yönetim ve işletme üzerine olan eserlerin pek çoğunda benzer şekillerde görülmektedir(Koçel, 2003, Jones, 1998, Robbins, 1990).

Genel çevrenin bölümleri incelendiğinde bunlardan fiziksel bölüm olarak tanımlanan bölümün doğa ve doğal kaynakları içerdiği görülmektedir. Diğer sınıflandırmalarda buna paralel bölümlendirmeler doğa ve doğal kaynakları sınıflandırmaktadır. Hatta kimi sınıflandırmalarda bu bölüm doğrudan doğal çevre olarak da sınıflandırılmaktadır. Bu çevre türü yapısı itibariyle iktisadi geleneğin bir mirası olarak doğayı bir tür kaynak merkezi ve bir tür kısıt olarak ele alınmaktadır. Bazı örgütlerin görece olarak fiziksel çevre koşullarına daha hassas görünmesi, çevrenin fiziksel bölümünün etkilerinin örgütlerin yapısına göre durumsal farklılıklar gösterdiği görüşünü doğurmuştur.

Yaşanan ekolojik krizin sonuçları olan azalan küresel kaynaklar, küresel ısınma, değişen hava şartları ve yağmur ormanlarının yokoluşu gibi dışsal etmenlerin büyük ölçekli etkileri eskisi gibi bu tür örgütsel ayrımlara gidilmesini anlamsız kılmaya başlamıştır. Bununla beraber bu sorunlardan azalan doğal kaynaklar dışında kalanların çoğunluğunun ne şekilde meydana geleceğinin ve sonuçlarının değerlendirilmesi oldukça zordur (Hodge vd., 1996). Bu yüzden doğrudan sonuçlarıyla yüzleşilen durumlar dışında doğaya ilişkin olan bu fiziksel bölümü bir

tür iktisadi kaynak alanı olarak tanımlamak sınıflandırma açısından kolaylığından dolayı devam ettirilmektedir. Kimi çalışmalarda ise Jones'un (1998) genel çevre sınıflandırmalarında yaptığı gibi çevre güçleri sınıflandırılarak ekolojik şartları etkileyen unsurlar bir alt başlık altına toplanmaktadır. Bu tür bir yaklaşım içerik ve yönelim daha çevreci olmakla beraber yapısal olarak diğer gerçekliklerden kopma ve bütüncüllüğün eksik kalmasını sonuçlarını değiştirmemektedir.

Günümüzün uluslararası ortamının kendine özgü karmaşıklığı ve küresel yapısı çevre tanımlanmasında daha da başka bir sorunu doğurmaktadır. Bu geniş kapsam daha mikro ve ulusal bazda düşünülen çevre tanımının çok uluslu olmayan örgütler açısından bile çok etkin olmaması sonucunu doğurmaktadır. Bir bakıma buradaki sorun doğaya ilişkin çevre tanımında yaşanan bir kapsam sorunudur. Mevcut konjunktürü oluşturan unsurların etkilerinin ölçülmesi ve sınırlarının çizilmesinde kullanılan sınıflandırmalar, indirgenmiş gerçeklikler oldukları için bu derece kapsamlı kavramları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Sorun indirgemeci bir değerlendirmenin karşısındaki bütüncül yaklaşıma duyulan ihtiyacın karşılanmasıdır. Bununla beraber, küresel çevrenin tanımlanmasına ilişkin karşılaşılan sorunlar yapıları itibarıyla bütüncül bir örgütsel çevre tanımının yapılmasına yönelik karşılaşılan sorunlarla benzerlik göstermektedir. Aynı çevre sorunları gibi küresel faaliyetler geçmişteki sınırlarını aşmıştır ve dünyanın bütününde insanların hayatlarını etkilemektedirler. Burada yapılması gereken, küresel olanın sadece işlevsel bir iktisadi ve işletme çevre olmadığının kabul edilmesidir. Gerçek anlamda küresel olan ve hayatlarımızı gittikçe daha çok etkileyecek olan unsur ekolojik sistemin kendisidir.

Bunların yanı sıra klasik görüşlerin bir tür devamı olan, çevresel gerçekliklerle dışarıyla doğrudan etkileşimi olan sınırdaki alt-birimlerin ilgilenmesi gerekliliği hala egemen bir görüş olarak göze çarpmaktadır. Bu görüş, işlevsel açıdan bakıldığında bir fayda içeriyor olmakla beraber, örgütün diğer birimlerinin çevreyle etkileşiminin daha az olduğu gibi bir tür yanılsamaya yol açabilmektedir. Senge'nin(1996) ağırlıklı olarak uygulamacılara yönelik olarak yazdığı "*Beşinci Disiplin*" eserinde sistem kuramının bütüncüllüğüne dönüşen istek çok güzel

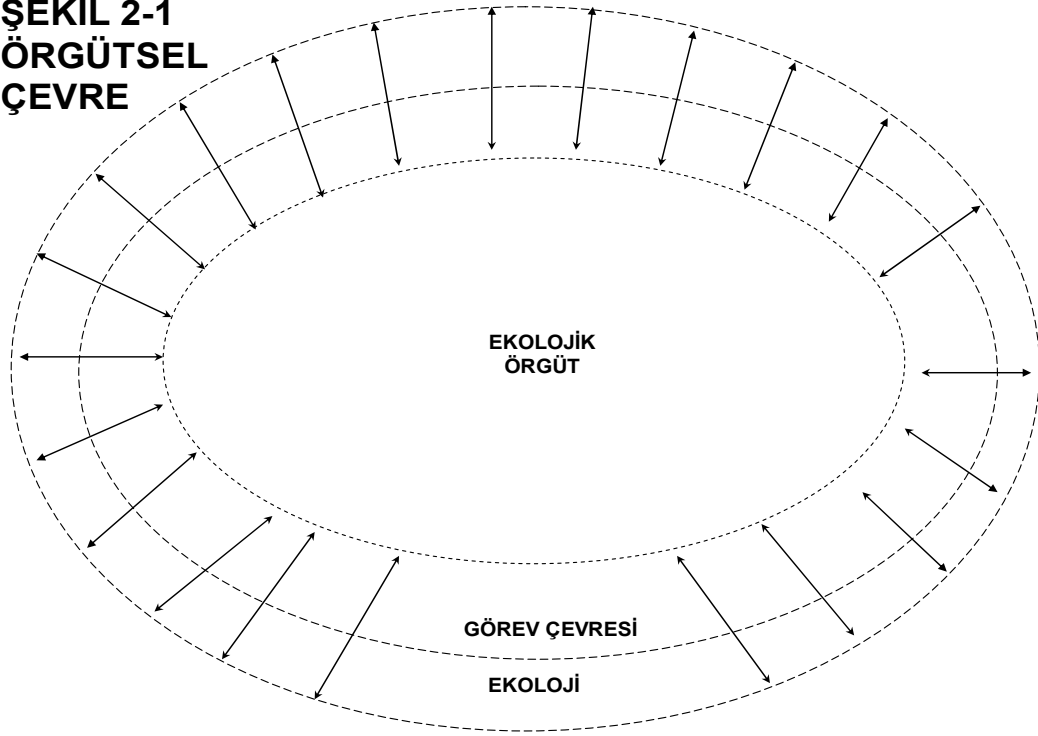
ifade edilmiştir. Mevcut gerçekliğe bakışın kısıtlı yapısı vurgulanırken, çevreci yazından bir kavram olan yeryüzünün bütünü bir canlı olarak nitelendirildiği Gaia görüşüne de değinilerek önemli bir katkı yapılmıştır.

2.1.7 Çalışmanın Yaklaşımı: Ekolojik Sistemin Bir Parçası Olan Örgüt

Bu çalışmada bir bütün olarak bugünün egemen çevre tanımına bakıldığında görülen sınıflandırmalara dayalı yapının temel bir sorun olduğu savunulmaktadır. Bu bölümleştirme çevresel karmaşıklıkla başa çıkabilmek için örgüt kuramcıları tarafından yaratılmış, yapay bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmaların kavramların daha rahat tanımlanması ve incelenmesini sağlamak için olduğu ve bütünü gözden kaçırılmaması gerektiği vurgulanıyor olsa da bütün bu parçalanmış gerçekliklerin içinde gözden kaçabilmektedir. Özellikle örgütlerin insan merkezli yapılarından dolayı, bütüncül olarak ele alınan olgularda doğadan koparılmaya çalışılan insana dayalı bir sistemin bütüncüllüğüdür. Böyle bir yapılanma mevcut ekolojik durumun algılanması açısından örgütler ve genel olarak insanlara yardımcı olamaz. Örgütsel çevre konusunda eski tanımların ötesine geçmenin zamanının geldiği bir noktada bulunduğu görülmektedir. Bu yüzden ihtiyaç duyulan Şekil 2-1’de ifade edilen tarzda bir ekolojik yapıya dayalı olan gerçek anlamdaki bir bütüncüllüktür.

Burada ifade edilen aşamalar kimi örgütsel çevre tanımları ve değerlendirmelerine benzer gibi görünse de temel olgunun doğadaki anlamıyla ekolojinin kendisinin olması ve etkileşim ve yapılanmanın buna bağlı olarak nitelendiriliyor olması farklılığı doğurmaktadır. Örgüt ve çevre artık birbirinden ayrı olgular değildir, örgüt ekolojik anlamda büyük bir sistemin içindeki etkilenen ve etkileyen bir unsurdur. Ekolojik bir örgüt ekolojik unsurun içinde temel bir parçadır. Yalnızca eko-sistemlerde olduğu gibi faaliyet gösterdiği alanları tanımlayabilmek için bir görev çevresi tanımlayabilir. Burada ifade edilen görev çevresi klasik anlamda işletme mantığına dayanmamaktadır, örgütün içinde bulunduğu eko-sistemin içinde doğrudan etkileşime girdiği alanı ifade etmektedir. Böyle bir görev çevresi kendi içindeki yapılanmadan öte bütünü içindeki yeriyile anlaşılan bir

**ŞEKİL 2-1
ÖRGÜTSEL
ÇEVRE**

olgudur. Örgüt böyle bir yapılanma içinde ekolojiden bağımsız değildir, bu anlamda kendine ait gerçek bir sınırı yoktur.

Ekolojik sistem doğrudan örgütü etkilemektedir. Buradaki yapılanmanın kapsama gücünü Rus geleneksel bebekleri Matruşka'nın (iç içe yerleşik olarak bulunan bebekler) yapısına dayalı olarak açıklayabiliriz. Yeni örgütsel yapı tanımı örgütün ekolojik çevrenin içinde küçük bir unsur olmakla beraber onun doğrudan bir parçası olduğu ve ondan bağımsız değerlendirilmesinin anlamsız olduğunu ifade etmektedir. Sistemler iç içe yapılanmalar olarak birbirlerini kapsadıkları için hiçbir unsur birbirinden bağımsız ele alınamaz. Bugüne kadar örgütsel kuramda ekolojik yapı açısından temel sorun içerideki Matruşkalar'a odaklanarak bütün her şeyi içeren en büyük Matruşka olan ekolojinin göz ardı edilmesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİ

Karşılaşılan ekolojik krizle başa çıkabilmek için insan merkezli yaklaşımların ötesine geçerek ekolojinin derinlemesine ele alınması ve çevrenin tanımının da ekolojik bir bütünlük içermesi gerekliliği önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Bununla beraber, bütün bunların hayata geçebilmesi için 20. yüzyıldan günümüze kadar artan bir ivmeyle uygarlığımızın temelini oluşturur hale gelen modern örgütlerin yapısal açıdan yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bugünkü halleriyle örgütler, içinde bulunulan ekolojik kriz ve sorunların en temel sorumlularıdır. Örgütleri sorumlu kılan güç ve etkiler çok önemlidir. Çünkü kötü sonuçlara yol açmış olan bu güç ve etki aynı zamanda ekolojik krizin çözülmesi amacıyla yönlendirilebildiği takdirde çok yararlı bir araç olarak da kullanılabilir. Bütün bu gelişmelerin ve ilgili yazının da dikkate alınmasıyla, ekolojik kriz sonucu ortaya çıkan meydan okumaya sürdürülebilir şekilde cevap verebilmek amacıyla tarafımızdan geliştirilen ekolojik örgüt modeli bu bölümde sunulmaktadır. Modeli oluşturan unsurların mevcut paradigmadan ayrılarak gerçekten ekolojik olmalarının ne gibi koşullara bağlı olduğu ifade edilecektir. Günümüzde yeşil yönelimli ama ekolojik olmayan yaklaşımların yeşil örgüt uygulamalarına egemen olduğu, çevre sorunlarına yönelik önlemlerin de ağırlıklı olarak teknik önlemlerle kısıtlı kaldığı görülmektedir. Bu nedenle, çalışmada geliştirdiğimiz ekolojik örgüt modeli gibi bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır.

3.1 EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİ

Birinci bölümde de ifade edildiği üzere günümüzde egemen olan çevre karşıtı paradigma dünyanın içinde bulunduğu durumun gereklerine cevap verememektedir. Yaşanan ve daha da gelişecek olan ekolojik kriz klasik yaklaşımlarla çözülebilecek boyutu aşmış bir sorundur. Gittikçe ivmesi artan ekolojik kriz, ekolojik açıdan sürdürülebilir bir gelişmeyi bir zorunluluk haline getirmeye başlamıştır (Shrivastava, 1995b, Smith,1993). Bunun gerçekleştirilebilmesi için yalnızca devletlerin adım

atması yeterli olmamaktadır, aynı zamanda modern dünyadaki her tür örgütün de buna yönelik yapılanması gerekmektedir. Bu süreçte, yeterli olmasa da 1700'ü aşkın uluslararası örgüt ve onlara bağlı şirketlerin çevresel sorunlara yönelik yaptıkları çalışmalar önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Assadourian, 2006). İstenen yapılanmanın sağlanması için sürdürülebilirlik en önemli unsurdur.

Örgüt kuramcıları ilk başlarda, iktisadi geleneğin de etkisiyle, sürdürülebilirliği bir tür etkinlik sorunu olarak görerek, bunu örgütsel varoluşa ilişkin olarak değerlendirmişlerdir. Bu durum ikinci bölümde ifade edilen örgüt ve çevre arasındaki kopukluk durumuyla da pekişerek örgütsel gerçekliğin doğadan bağımsız bir yapı olarak ele alınması sonucunu doğurmuştur. Günümüzde ise ekolojik bir bakış açısıyla ele alınan sürdürülebilirlik, örgüt kuramının liderlik, örgütsel öğrenme ve örgütsel tasarım gibi çeşitli alt başlıklarına yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Kimi kuramcılar ise günümüz kuramlarındaki yayılımcı eğilimi sürdürülebilirlik ve ürün vekilharçlığı gibi kavramlarla değiştirmeye çabalamaktadır (Jennings ve Zandbergen, 1995). Bunların yanı sıra son yıllarda ekolojik yaklaşımın marjinal bir yaklaşım olmanın ötesine geçerek akademik programların içine yerleşmeye başlaması ve aynı zamanda Academy of Management'ın Örgütler ve Doğal Çevre bölümü oluşturması gibi gelişmelerle de yeşil yaklaşımlar biçimsel olarak da kurumsallaşmaya başlamıştır (Prasad ve Elmes, 2005).

Ekolojik meydan okumayla başa çıkılabilmesi için uzun vadede değişken şartlara sorumlu bir şekilde karşılık verebilecek gerçek anlamda ekolojik olan örgütlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun içinde mevcut örgüt yapılanmalarından sıyrılarak, örgütlerin dönüşmeleri ve süreçlerin geliştirilmeleri gerekmektedir (Bucholz, 1993, Gallarotti, 1995). Sürdürülebilirliğin genel kabul gören tanımı da bu uzun soluklu değişimin gerekliliğini vurgulamaktadır; çünkü sürdürülebilirlik; *mevcut kaynakları tüketirken sonraki kuşakların bu kaynaklardan yararlanma şansını yok etmeme esasına dayalıdır* (Welford, 1995). Burada gözden kaçırılmaması gereken şudur ki hiçbir şey yapmayarak durmak bile bir seçenek değildir, bu şekilde de pek çok hoş olmayan sonuç doğabilmektedir (Stone ve Washington-Smith, 2001). Avrupa Birliği Sözleşmesinin 174. maddesinde ifade edildiği gibi önleme yönelik

hareket etmek gerekmektedir. Bu yüzden örgütsel alanda kurumsal yapılar ve bireysel davranışların köklü bir değişimden geçmesi gerekmektedir (Stone ve Washington-Smith, 2001). Bu noktada kamuoyunun bilinçlendikçe örgütlerden bu yönde girişimler beklediği görülmektedir (Eurobarometer, 2005). Son dönemde Türkiye’de de iş dünyası bu konuya gittikçe daha hassas yaklaşmaya başlamıştır (Öncel,2003). Bu denli önemli bir unsur olan sürdürülebilirlik, kavramsal olarak beş temel olguyu içermektedir (Gladwin vd. 1995);

- 1) Kapsamak; sürdürülebilirlik çevresel ve insani sistemleri ve onların zaman içindeki süreçlerini bir bütün olarak ele almaktadır..
- 2) Bağlantılı olmak; sürdürülebilirlik dünyadaki mevcut problemlerin sistematik olarak birbirine bağlı ve bağımlı olduklarını ifade etmektedir.
- 3) Adil olmak; kaynakların kuşaklar arasında ve kuşakların kendi içinde adil olarak dağıtılması sürdürülebilirlik için gerekmektedir.
- 4) İhtiyatlı olmak; yaşamı destekleyen eko-sistemlerin sorumsuzca kullanılması sonucu geri dönülmesi imkansız sorunların oluşmasının engellenebilmesi sürdürülebilirlik için önemlidir. Gerçekleştirilen faaliyetlerin doğal çevrenin kaldırabileceği ve kaynakların yeniden üretilmesine izin verecek güvenlik sınırları içinde olması denetlenmelidir.
- 5) Güvenliği sağlamak; eko-sistemin genelinde sistem öğelerinin sağlıklı ve güvenli varoluşlarını sağlamaya çalışılmaktadır.

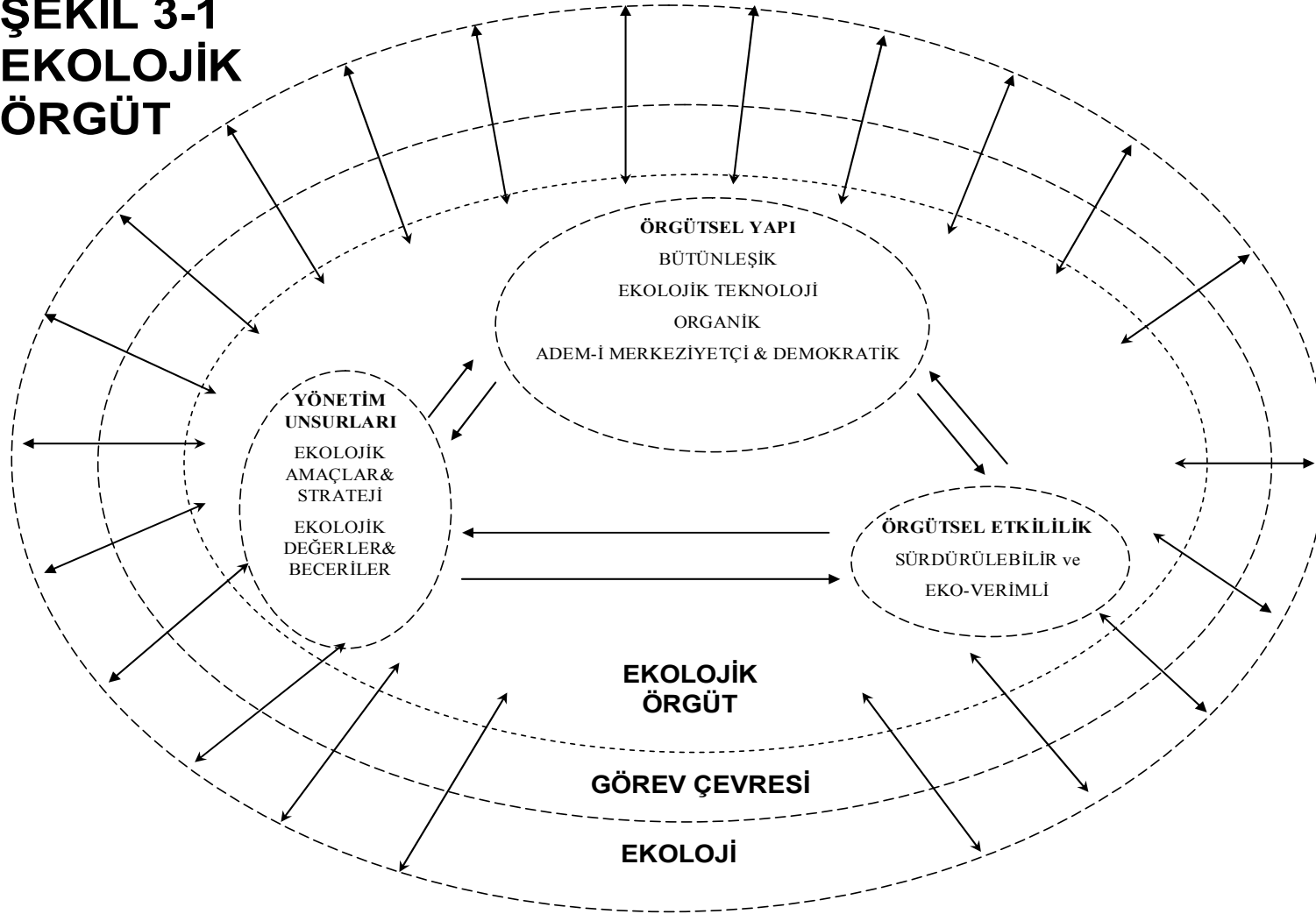
Günümüzün örgütlerinin çoğunluğu genel itibariyle sürdürülebilir olmadıkları gibi sürdürülebilirliğe doğrudan zarar veren sistemler halinde çalışmaktadırlar. Bu durumun düzeltilmesi için teknolojik değişimlerin de ötesinde ekolojik yönelimli örgütler gerekmektedir. Oysaki önceki bölümde ifade edildiği üzere örgütler ekolojiye yönelik hareket etmek bir yana kendi çevrelerindeki gerçekliğe dair parçalı ve indirgemeci bir fikre sahiptirler. Bu yüzden örgütsel kuramın günümüzde yaşadığı meydan okuma çevreyi gerçekten algılayan ekolojik örgütlerin geliştirilmesidir.

Ekolojik örgütün birinci bölümde ifade edildiği gibi düşünsel açıdan çevreyle insanı ayırmayan daha bütüncül bir yaklaşıma sahip olması gerekmektedir. Ekoloji artık derinlemesine ele alınmalıdır. Bunun için ikinci bölümde tanımlanan tarzda çevre genişletilerek bütüncül bir örgüt ve ekoloji tanımı yapılmalıdır. Aksi takdirde hayata geçecek olan ekolojik bir örgüt değil, geçici çevre çözümlerine sahip klasik bir örgüttür ve böyle bir örgütün karşılaşılan çevresel krizde başarılı olması mümkün değildir.

Bütün bu gelişmelerin ışığında çalışmamız, örgütlerin içinde bulunduğu parçalanmış gerçekliğin ortadan kaldırılabilmesi için gerekli olan ekolojik örgüt modelini geliştirmeyi hedeflemektedir. Çünkü mevcut durum örgütlerin yeşilleşmeyle başa çıkmak için yalnızca teknik yaklaşımların yeterli olacağı aşamayı çoktan geçmiştir, kurumsal açıdan değişiklikler gerekmektedir. Bu amaçla geliştirilen modelin işlerliği için, örgüt çevreye yönelik olarak ekolojik bir zihniyete sahip olmalıdır. Ancak bu sayede örgüt, çevreden yapay bir şekilde ayrıldığı parçalanmış gerçeklikten sıyrılarak çevreyi ekolojik olarak algılayarak bütüncüllüğü sağlayabilecektir. Bu amaçla geliştirildiğimiz ekolojik örgüt modeli Şekil 3-1’de görülmektedir.

Modelde örgütsel yönetim unsurları, yapı ve etkililik ölçütleri ekolojik bir çevre anlayışıyla yeniden ele alınmaktadır. Geliştirilen model örgütlerin gerçekliğin içinde ve onunla karşılıklı bir doğrudan iletişimde olduğuna dayalıdır. Çevre olgusunun kapsamının genişliği artık bütüncül bir çevre etkileşimi yaklaşımı içinde ele alınmaktadır. Bu noktada ekolojinin metaforik bir olgu olmaktan öteye geçerek kendi gerçek anlamına kavuşabilmesi hedeflenmektedir. (Welford, 1995). Ancak böyle bir yaklaşımla, örgütsel gerçeklik, insan zihniyetinde egemen olarak bulunan doğal çevreden bağımsız olma yanılgısından ötede bir noktada tanımlanabilir (Shrivastava, 1994, Stead ve Stead, 2000). Ekoloji örgütleri her aşamada etkilemektedir ve aynı zamanda örgütlerin yaptığı en ufak işler bile ekoloji üzerinde hem küçük çapta hem de büyük çapta sonuçlara yol açmaktadır.

**ŞEKİL 3-1
EKOLOJİK
ÖRGÜT**

Model; yönetim unsurları, örgütsel yapı ve örgütsel etkilik boyutlarından oluşmaktadır. Yönetim unsurları; içinde ekolojik amaçlar ve stratejileri, ekolojik değer ve becerileri, örgütsel yapı bütünleşikliğini, ekolojik teknolojiyi, organikliği, adem-i merkeziyetçiliği ve demokratikliği, örgütsel etkililik ise sürdürülebilirliği ve eko-verimliliği içermektedir. Bu boyutlar birbirleriyle etkileştikleri gibi ekolojik olarak çevreyle de etkileşmektedir. Böyle bir çevrede etkileşimi hiçbir zaman göz ardı etmeyerek belirlenecek olan ekolojik amaçlarla örgütün yönünün belirlenmesi ve amaçların hayata geçirilmesi için ekolojik stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Ekolojik değerlerle desteklenen amaç ve stratejiler, sahip olunan ekolojik becerilerle hayata geçirilebilirler (Hart, 2001, Bikrin, 2001, Hansen vd, 2002, Shrivastava, 1995c). Böyle yönetim unsurlarından oluşan örgütün bütünleşik, ekolojik teknolojilerde uzmanlığa önem veren gerçek anlamda bir organik örgüt olarak adem-i merkeziyetçi ve demokratik bir şekilde faaliyet göstermesi gerekmektedir (Welford, 1995). Bu faaliyetlerin değerlendirilebilmesi için örgütün sürdürülebilirlik üzerine yaptığı etkilerin ve eko-verimliliğinin incelenmesi gerekmektedir.

Bütün bu süreçlerin etkileşimine ilişkin unutulmaması gereken şudur ki örgüt dışarıda da eko-sistemin içindeki diğer örgütlerle besin döngülerine dayalı ilişkilere girerek üretim döngüsünü kapamaya çalışmaktadır. Bununla beraber, örgütlerin oluşturduğu eko-sistemlerin ve bunların çalışmalarının irdelenmesi, çalışmanın kapsamını aşan bütünüyle başka bir çalışma alanıdır. Bu kısımda önerilen ekolojik örgüt modelini oluşturan boyutlar ve onların öğelerini tanımlayarak dayandıkları esasları açıklanacaktır.

3.1.1 Yönetim Unsurları

3.1.1.1 Ekolojik Örgütün Amaçlarının Tanımlanması

Bir örgütün amaçları örgütün varoluş sebebini tanımladığı için çevreyle olan ilişkisini doğrudan etkilemektedir (Daft, 2000). Doğal olarak her örgüt kendine özgü diğerlerinden farklı amaçlara dayalı bir şekilde kurulmaktadır. Bu farklılığı göz

önünde bulundurmakla beraber ekolojik yaklaşım temel bir unsur olarak bütün örgütlerin amaçlarında yer almalıdır. Örgütün alanı ve fonksiyonu ne olursa olsun yapılan faaliyetlerin ekolojik bir karaktere sahip olarak sürdürülebilirliğe yönelmesi sağlanmalıdır (Hart, 1997). Örgütün yalnızca amaçta ekolojik hale gelmesinin yeterli olmayacağı kesin olmakla beraber amaçların tanımlanmasının önemi de yadsınamaz. Örgüt amaçlarının ekolojik olma ve sürdürülebilirlikten bağımsız düşünülerek, ekolojik yaklaşımın örgütün faaliyetlerinin etkinliği için bir araç ya da örgütün mecburen yerine getirmesi gereken bir yükümlülük olarak görülmesi, örgütlerin ekolojik faaliyet göstermesini engelleyebilecek bir unsurdur. Bunun yanı sıra ikinci bölümde ifade edilen zihniyet sorunundan dolayı mevcut zihniyet ve yapılanmaların ekolojik yaklaşımla çelişiyor olması sorun yaratmaktadır (Starkey ve Crane, 2003). Örgütler, bu çelişkiden dolayı yükümlülükleri ve ekoloji ile ekonomi arasındaki önceliklerin belirlenmesi açısından ciddi sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Porter ve Van der Linde, 1995, Hopfenbeck, 1993).

Klasik anlamda bir karlılık tanımına göre bakıldığında yeşil faaliyetler maliyetleri arttırdıkları için zarara yol açan faaliyetler olarak görülmektedir. Bu durum, gösterilen yeşil faaliyetlerin örgütün rekabet gücünü zorlaması olgusuyla pekişmektedir. Bu yüzden yöneticiler genel olarak ekolojik faaliyetleri itici ve sorun yaratıcı unsurlar olarak görmektedirler (Fineman, 2001, Gallarotti, 1995). Bu dezavantajı ortadan kaldırabilmek için yeşil ve rekabetçi olmaya yönelik stratejiler geliştirilmiş olmakla beraber onlar da sorunun gene teknik aşamada algılanması ve yüzeysel değerlendirilmesi sonucunu doğurabilmektedirler. Konuyla ilgili yazında mevcut anlatının araçları kullanılarak bir anlaşılabilirlik sağlamaya yöneliyor olması da kavram kargaşasına yol açmaktadır, bir yandan kimi olgular meşruiyet kazanırken diğer yandan kimi olgular da temellerinden sapmaktadırlar (Jennings ve Zandbergen, 1995). Bu yüzden kişilerin ve örgütlerin mevcut olanın uygunsuzluğunu anlaması sağlanarak yeni bir anlatı sunularak çevre görüşü ve değerlerinin bir gereklilik olduğunun vurgulanması gerekmektedir (Starkey ve Crane, 2003, Prasad ve Elmes, 2005).

Alışlageldik bir karlılık tanımının kullanılması böyle bir durumda mümkün değildir, karlılık sürdürülebilirlik esaslarının gerçekleştirilmesine rağmen değil, onlarla doğrudan bağlantılı gerçekleştirilecek bir unsur olarak ele alınmalıdır. Bu noktada başta ifade edilen sürdürülebilirlik tanımına yeniden değinmek gereklidir. Sürdürülebilirliğin esası, bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını riske sokmadan karşılayarak gelişmektir. Başka bir ifadeyle; sürdürülebilirlik karlılık oyununun oynanacağı sınırları çizmektedir.

Yeşilleşme sürecinde örgütlerin, yeni çevresel bir söyleme yönelerek kendi kimlikleri ve çevreyle olan sınırları gibi olguları zorlamaları sonucu daha yeşil bir dil kullanmaya başlamalarının istenen değişim sürecini başlattığı görülmektedir (Livesey, 2001). Birinci bölümde ifade edilen yeni anlatıların ışığında örgütlerin mevcut olanın yapı, kapsam ve dilinden sıyrılarak daha ekolojik değerlere yönelmesi gerekmektedir. Burada gerekli olan kökten ve yeni bir ekolojik bakış açısidir, aksi takdirde ortaya çıkan bir **yeşil yıkamadan** öteye geçmez.

Eko-merkezli bir örgütün vizyonu uzun vadeli, küresel ve çevresel konulardan bağımsız düşünülemez. Yalnızca finansal kazanca yönelmekle yetinilmemeli doğal çevreyle bir uyum sağlama çabası ve bu konudaki adanmışlık amaç tanımlarında da görülmelidir (Shrivastava, 1995a, Townsend, 2004). Sürdürülebilirliğin sağlanması uzun soluklu bir faaliyet olduğu için bu tanımlar etkin bir şekilde yapılmalıdır, aksi takdirde kişiler amaçlardan sapabilirler. Bu yüzden belirlenen amaçlar bir yanda üst düzeyde bir ekolojik yaklaşım geliştirme ve sürdürülebilirliğe hizmet etme amacına yönelirken diğer yandan da bunun gerçekleşmesi için anlamlı bir bütünleşikliği de hedeflemelidir. Somut ve belirgin hedefler konulması, zaman sınırlarının ve ödüllerin belirlenmesi yoluyla amaçların somutlaştırılması gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Aksi takdirde ekolojik yaklaşım soyut bir olgu olarak kalır ve insanlar yönlerini kaybederler. Bunun yanı sıra, gereğinden iddialı amaçların belirlenmesi kişilerin ekoloji olgusunun genişliği içinde kaybolmalarına yol açacağı gibi kafa karıştırma ve sürece yönelik bir inançsızlığın belirmesi gibi ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Çevresel amaçların tanımlanması iyi bir etkinlik olmakla beraber örgütsel amaçlardan bağımsız düşünölmeleri beraberlerinde ciddi sorunlar doğurmanın yanı sıra bir ikiliğe de yol açacaktır. Ekolojik bir örgütün temel amacı olan sürdürülebilirliği sağlamak, klasik örgütsel yönelimin özünde bulunan, tüketimi merkez alarak kaynak üretilmesi yaklaşımıyla uyumlu değildir. Bu yüzden örgütsel amaçlarda ekolojinin yerinin resmi olarak ifade edilen amaçlardaki ifadelerle sınırlı kalmaması gerekmektedir, aynı zamanda ekolojik amaçlar, faaliyet amaçlarına da aktarılmalıdır. Aksi takdirde örgütsel bir sorun olan resmi amaçlar ve faaliyet amaçları arasındaki farklılık (Khandwalla, 1977) ekolojik zihniyetin doğasından gelen farklılıkla güçlenerek ciddi bir sorun yaratabilecektir. Böyle bir durumda örgüt üyeleri birbiriyle çelişen temel komutlarla uğraşmak zorunda kalacaklardır.

Örgütlerin amaçları, örgütlerin özlerini oluşturan unsurlar olarak bir tür dokunmazlık hissi verseler de günümüzün şartlarında ekolojiyle bütünleşmemiş amaçların örgüte verebileceği olası zararlar, temel örgütsel amaçların yeniden tanımlanmasını bir gereklilik haline getirmektedir. Örgütsel amaçların bu şekilde yeniden tanımlanması ekolojik bir örgüt geliştirme çabasının bir “yeşil yıkama”dan daha öte bir etkinlik olduğunu hissettirmek için önemli olacaktır. Bu noktada işletmenin duyduğu sadece çevresel bir yönetim anlayışından da öte, ekolojik bir yönetim yaklaşımıdır, ancak bu şekilde parçalara ayrılmış bir olgu olan örgütsel gerçeklik bütüncül bir şekilde değerlendirilebilir (Welford, 1995). Tabi bu noktada mevcut yöneticilerin büyük bir bölümünün Friedmancı bir yaklaşımla eğitilmiş olduğu gerçeği amaçların yeniden tanımlanması gerekliliğine işaret ettiği gibi aynı zamanda gösterilecek olan direncin büyüklüğüne de işaret etmektedir (Smith,1993). Öncelik ve odak noktalarını karlılığa odaklayan ve diğer olguların onun beraberinde geliştiğini savunan bir görüş sürdürülebilirlikle ciddi anlamda tezatlık yaşanmasında yol açacaktır. Aynı zamanda hala sürmekte olan ekolojik yaklaşımların örgüt için yararlı olup olmadığına dair değerlendirmeler de süreci yavaşlatmaktadır (Reinhardt, 1999).

Perrow’un sınıflandırması (Khandwalla, 1977) ışığında bakılırsa amaçlar, çevre tanımlarının yapısında da olduğu gibi parçalı bir gerçekliğe işaret edecek

şekilde; sosyal ihtiyaçlara yönelik, çıktılarına yönelik, sisteme yönelik, ürüne özgü ve geliştirilmiş amaçlar olarak sınıflandırılmıştır. Sosyal ihtiyaçlara yönelik olma açısından irdelendiğinde ekolojik amaçlar önemlidir. Çünkü günümüzün ekolojik krizinin etkisiyle örgütlerin ekolojik uyumluluğu bir tür meşruiyet noktası haline gelmektedir. Aynı şekilde toplumsal açıdan sahip olunan meşruiyetin irdelenmesi yeniden tanımlanmış olan geniş örgütsel kapsam için uygun olduğu gibi önemli bir kontrol aracı da sağlayacaktır. Çıktı amaçları da aynı derecede ekolojik olmalıdır, çünkü sürecin içinde örgütün gösterdiği faaliyetlerin incelenmesi kirliliği meydana gelmeden engelleme şansını sağlayabilir. Bunun yanı sıra örgütün çıktılarından sağlamak istediği çeşitlilik olgusu önemli bir meydan okuma olarak göze çarpmaktadır. Çünkü örgütlerin diğer örgütlerle girecekleri yeni sembiyotik faaliyet biçiminin ötesinde de içsel bir tür sembiyoz sağlamaları örgüt faaliyetlerindeki halkayı kapatmak için önemli bir fırsat sunar.

Farklılaşmanın çeşitli türleri olmakla beraber, ekolojik örgütün farklılaşması sürecinde yalnızca ürün hattına getirilecek olan zenginlik ve riskin azaltılması ölçütleri yeterli olmayacaktır. Bunun yanı sıra oluşturulacak ürünün çevresel açıdan örgütün üretim döngüsünü kapatmaya ne gibi katkıları olduğu değerlendirilecektir. Bölümsel farklılığa gidilen durumlarda da örgütün oluşturduğu bölümler birbirlerinden coğrafi olarak uzak oldukları durumlarda bile örgütsel bütün gözden kaçırılmamalıdır. Örgütsel bütünün yaratacağı çevresel etkinin ekolojik açıdan kümülatif yapısı da değerlendirilmelidir. Sistem amaçları da kritik bir noktadır, çünkü örgütün faaliyet tarzlarına ilişkin çok farklı amaçlar belirlenebilmekle beraber, sistemsel işleyişin içinde sürdürülebilirlik unsurunu ortak bir payda olarak ele alınmalıdır. Bunların yanı sıra ürünlere yönelik amaçlar belirlenirken ekolojik ölçütlerin kullanılması ise ekolojik örgütün kendine özgü uzmanlık isteyen yanını karşıladığı gibi aynı zamanda genel amaçların hayata geçirilmelerinde hayati bir rol oynayacaktır. Örgütün ekolojik faaliyetlerde bulunmak için kullandığı ekstra kaynaklarda göz ardı edilmemelidir. Ekolojik örgüt belirlediği ikincil amaçlarla bu kaynakları genel olarak sürdürülebilirliği arttırıcı faaliyetler için ya da onlara yönelik değerlendirmeler için kullanılabilirler.

Amaç belirlenmesi açısından ifade edilen evrimleşme kökten bir zihniyet değişimi olarak içinde mevcut sistemin bir tür doğa kapitalizmine yönelmesi felsefesini barındırmaktadır (Lovins vd., 1999, Birkin, 2001). Doğa kapitalizmi, bir kapital kaynağı olarak doğal kaynakların merkeze alınmasına dayalıdır ve yeşil yaklaşımların gelişmesiyle örgütleri artan oranda etkilemeye başlamıştır. Ütopik görülebilecek ekolojik yönelimli değerlendirmelerin ne denli gerçeklere dayalı olarak evrimleşeceğini, Simon'ın faaliyet amaçlarını belirlemekte kullandığı karar vericilerin karşılaştığı kısıtlara ilişkin değerlendirilmesinde görülebilir (Khandwalla, 1977). Çünkü ekolojik meydan okuma şu an örgütlerin karşılaştığı en önemli kısıttır ve çok uzun bir süre boyunca bu şekilde devam edeceği ifade edilmektedir (Hart,1995, Lovins, 1999). Bu yüzden karar verici üzerinde çalıştığı konu ne olursa olsun çevre kısıtından bağımsız düşünme lüksüne sahip değildir. Genel bir başlık gibi görünen çevre kısıtının hayatiliği sahip olduğu kapsamdan doğmaktadır. Örgütsel açıdan bakıldığında çevrenin yarattığı kısıtın, azalan hammadde kaynaklarından insanların içme sularının durumuna kadar uzanan çok geniş, doğrudan ve dolaylı çeşitli çevresel etkilere yol açan bir büyük yapı olduğu görülmektedir.

Ekolojik meydan okumanın arz ettiği önem dolaylı olarak hoş olmayan bazı örgütsel sonuçlara da yol açabilir. Bu sonuçlar, mevcut sorunları çözmek için daha buyurgan tarzda bir örgütsel yaklaşıma yönelme ya da bir tür acil durum ve zorunluluklar otokrasisi oluşması şeklinde görülebilir. İnsanların iyiliği açısından yeni bir düzene geçmenin gerekliliği, insanlığın önceki dönemlerinde bu yönde kullanılabilmıştır. Karşılaşılan meydan okumanın yapısal açıdan insan ırkının varoluşunu tehdit ettiği düşünüldüğünde oluşacak olan karmaşık ortamın yeni bir tahkim ilişkisi yaratma açısından kullanılma riski çok büyüktür (Purser vd., 1995, Newton, 2002). Unutulmaması gerekir ki doğayı romantik bir şekilde algılayarak kültürel ve ırksal bozulmanın düzeltilmesi isteği Nazi ideolojisinin bile temelinde görülebilen bir unsur olabilmıştır. Bu yüzden ekolojik sorunların getirdiği sorunların çözülmesine yönelik yapılan amaç tanımlarının bir tür eko-fanatizme dönüştürülmemesi gerekmektedir. Son olarak unutulmaması gereken ise ekolojik

yaklaşımın amaçlarla sınırlı hale gelmeyip hayata geçirilmesi gerekliliğidir (Saha ve Darnton, 2005).

3.1.1.2 Ekolojik Strateji

Strateji tanımı itibariyle, bir örgütün amaçlarına ulaşmaya çalışırken çevresiyle uyum sağlayarak meydana gelen değişiklikleri kontrol altına almaya yönelik olarak gerçekleştirdiği kaynak dağılımı ve diğer faaliyetlerden oluşan bir yönetsel araçtır (Bourgeois III, 1980, Daft, 2000, Eren, 2000). Sürdürülebilir ve ekolojik bir örgüt stratejisi, yalnızca örgütlerle sınırlı olmayan aynı zamanda sektörler, ülkeler ve dünyanın geneli açısından önem taşıyan ve amacı insan ırkının devamlılığını sağlamak olan küresel bir stratejidir. Sürdürülebilirliğin sağlanması olgusu ekolojik açıdan olumsuz bir durumda olan günümüz sisteminin korunması ya da sağlamlaştırılmasıyla olamaz. Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere ekolojik örgüt yaklaşımı her şeyden önce amaçlarda köklü bir değişikliği gerektirmektedir. Gereken mevcut sisteme uyan bir strateji değil mevcut sistemin ötesine geçebilecek bir stratejidir (Cramer, 1998). Aksi takdirde yapılan faaliyetler doğaları itibariyle sahip oldukları yeşil-karşıtı özden sapmayacaklardır. Oluşturulacak olan stratejiler örgütün yalnızca insan-merkezli bir dünyada faaliyet göstermediğini, daha bütüncül bir şekilde dünya eko-sistemi içinde var olduğunu anlayan bir eksende olmalıdır (Shrivastava, 1994, Stead ve Stead, 2000). Ancak bu şekilde örgütün genelindeki personelin de ekolojik yaklaşımı örgütün bir parçası olarak içselleştirmesi sağlanabilir.

Günümüzde özellikle kimya sektörü gibi çevreye zararı çok yüksek olan kimi sektörlerde faaliyet gösteren bazı örgütler doğaları itibariyle ekoloji karşıtıdır (Wells, 2004). Böyle bir durumda ekolojik örgüte yönelik amaçların belirlenmesi aşamasında naif bir yaklaşım izlemekten kaçınılarak örgütün faaliyet alanından dolayı sahip olduğu ekoloji karşıtı kısıtların değerlendirilmesi yapılmalıdır. Ancak bu şekilde bu tür örgütlerde ekolojik örgüt açısından olumlu yaklaşımlar geliştirebilirler.

Ekolojik meydan okumayla karşılaşan örgütler; dirence yönelik stratejiler geliştirip çevresel performansına yönelik baskıları göz ardı edebilmekte, tepkisel stratejilerle geliştirerek baskılara oluştukları anda cevap verme yolunu seçebilmektedirler. Oysa yapılması gereken öngörülü stratejilerle çevresel sorunlara önceden önlem almaktır. Ancak bu şekilde ileri aşamada stratejiler açısından da sürdürülebilir ya da ekolojik olunması sağlanarak örgüt yenilikçi bir şekilde bir bütün olarak değerlendirilebilir. Bu ekolojik eğilim ve bütüncül yaklaşım çevrenin örgütün yapısı ve yönetimine bütüncülleştirilmesini sağlayacaktır (Sarkis, 1998, Tilley, 1999, Gibbs ve Hooper, 1996, Wells, 2004). Bu noktada atlanılması gereken, örgütsel stratejilerin yöneleceği gelişim ve değişimin klasik işletme tanımlarında görülen üretim ve tüketimin artışına yönelik bir değişim ve gelişim olmadığıdır.

Ekolojik açıdan sürprizlerin oluşuyor olması stratejilerin geliştirilmesi açısından en büyük meydan okuyucu faktördür. Ekolojik sürpriz kavramı, ekolojik sistemlerin şartlarının yerel olarak ve sınırlı oranlarda değişikliklere rağmen düzenlerini koruyabildiklerini fakat sistem eşiklerini geçtiklerinde alt üst olabildiklerini ifade eder (King, 1995). Kritik olan unsur ekolojik sistemin kapsamlı yapısının öngörümlemelerde ciddi sorun yarattığıdır. Bu tarz bir değerlendirmenin sahip olduğu karmaşıklık, örgütsel amaçların işlevsel olarak uygulanmasını engelleyici bir unsur olma riskine sahiptir. Sonuçta doğası itibariyle bu denli geniş kapsamlı bir olgu olan ekolojik örgüte dönüşüm süreci; örgütün üyeleri üzerinde yapısal bir psikolojik terör oluşturarak onların işlevsel düzeydeki stratejileri geliştirmeleri açısından bir sorun oluşturabilecektir. Bu sorun, ciddi anlamda bütünleşik bir plan izlenerek işlevsel bir şekilde somut stratejiler oluşturulmadığı takdirde örgüte zarar verecektir (Menon vd., 1999).

Örgütsel strateji ne kadar kapsamlı olursa olsun eğer muğlak olursa bir yandan örgütün somut eylemlerini engelleme bir yandan da örgüt üyelerinin üzerinde sahip olduğu belirsizlikten kaynaklanan bir terör oluşturma riskine sahiptir. Bu yüzden sağlıklı bir ekolojik stratejinin geliştirilebilmesi ve gerçekçi bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için iki temel unsur gözden kaçırılmamalıdır (Hopfenbeck, 1993);

1) Çevre üzerinde örgütten dolayı meydana gelen olumsuz etkilerin değerlendirilmesi,

2) Örgütün ekolojik yönelimli davranışlarından dolayı sağladığı avantajların sayısal olarak ifade edilmesi.

Ancak bu şekilde muğlak bir unsur gibi görülen bütüncül ekolojik strateji olgusunun etkisinin gerçekte ne olduğu değerlendirilebilecektir.

Örgütsel strateji yalnızca örgüt politikalarını doğrudan belirlediği için değil aynı zamanda uzun vadeli olması nedeniyle de ekolojik yaklaşım için hayati bir önem arz etmektedir. Aksi durumda örgütün sahip olacağı miyopluk örgütsel etkinliği düşürecektir. Ekolojik yaklaşımın strateji üzerindeki etkisinin, üretilen ürünlerin yaşam döngülerinin bütünüyle değerlendirilmesi sonucunu doğurduğu düşünülürse bu doğaldır (Stead ve Stead, 2000). Bununla beraber ekolojik strateji klasik anlamda planlamacı bir strateji olarak yürütülemez. Çünkü planlamacı tarzda geliştirilen kurallar bir oranda örgüte yardımcı olmakla beraber, günümüz iş dünyası ve ekolojisindeki değişken ihtiyaçlara cevap verecek güçte değildirler. Daha gerçekçi ve daha esnek bir yaklaşım olan evrimsel tarzda, önemli kararların ekseninde gelişen strateji değerlendirmeleri yapılması daha yararlı olacaktır. Örgüt büyüklüğü de örgütün çevre stratejilerine nasıl baktığını belirlemektedir. Küçük örgütler gerek zihniyet açısından gerekse teknik yetersizliklerden dolayı büyüklere kıyasla daha sığ bir ekoloji anlayışına sahiptirler. Bu genel eğilim endüstriyel ekolojinin daha da gelişmesiyle sağlanacak olan bütünleşmeyle çözülmesi gereken bir sorundur (Tilley, 1999). Örgütler büyüdükçe stratejilerini şirket düzeyi, işletme düzeyi gibi çeşitli düzeylerde geliştirmektedirler. Bu durum sürdürülebilirlik stratejilerinin teşebbüs, şirket, işletme ve işlevsel aşamalarında değerlendirilerek uygulanmasını gerekliliğini doğurmaktadır (Starik ve Rands, 1995).

Teşebbüs çapındaki stratejiler örgütün varoluş amacını tanımlarken, şirket aşamasında yapılan işler çıkar sahiplerini de göz önünde bulundurmaktadır. İşletme seviyesinde ürünlere ve hizmetlere yönelik stratejiler geliştirilerek işlevsel seviyedeki faaliyetleri gerçekleştiren departmanlar, takımlar ve bireyler stratejinin

diğer aşamalarına bağlanmalıdır. Ayrıca, işletmelerin ekolojik stratejilerinin bulunulan sektöre göre yeniden değerlendirilmesi gerekliliği göz ardı edilmemelidir (Lewis, 1997, Orsato, 2006). Aksi takdirde, hazır kalıplara göre gelen çevre politikaları üretim hatlarının pratik gerekleriyle yüzyüze olan üretim hattı yönetici ve çalışanlarının üzerinde büyük bir baskı oluşturarak süreci sekteye uğratabilir (Ramus, 2001).

Örgütlerin ekolojik yaklaşımlara ağırlıklı olarak yasal otoritenin baskısı sonucu yöneliyor olması da stratejik bir sorun içermektedir ve istenilen sonuçlara ulaşılmasına engel olmaktadır (Thornton vd., 2003, Lynes ve Dredge, 2006). Bu tür durumlarda belli bir noktaya kadar çevresel yönetim başarılabilmiş olsa da bütün olarak bakıldığında ekolojik sürdürülebilirlik idealine yaklaşılamadığı göze çarpmaktadır (Purser vd., 1995, Porter ve Van der Linde, 1995, Shrivastava, 1993, 1995b). Çünkü bu tür stratejilerin yapıları itibarıyla tepkisel olmaları, örgütün inisiyatifi eline alamayarak yasa-koyucuyu beklemesine yol açabilmektedir. Oysaki örgütsel stratejiler örgütün doğal ve sosyal çevrelerdeki etkilerini ele almanın yanı sıra, mevcut durumun ötesine geçerek örgütün kullandığı çevresel kaynakların yenilenmesine yönelik yollar da sunmalıdır (Shrivastava, 1995a). Bu noktada sektörün gerçekleri ve ekonomik gerçekler göz ardı edilmeden ekonomik temeller ve hükümetin yaklaşımlar irdelenerek örgütün yarattığı ve yaratacağı değerlerin zaman içindeki durumunun bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir (Reinhardt, 1998). Her ne kadar tek başına yeterli olmasa da kimi örgütler çevresel açıdan öz-düzenlemelerde bulunarak bu süreci güçlendirmeye çalışmaktadır (Walker, 2001) .

Amaçlar bölümünde ifade edilmiş olan doğa kapitalizmi anlayışının dayalı olduğu dört temel unsur bu noktada örgütlere yardımcı olacaktır (Lovins vd., 1999):

- 1) Mevcut üretim süreçlerindeki israfa yol açan yok edici unsurları düzelterek doğal kaynakların üretkenliğini arttırmak.
- 2) Biyolojiden esinlenen kapalı döngü sistemlere yönelerek atıkları ortadan kaldırmak.

- 3) Ürünleri merkeze alan bir yaklaşım değil ürünlerden sağlanacak olan hizmetlere odaklanan ve onları sunmaya yönelik bir yaklaşım izlemek.
- 4) Doğal kaynaklara yeniden yatırım yaparak doğal sermayeyi arttırmak.

Örgütlerin ekolojik stratejiler geliştirirken geçirdiği aşamalar klasik tarzdan öngörülü tarza uzanan aşamalarla modelleştirilmekle beraber bu modeller yapıları itibariyle danışmanlık tecrübeleriyle yakından ilişkili olmanın yapı sonucu doğrusal bir gelişim öngörme dezavantajına sahiptirler (Schaefer ve Harvey, 1998). Orsato'nun (2006) matrisine bakıldığında bu tarz bir yapı göze çarpmaktadır; örgüt eko-verimlilikten başlayarak, zorunlulukların ötesinde liderliğe geçecek oradan eko-marka ve çevresel maliyet liderliğiyle en üst aşamaya erişebilecektir. Aynı şekilde Thorne vd.'nin (2003) ifade ettiği çevresel sorunlara karşı mücadelede örgütün adanmışlığı da paralel bir evrimleşme göstererek düşükten yükseğe aşamalı olarak hareket etmektedir. Post vd. (2002) ise paralelde bir modelle ilgisiz bir örgütsel yaklaşımdan öngörülü bir yaklaşıma uzanan bir model öngörmüştür. Oysa bu gelişim süreci olumsuz yönde de gerçekleşerek örgütün bu yolda geriye gitmesine de yol açabilir (Cramer, 1998). Gene de olası gelişim sürecini değerlendirebilmek için geçilecek aşamaların işlevsel bir şekilde sınıflandırılması yapıldığında, ekolojik strateji için kirlilik engelleme, ürün vekilharçlığı ve temiz teknoloji gibi üç temel işlevsel aşama öngörülmesi örgüte yardımcı olabilir (Hart, 1995,1997). Kirlilik engelleme sadece bir başlangıç stratejisidir, zamanla ürünün yaşam döngüsünün bütününde sorumluluğu kabul eden ürün vekilharçlığına evrimleşmesi gerekir. Gerek örgütte gerekse sektördeki gelişmelerin ışığında en son aşama olan temiz teknolojilere yönelindiğinde ise asıl amaçlanan noktaya varılabilecektir.

Örgütlerin yeşil stratejilere yönelirken, küresel çapta sorunlar olan sefalet ve nüfus artışı gibi olguları değerlendirmiyor olması gerçeği de diğer bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Smart, 1993). Daha çok yoğunlaşılan hususlar, örgütün ürünlerinin ve süreçlerinin çevreye verdiği mevcut zarar ve kendi ülkelerindeki şartlardır. Fakat yeşil stratejiler bu noktada da daha geniş bir bakış açısına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü mevcut sistemde görülen ulusal çevre sorunları da yapıları itibariyle küresel sorunların birer parçasıdır. Nüfus problemleri gibi politik yanı

ağır basan sorunların değerlendirilmesi bireysel olarak örgütleri aşan bir olgu olarak görünebilse de bütüncül yapıda bu tür küresel sorunlar örgütten bağımsız düşünülemez. Bütüncül bakılmadığı takdirde örgütün yaptığı, çevreden bağımsız ve mümkün olmayacak bir cenneti yaratmaya yönelik boşuna örgütsel bir çaba olacaktır (Shrivastava, 1995b).

Yeşil stratejinin başlangıcı çevresel yönetim yaklaşımı olmakla beraber tam olarak ortaya çıkabilmesi için ekolojik yönetime ihtiyaç vardır (Welford, 1995). Çünkü ancak bu şekilde dünyayı birbirinden kopuk mücadeleci parçalar olarak algılamak yerine birbiriyle alakalı bir bütün olarak görmek mümkündür. Bellagio’da belirlenen çevresel prensipler de bütüncüllüğün gerekliliğinin altını çizmektedir (Stone ve Washington-Smith, 2001). Aksi takdirde çevresel yönetim sadece mekanist paradigmanın bir ilerlemesi olarak görülebilir (Jennings ve Zanderbergen, 1995, Purser vd., 1995). Böyle bir durum da derin ekolojiden çok insan merkezli bir sığ çevrecilik ortaya çıkacaktır. Bu nedenle ekolojik örgüt stratejilerinin hayata geçirilmesi için yapılan iç ve dış denetimlerin odağının çevre olması bir gerekliliktir. Ekoloji diğer örgüt politikalarının bir ek unsuru değil, özü olarak ele alınarak örgütle stratejiler belirlenmelidir.

3.1.1.3 Ekolojik Değerler ve Beceriler

Bir örgütün içindeki değerler, kişilerin karar verecekleri konular hakkındaki görüşlerini yönlendirmek için kullandıkları rehber ve inançlardır (Gibson vd.,1997). Değerler sayesinde kişiler herhangi bir durumda tercih edecekleri eylemleri belirleyebildikleri gibi değerlerin yoğunluğuna göre bir önem sırası oluşturabilirler (Robbins, 2000). Bu yüzden değerler; yalnızca amaçları tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda kullanılacak yolları da tanımlamayı sağlar. Değerler amaçların oluşturulması ve hayata geçirilmelerinde etkili oldukları gibi aynı zamanda denetlenmelerinde de etkilidirler. Bu yüzden ekolojik bir örgütün ekolojik değerlere sahip olması bir gerekliliktir. Ancak bu şekilde insanların ortak bir anlam geliştirerek ekolojik bir örgütsel kültürün oluşturması sağlanabilir.

Yapısı itibariyle ekolojik yaklaşım içinde bulunulan alanlara göre ciddi farklılıklar göstermektedir. Bu durum kimi sektörlerin doğaları itibariyle çevreye zararlı oldukları gerçeğiyle de birleşince genel geçer ekolojik değerlerin belirlenmesinde önemli bir meydan okuma ortaya çıkabilmektedir (Fineman,1997, Shrivastava, 1995c) . Mevcut sistemin doğasından gelen bu zayıflık ekolojik yaklaşımın beraberinde belli bir kültürel değişimi gerektirmesiyle pekişmektedir. Çünkü mevcut egemen değerler önceki bölümde de ifade edildiği üzere ekoloji karşıtıdır (Shrivastava,1993, 1995b). Bu karşıtlık kimi istisnalar dışında pek çok farklı örgüt kültüründe ya da örgütsel alt kültürlerde bile üstünde düşünülmeyen bir ortak kültürel yapıdır. Bu direnç noktasının kırılabilmesi için örgütün üyelerinin ekolojik gelişmeye olan katkıları değerlendirilmesi ve bu süreci destekleyici değer değişim programları uygulanması gerekmektedir (Welford, 1995, Townsend, 2004).

Hedeflenen sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için mevcut olanın düzeltilmesi doğru olmakla beraber, aslolanın çevresel sorunları önceden engellemeye dayalı bir öngörülü yaklaşımın yerleştirilmesi olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Sawhney ve Jose,2003). Bununla beraber çevreye yönelik öngörülü yaklaşımlar izlemeye çalışan örgütlerde bile çevresel politikalar ve uygulamalar arasında farklılıklar görülebiliyor olması değerlerin özellikle alt aşamalara aktarılma durumlarının önemini vurgulamaktadır (Ramus, 2001). Ekolojik bir yönetimin gerçekleştirilmesinde örgüt üyelerinin bireysel olarak da büyük etkileri olmaktadır. Mevcut kültürün etkisiyle direnenler olabileceği gibi çevresel şampiyonlar olarak örgütsel ekolojik amaçların bile ötesine geçenler de olabilecektir (Walley ve Stubbs, 2000, Lynes ve Dredge, 2006). Özellikle üretim hatlarına daha yakın olan örgütsel bölümlerin hattın gerektirdiklerine ilişkin talepleri ekolojik yönetimin uygulanmasına meydan okumakta ve bireysel olarak örgüt üyelerinin ekolojik inisiyatiflerinin önemi artmaktadır. Bu noktada örgüt üyelerinin yenilikçilikleri sürdürülebilirlik idealini geliştirebilmek için kritik bir unsurdur (Cramer, 1998, Vickers ve Cordey-Hayes, 1999, Wells, 2004).

Ekolojik yönetimin yapısı itibariyle ciddi anlamda bir çeşitlilik göstermesi sahip olunması gereken değerlerin altının çizilmesini gerektirmektedir. İzlenen

yaklaşımların bir yeşil yıkama haline gelmemesi için bu nokta çok önemlidir. Çünkü özellikle yeşilleşmeden gelir sağlayan uzman ve danışmanların da etkileriyle, inceltilmiş bir tür hafif yeşilleşme piyasada görülmektedir. Ahlaki açıdan ekolojik yaklaşımın gerektirdikleri göz ardı edilmekte ve yapılması gerekenler günümüz sistemine dayalı hızlı tasarım reçeteleri olmaktadır (Fineman, 2001).

Ekolojik değerlerin yapıları itibariyle sahip oldukları post-modern söylem onların mevcut örgütlerde görülen artan orandaki demokratikleşme eğilimiyle alakalandırması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, mevcut örgütsel yapılardaki demokratik yaklaşımın hayata geçmesinde karşılaşılan sorunlar, ekolojik yaklaşıma yönelim sürecini de derinden etkilemektedir. Bu yüzden mevcut tahkim ilişkisinin derinlemesine irdelenmesi gerekmektedir. Özellikle mevcut anlatıya yönelik izlenen yapı bozumcu (*deconstructive*) yaklaşım açısından bakıldığında doğaya yönelik işlenen tahkime dayalı üst-anlatının yapısı açıkça görülmektedir. Bu yapının diğer tahkimsel tanımlarla sahip olduğu bağ ise bu noktayı hayati kılmaktadır.

Merkeziyetçi yönetime dayalı tepeden gelen bir yeşil yönetim ve onu destekleyici insanların atanması yapısı itibariyle örgütsel hayat için başka bir baskı unsuru olarak ortaya çıkılmasına yol açacaktır. Bu durum kimi vakalarda bir tür örgütsel yeşil faşizmin doğmasına da neden olabilir. Böyle bir yaklaşımın yaratabileceği terör ve moral bozukluğunun yanı sıra ekolojik yaklaşımın ihtiyaç duyduğu öngörüş inisiyatifinin kullanılabilmesini felç etmesi ciddi sorunlar yaratacaktır. Bu noktada ekolojik yaklaşımın ihtiyaç duyduğu ekolojik algılamının ancak örgütün üst aşamalarındaki yöneticiler tarafında değerlendirilebilecek geniş bir bakış açısına ihtiyaç duyduğu söylemi önemli bir karşı nokta olarak ortaya konabilir. Bununla beraber bu tür bir düşünce yapısı itibariyle ekolojik inisiyatifin devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından algılanabilecek bir yapı olduğu düşüncesinden farklı değildir. Bu üst düzey kurumlara göre çok daha sınırlı olan örgütlerin büyük resmi görmesi gerekliliği nasıl bir zorunluluksa aynı şekilde örgütün içinde de daha alt seviyede çalışan kişilerin de yaptıkları işin bütünü anılması da bir zorunluluktur. Bu sayede örgütün üyelerinin klasik bir yabancılaşmanın ötesine geçmekle kalmayarak aynı zamanda yaptıkları işin çevrelerine, ülkelerine ve

dünyanın geneline ne gibi etkilerde bulunduğunu anlamaları sağlanabilecektir. Böyle bir amacın yerine getirilebilmesi için adem-i merkeziyetçi bir ekolojik yönelimden başkasını düşünmek hata olacaktır. Örgütün çoğulcu ve katılımcı bir kültüre sahip olması ekolojik bir örgüt için hayatidir (Vicker ve Cordey-Hayes, 1999).

Elmwood Enstitüsü çalışmalarında sekiz ana başlıkta toplanan düşünce, değer ve davranışlar ekolojik değerlerin yerleştirilebilmesi için önemli bir rehber sunmaktadır (Welford, 1995):

- 1) Dünyanın durumu: önümüzdeki yılların insanlığın varoluşu açısından önemli bir dönem olduğu kabul edilmelidir.
- 2) Problemlerin birbirine bağlı olması: küresel olaylar münferit olaylar değildir, bir sistemin parçasıdır.
- 3) Objeleri tek tek algılamaktansa ilişkileri algılamaya yönelme: çevreyi birbirinden bağımsız objeler olarak görmek yerine birbirinden ayrılmaz bir ilişkiler bütünü olarak görmek gerekmektedir.
- 4) Parçalardan bütüne yönelme: yaşayan sistemlerin yapıları itibarıyla bütünlerinde daha farklı özellikler gösterdiğinin örgütsel olarak algılanmalıdır.
- 5) Egemenlik tanımından ortaklığa yönelmek: bu ortaklık düşüncesi yalnızca doğaya yönelik noktalar için değildir. Özellikle ekolojik alt sistemler halinde işletmelerin yeni tür bütünleşmeler ve üst örgütlenme yapıları meydana getirecekleri yapılanmaların gerçekleşmesi için zorunludur.
- 6) Yapılardan çok süreçlere yönelik düşünmek: yapısal olarak görülenlerin arka plandaki süreçlerle ilişkili olduğunu kabul ederek bunları değerlendirmeye yönelinmelidir.
- 7) Bireycilikten uyuma yönelmek; işletme aşamasında da ifade edilen olgu aynı şekilde bireyler için de geçerlidir. Kişilerin klasik tüketim toplumunun sahip olduğu bireyci ve tüketici yapısından daha fazla ortak çalışma ve korumaya yönelik bir yapıya yönelmeleri gerekmektedir.
- 8) Büyümekten sürdürülebilirliğe yönelmek: sınırsız büyümeye olan kör inançtan sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik bir inanca yönelinmelidir.

Bu tarz bir değerler grubu da yapıları itibariyle örgütsel ortamda ahlaki yaklaşımı öne alan, daha kontrollü büyümeye yönelik, eşitlik ve demokrasiye yönelik bir örgüt atmosferi içinde gerçekleşebilir (Purser vd., 2001). Bu yüzden; ekolojik değerler; geleceğe dönük bir bakış açısıyla çevreye, eşitliğe, ve biyoçeşitliliğe dayalı değerler olmalıdırlar.

Ekolojik örgüt değerlerinin hayata geçirilmesi kişilerin bunu başarabilecek becerilere yani görevlerine bağlı yeterliliklere sahip olmalarıyla doğrudan ilişkilidir (Birkin, 2001). Ekolojik yaklaşımın kendine özgü dinamik yapısı göreve bağlı becerilerin evrimsel bir dinamikliğe sahip olmasını gerektirmektedir. Çünkü işletmenin çalışanlarının etkin bir şekilde çalışabilmesi için ekolojik teknoloji ve yöntemler konusunda bilgili olarak gelmesi gerektiği gibi aynı zamanda zamanla gelişen ekolojik teknolojileri izlemeleri gerekmektedir. Ancak bu sayede izlenen ekolojik stratejiler hayata geçirilebileceği gibi kişilerin ekolojiye yönelik yenilikçi bir yaklaşım izleyebilmesi için gerekli olan alt yapı sağlanabilir (Hansen vd., 2002, Shrivastava, 1995c). Bu da alanın yapısı göz önüne alındığında ciddi anlamda zorlu bir uğraşıdır. Çünkü burada söz konusu olan sadece teknolojik gelişimler sonucu daha ekolojik tekniklerin öğrenilmesi değildir, aynı zamanda ekolojik gelişmelerin yapısından dolayı mevcut yöntemlerin ve yaklaşımların geçersizleştiği durumlarda mevcut bilgilerden sıyrılarak yeni bilgiler öğrenme gerekliliğidir. Bu yüzden çalışanların ekolojik yaklaşımlara olan açıklığı ve yeni yaklaşımlara esneklikleri önemli bir unsurdur. Aksi takdirde örgütün sahip olduğu ekolojik yaklaşım anlık bir dalgalanmadan öteye geçemeyen bir şey olacaktır. Çünkü bir dönemin ekolojik yaklaşımı diğer dönemin çevre kirletici yaklaşımı olarak nitelendirilecektir ve mevcut gelişmelerden dolayı bu dönemsel geçişler birbirlerine çok yakın gerçekleşmektedir. Özellikle teknolojik sıçramaların görüldüğü durumlarda karşılaşılan şartlar örgütleri ciddi anlamda zorlayan meydan okumalar sunmaktadırlar. Ama bu meydan okumalar karşılandıkları takdirde de örgütsel gelişme yeni bir aşamaya taşınmakla kalmayıp örgüt ciddi bir rekabet avantajına da ulaşacaktır.

3.1.2 Örgütsel Yapı

Örgütsel yapı, kalıcı ve resmi olarak onaylanmış örgütsel düzenlemeler ve ilişkilerdir (Khandwalla, 1977). Ekolojik örgütün sağlıklı olarak hayata geçebilmesi için bu kalıcılık ve resmiliğe ihtiyacı vardır. Mevcut durum örgütlerin yeşilleşmeyle yalnızca teknik bir şekilde başa çıkabilmelerini mümkün kılmamaktadır, kurumsal açıdan değişiklikler bir zorunluluk haline gelmiştir (Boons ve Strannegard, 2000). Örgütlerin içinde bulundukları durumların ve sektörlerin örgütlerin tasarımıda ciddi farklılıklar yaratabileceği kesin olmakla beraber, ekolojik yaklaşımın hayata geçebilmesi için temel ekolojik noktaların ifade edilmesi bu esaslara göre örgütsel yapıların geliştirilmesi gereklidir. Çünkü yapılanmalar farklı olsalar da örgütlerin ekolojik yaklaşımlar gösterebilmesi yapısal olarak ciddi bir yeşil yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Aksi yöndeki bir yapılanma, örgütün yeşil-karşıtı paradigmanın bir parçası olarak kalarak klasik bir örgütten öteye geçememesi sonucunu doğurur. Bu yüzden geliştirilecek olan örgütsel yapıda hedeflenen ekolojik örgüte dönüşme sürecinin basit bir değişim planı olarak nitelendirilerek ona yönelik hareket edilmesi yanlış bir yaklaşım olacaktır. Burada gereken çevresel açıdan bütüncüllüğün tanımlanmasının yanı sıra alışık olunmayan sürdürülebilirlik ve ekolojik örgüt olgularının hayata geçirilmesidir. Bu süreç örgütsel yapının iki temel değişkeni olan farklılaşma ve bütünleşmeyle doğrudan ilgilidir. Çünkü ekoloji bir yandan uzmanlaşma ve gelişmeyi getirirken örgütün süreçleri açısından önemli oranda bütünleşmeyi de gerektirmektedir. Bu yüzden farklılaşma ve bütünleşme olguları ekolojik örgüte dönüşüm süreci açısından yeniden değerlendirilmelidir.

3.1.2.1 Farklılaşma

Farklılaşma; bir örgütün birimleri arasında bireysel ve yapısal farklılıklardan dolayı oluşan farklılıkların derecesidir (Gibson vd., 1997, Robbins, 1990). Bu şekilde bir örgüt, örgütsel görevler için kaynaklar ayırır ve örgütün amaçlarını gerçekleştirmesi için gerekli olan görev ve otorite ilişkilerini tanımlar. Ekolojik örgüt yapılanmaları açısından bakıldığında, iki temel gereğin çatışması görülmektedir. Ekolojik örgütler yenilikçi yapılar olmakla beraber belli standardizasyonları da

gerektirmektedir. Bu yüzden yazılı kural ve standartların yanı sıra örgütsel normların da ekolojik örgütlenmeye yönelik düzenlenmesi gerekmektedir, bu da örgütsel karmaşıklığı arttıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Örgütün yazılı olmayan kurallarına kadar uzanan resmi olmayan kurallar ekolojik bir sürecin geliştirilmesine destek olabilecekleri gibi engel de olabilirler. Çünkü uzmanlaşma eğer gerekli önlemler alınmazsa beraberinde teknokratik bir eğilimi getirdiği gibi, ekolojik örgütlenmenin doğasına aykırı olan örgütsel kopukluk durumunu da arttırabilir.

Farklılaşma temel olarak Lawrence ve Lorsch'un da ifade ettikleri gibi bir örgütün etkin faaliyet gösterebilmek için çevresini değerlendirerek tepki vermesine dayalıdır. Böyle bir işlev sadece makro seviyede değil bütün örgütsel aşamalarda değerlendirilmelidir (Robbins, 1990). Burada her ne kadar, klasik anlamda görev çevresine yönelik bir değerlendirme yapılmış olsa da ekolojik bir çevre tanımı açısından kapsamı genişletilerek uygulanabilecek bir unsur karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca modernist örgüt kuramındaki farklılaşma biyolojik yapılardaki farklılaşmaya paraleldir (Hatch, 1997). Bu yüzden işlevsel gereklilikler birbirinden tümüyle yabancılaşan örgüt içi adacıklar yaratmaya yönelik olmamalıdır. Bunun için örgütsel birimlerin yapılanması ve faaliyetlerin gruplanması çevreye bağımlı olarak değerlendirilmelidir.

Farklılaşmanın klasik tarzda kopuklukları doğurmaması için yapılan iş ve faaliyetlerin bütüncül olarak bağlarının sağlanması ve bunu örgütün üyelerinin görmesi sağlanmalıdır. Sektörel ve örgütsel olarak durumsal farklılıklar olduğu göz önünde bulundurularak örgütsel yapıda matriks bir bölümlendirme yapılmalıdır. Böyle bir yapılanmayla karşılaşılan çevresel meydan okumanın yarattığı yenilikçi ve karmaşık baskıya cevap verebilmek mümkündür. Ancak bu şekilde örgüt üyeleri uzmanlıklarını bütüncül ve ekolojiye yönelik bir örgüt yaklaşımı için kullanabilirler. Bu yüzden karşılıklı uyum sağlanarak kişilerin durumlara ilişkin kararlar vermesi de gerekmektedir. Burada önemli bir nokta atlanmamalıdır, mevcut teknolojilerin yapıları itibarıyla yeşil olmamaları yeni teknolojilerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu noktada örgütün mevcut faaliyetinin ötesinde uzmanlaşabilecek çalışanlar gerektirmektedir. Bu tür bir örgütlenmenin klasik anlamda bir teknolojik

yaklaşımın gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Artık teknolojiyi sadece girdileri çıktılarına dönüştürme süreci olarak tanımlanmanın (Khandwalla, 1977) ötesine geçilmelidir. Kullanılan teknoloji ne olursa olsun, dönüştürme sürecinin sürdürülebilir olması temel bir unsurdur. Sürdürülebilir olmayan dönüşüm süreçlerin yarattığı sonuçlar, günümüzde içinde bulunulan ekolojik krizin en büyük sebeplerindendir ve önlem alınmadığı takdirde ivmelerini kaybedecek gibi görünmemektedirler. Bu noktada örgütsel teknolojilerin tanımlanmasında anahtar kavram; sürdürülebilirliğin özünde bulunan ekolojik besin süreçleri olacaktır.

3.1.2.2 Bütünleşme

Diğer yandan bütünleşme; farklı örgütsel birimler arasında kurallar, planlama ve liderlik aracılığıyla sağlanan bir çaba birliğidir (Gibson vd., 1997). Ekolojik örgüt için bütünleşme bir zorunluluktur. Oysaki mevcut çevre düzenleme yasalarının talep ettiği tarzda faaliyetlerin yeşilliğinden sorumlu bir bütünleştirici birimin oluşturulması bu bütünleşmeyi sağlamak için yeterli değildir. Yalnızca başlangıç aşamalarında yapılabilecek bir faaliyettir. Türkiye’de 5419 sayılı “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 2872 sayılı Çevre kanununda yapılan değişiklikler bu yönde iyi bir örnektir. Çünkü çevreyi kirletebilecek ya da zarar verebilecek kurum, kuruluş ve işletmeler çevre yönetim birimi kurmak, çevre görevlisi istihdam etmek veya Çevre ve Orman Bakanlığı’na yetkilendirilmiş kurum ve kuruluşlardan bu amaçla hizmet almakla yükümlü kılınmıştır, aksi durumda idari para cezaları uygulanacaktır (Danar, 2006). İfade edilen usul, örgütlerin bütünleşme baskısıyla başa çıkabilmek için uyguladığı yönetim grupları kurma usulüyle (Hatch,1997) paraleldir. Bununla beraber bu tarz bir yaklaşımı merkeze almak örgütsel açıdan ekolojinin içselleştirilmesini tehlikeye sokacaktır. Çünkü ekolojik bir örgütün yapısı itibariyle daha adem-i merkeziyetçi bir yapıya sahip olması gereklidir (Welford, 1995).

Ekolojinin kapsamının genişliğinin merkeziyetçi yaklaşımları gerekli kılacağı gibi bir düşünce de ekolojik yaklaşımın bütüncül yapısına aykırıdır. Çünkü ekolojik görüş bütüne bakarken onun parçalarda gerçekleşen değişimlerden doğduğu

olgusunu göz ardı etmez. Daha da önemlisi ekolojik sistemi oluşturan alt sistemler de göz önüne alındığında bu denli kapsamlı ve zaman içinde ciddi değişimler geçirebilen sistemlerin yalnızca yönetim kademesine sabitlenmiş bir bilgelikle yönetilmesi mümkün değildir. Aksi takdirde entropinin büyük bir ivme kazanmasından başka bir sonuç doğmaz. Oysaki günümüzün örgütsel dünyasında yeşilleşmek isteyen örgütler, yeşilleşmeden sorumlu kişiler ya da yeşilleşmeye yönelik departmanlarla bunu başarmaya çalışmaktadır. Fakat faaliyet tanımından da açıkça anlaşılacağı üzere yapılan faaliyet ekolojik unsurların dışsal olduklarına dair sahip olunan yanlış görüşün güçlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bununla beraber geçiş aşamasındaki örgütler için bütünleştirici rollerin geçici bir süre için kişiler tarafından yerine getirilmeleri ekolojik örgütün oluşturulması sürecine ivme kazandırabilecek geçici bir yapı olarak değerlendirilebilir.

3.1.2.3 Adem-i Merkeziyetçilik

Ekolojik örgütün yapısal açıdan başarılı olabilmesi için gerekli olan bütünleşme örgütsel yapının merkeziyetçi olmamasına bağlıdır. Aksi takdirde bu tür bir yapılanma ekolojik örgüt açısından bütüncül algıyı engelleyeceği gibi aynı zamanda da çevresel olguları başka bir merciye bırakarak çevresel problemlerin dışında kalınması dezavantajını da doğurmaktadır. Bunun yanı sıra merkeziyetçi yapılanmaların sahip oldukları otokratik yönelim, örgütsel yapıda klasik anlamda bir tahkim ilişkisini devam ettirecek yapıyı sunmaktadır. İnsanlara yönelik tahkime yönelik olan bu tür bir yapılanmanın insan dışı olan evrene daha da buyurgan davranacaktır. Özellikle “diğeri” ve “dışarıdaki” olarak ele aldığı unsur olan doğaya yönelik tahkim tanımları çok daha hükmedici olacaktır. Ekolojik krizlerin baskıları sonucu merkezi karar süreçleriyle acil durum önlemleri alınmasına yönelik insani ve örgütsel eğilimler düşünüldüğünde, adem-i merkeziyetçiliğin köklü bir şekilde yerleştirilmesinin gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Aksi takdirde toplumsal alanda krizlerin doğurduğu bir ekolojik faşizme yönelme riski daha mikro ölçekli yapılanmalar olan örgütlerde çok daha büyük güç kazanacaktır. Bu noktada örgütün yapısında bulunan yöresel unsurların değerlendirilmesi ekolojik bir yaklaşımın gerçekleştirilmesi için kritiktir (Welford, 1995). Bununla beraber adem-i

merkeziyetçi tarzda bir örgütlenme içindeyken büyük resmin görülmemesi riski de gözden kaçırılmamalıdır.

Örgütün dışsal yapılanmasına benzer bir şekilde içsel bir bölüm yapılanması gerekmektedir. Bir yandan kendine özgü bir varlık olarak süreçleri değerlendirirken aynı zamanda da sürekli olarak sistemde uyum göstermeye çalışmak hedeflenmelidir. Buradaki gerekli yapı düşünüldüğünde insan vücudunun yapısından gelen metaforik bir anlatımla konu daha da açılabilir. İnsan vücudundaki sistemler (sindirim, sinir, dolaşım...) yapıları itibarıyla kendilerine özgü yapılanmalardır ve kendi içlerinde izlemeleri gereken amaçları ve yerine getirmeleri gereken özellikleri vardır. Bununla beraber bütün bu sistemler birbirlerinden bağımsız düşünülemez. Bu noktada beynin yönetici olarak rolü önemlidir. Beyin sanılanın aksine mekanik bir yapıda yönetsel görevleri biçimlendirmez. Vücuttaki sistemlerin kendilerine özgü iç dinamikleriyle etkileşen bir yapıda faaliyet gösterir.

3.1.2.4 Yaşayan bir Örgüt Yapısı

Ekolojik örgütün gerçek anlamda ve doğal olarak yaşayan bir örgüt olabilmesi için metaforik bir ifadenin de ötesinde bir organik yapıya sahip olması gerekmektedir. Hızla değişen bir çevre tanımı, örgütlerin çevresel unsurlara daha esnek tepki verebilmesini gerektirmektedir (Hick ve Gulet, 1975). Bunun için temel organik örgüt özellikleri ekolojik örgütler için hayatidir;

- 1) Ortak Uzmanlaşma; çalışanlar birlikte çalışarak bir işi yapmanın en iyi yoluna ulaşmak için faaliyetlerini koordine ederler.
- 2) Karmaşık Bütünleşme Mekanizmaları; görevlere yönelik takımlar temel bütünleşme mekanizmalarıdır.
- 3) Adem-i Merkeziyetçilik, örgütün bütün seviyelerindeki insanlarda faaliyetleri kontrol etme otoritesi vardır, yatay iletişim kullanılmaktadır.
- 4) Karşılıklı Uyum; iş süreçleri kolay tahminlenebilir olmadığından görevleri koordine etmek için yüzyüze iletişim ağırlıklı olarak kullanılmaktadır.

- 5) Uzmanlıklarının Bilincinde Olan Biçimsel Olmayan Örgüt; çalışanlar becerilerini diğerleriyle paylaşır ve otorite ve sorumluluk zaman içinde değişir.

İstenen bütün bu yapılanmanın gerçekleşmesi yolunda karşılaşılabilecek olan sorunlar çevresel yönetim sistemlerinin kendilerine özgü yapılarında göze çarpmaktadır. Yeşil yönetim uygulamalarında en yaygın görülen yaklaşım olan sistematik ve çevreci bir örgüt tasarımı dayalı olan çevresel yönetim sistemleri (Florida ve Davidson, 2001) bir tür başlangıç aşaması sunmakla beraber mevcut ekolojik krizin bir tür teknik sorun olarak çözülmesine yönelik yaklaşımı sürdürmektedir. Bu da sistemin özündeki sorunun ele alınamaması sonucunu doğurmaktadır (Purser vd., 1995, Lewis, 1997). Oysaki problemin teknik yanı sadece bir boyuttur, önceki bölümde irdelenen tarihsel ve süreçsel olgulardan bağımsız ele alınırsa sonuç anlamsız bir değerlendirmeden öteye geçemez (Jamison, 2000). Çevresel yönetim yapısını gerçekleştirmek için şekillendirilen örgütsel yapılarda önerildiği üzere olayın çevresel durumlardan sorumlu bir yöneticiye bağlanması (Hopfenbeck, 1993) sadece geçici bir çözüm olabilir ve yapısı itibarıyla bütüncüllük problemini dengelemediği gibi ekolojik sorunun sahip olduğu mevcut parçalanmışlık olgusunu iyileştirebilmek için bir katkıda bulunamaz. Klasik anlamda bir örgütsel fonksiyon gruplaması yapılmaktan öteye geçilmeyerek çevresel durumlar sadece ilgilenilmesi gereken bir alan haline getirilerek, yeşil eğilimli yönetim ve destek karması kullanılmaktadır.

Monsanto'nun çevre açısından iç ve dış şartları değerlendirmek için oluşturduğu takımlar örgütsel yapılanmaya ilişkin alternatif bir bakış açısı sunabilir (Magretta, 1997). Örgütün iç yapısına yönelik olarak eko-verimlilik, tam maliyetli muhasebe (çevresel açıdan maliyetleri göz önüne alan) ve örgütün sürdürülebilirliğini değerlendiren takımlar kurulmuştur. Dışa yönelik olarak ise yeni işler/yeni ürünler, su ve küresel açlık takımları oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra iletişim ve eğitim takımı ise sürdürülebilirliğe yönelik olarak yapılacakları ayarlamaktadır. Özellikle sürdürülebilirliğe yönelim süreci açısından iyi bir yardımcı araç sunmakla beraber, bu anlamda yapılan denetime yönelik takım yapılanmaları

yeşil olguların dışsallaştırılması ve muhafızlar tarafından denetlenerek mecburen yerine getirilen yükümlülükler olarak nitelendirilmeleri riskini doğurmaktadır.

Şu olgunun kesin olarak altını çizmek gerekmektedir; ekolojik bir örgütte yapılması gereken bir yandan ekolojik bir teknolojiyle besin üretecek şekilde süreçleri bölümleştirirken diğer yandan da bütüncül olarak bu sistemlerin etkileşiminin koordine edilmesidir. Bu noktada birbirine besin üreten süreçlerin diğer noktalar hakkında bilgi sahibi olmaları yararlı olacaktır. Böyle bir örgütlenmede yatay örgütlenme kullanılarak örgütsel amaçların doğadaki gıda üreten süreçlere benzer bir mantıkta programlanması gerektirmektedir. Aksi takdirde örgütlerin içinde kişiler sahip oldukları altbirim yönelimlerinden dolayı bütünden kopabileceklerdir. Böyle bir durumda, insanlar örgütteki rollerini kendi ünitesinin zaman, amaç ve insanlar arası yönelimlerine göre değerlendirerek bütünü gözden kaçıracaktır. Günümüz örgütleri bu varoluşsal zayıflığı tanımlarında içermektedir ve çevre içindeki rollerini de bu şekilde tanımlamaktadırlar. Oysa örgüt içi analizlerde ifade edilen bu zayıflığın düzeltilmesi gereği aynı şekilde örgütlerin kendisi için de gereklidir. Örgütsel açıdan ne içeride ne de örgütün kendini tanımlamasında bu tür bir indirgemeci bir yaklaşım kullanılmamalıdır. Klasik işlevsel yapı özellikle ekolojik yaklaşımların gerektirdiği örgütsel yapılanma açısından etkin değildir. Çünkü bu bölünmüşlük örgüt içindeki ekolojik yaklaşıma yönelim çabasının mecburen yerine getirilen yükümlülük durumunu desteklemeye devam ederek, mevcut parçalanmış gerçekliği sürdürecektir.

Ekolojik bir örgüt doğası itibarıyla yalnız bir örgüt olmadığı için sadece örgüt içinde değil örgüt dışında da ekolojik bir bütünleşme sağlamaya ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden ekolojik bir örgüt kendi içindeki içsel bir bütüncüllükle kısıtlı olamaz, aynı zamanda dışarıdaki örgütlerle içinde bulunduğu bir eko-sistem ilişkisine dikkat etmek zorundadır. Endüstriyel bir eko-sistem birbirlerine ekolojik bir mantıkla bağlanmış örgütlerden oluşur (Shrivastava, 1995c). Burada ifade edilen eko-sistem yapısı klasik anlamda metaforik bir yapı ya da bir rekabet tanımı olmanın ötesinde sembiyotik bir varoluş biçimidir. Çünkü bir eko-sistem, içindeki canlı ve cansız

parçaların etkileşerek oluşturdukları ve canlı ve cansız parçalar arasındaki materyal alışverişinin döngülerden oluştuğu düzenli bir sistemdir (Purser vd., 1995).

Günümüzde sanayi işletmelerinin çoğunluğu birinci tip olarak adlandırılan endüstriyel eko-sistem yapısını göstermektedir. Doğrusal döngüler kullanılmaktadır, materyal ve enerji sarfıyatı çok büyüktür ve doğadaki sistemlere benzemeyen sağlıklı yapılanmalara sahiptirler (Stead ve Stead, 2000, Townsend, 2004). Yeşile yönelen pek çok işletmenin yöneldiği ikinci tip sistemse materyal ve enerjilerin bazılarının geri dönüşümü olsa da doğrusal süreçlere ve yoğun bir materyal sarfıyatına dayalıdır. Bir sonraki aşama ise üçüncü tip endüstriyel eko-sistemlerdir. Bu tür sistemlerde tümüyle yenilenebilir enerji girdileri vardır ve bütün kullanılan materyallerin geri dönüşümünü sağlayacak kapalı döngü faaliyetler gösterilir ve üretilen atık sadece ısıdır. Düşük entropisi olan olgun sistemlere benzerler. Asıl önemli olan ise dördüncü tip olarak adlandırılan örgütsel-ekolojik sistemdir. Kendi içindeki döngüyü kapamakla yetinmeyerek doğayla olan döngüyü kapatmayı hedefleyen evrimsel olarak değişim gösterebilen canlı sistemlerdir. Bu tür bir sistem en temel seviyede bir atık değişim sisteminden yerel, bölgesel ve ulusal seviyelere kadar uzanan ortak faaliyetler göstererek kaynakların korunması ve etkin kullanılmasını sağlayan kapsamlı sistemlere kadar uzanmaktadır (Shrivastava, 1995a).

Örgütlerin kapsamlı bir ekolojik gelişim gerçekleştirebilmesi için örgütler arasında bu gün görülenden daha fazla bütünleşme ve yardımlaşma görülmesi gerekmektedir (Lewis, 1997). Örgütlerin bu şekilde endüstriyel eko-sistemlerin parçası olarak ele alınmaları örgütlerin faaliyet alanları, stratejileri ve uygulamalarına kadar pek çok özelliğinde temel değişikliklere yol açacaktır. Bu noktada kapalı döngü sistem olgusunun altı çizilmelidir. Çünkü kapalı döngü bir sistemde atık diğer süreçler için gıdaya eşittir ve üretim sonucu oluşan her tür çıktı ya doğal olarak içerdiği parçalara bölünerek eko-sisteme dönmekte ya da yeni ürünlere dönüşmek üzere yeniden üretilmektedir (Lovins vd., 1999). Böyle bir sistem diğer örgütlerden bağımsız bir adaymışçasına varolan tek bir örgüt tarafından gerçekleştirilemez. İçinde bulunulan çoklu-sistemli/çoklu seviyeli bir ilişkiler ağı içinde örgütün

etkileşiminin değerlendirilmesi bu konuda yardımcı olacaktır (Starik ve Rands, 1995). Örgütsel yapı artık örgütün kendi bireysel tasarımından ötelere geçip pek çok örgütün ortak tasarım problemi olmaya başlamıştır.

3.1.3 ÖRGÜTSEL ETKİLİLİK

Örgütsel etkililik, bir örgütün belirlenen bir amaca ulaşma derecesiyle ifade edilmektedir (Daft, 2000). Örgütsel etkililiğin tanımı yaklaşımlara göre farklılıklar göstermektedir; amaca yönelik tanımlarda amaçlar temel alınırken, sistem yaklaşımında bir bütün olarak bireyin çevreyle etkileşimi alınmakta ve çoklu yaklaşımda ise farklı grup ve bireylerin örgüte ilişkin çıkarları merkeze alınmaktadır (Gibson vd., 1997). Bununla beraber amaca ya da araca yoğunlaşmış olmak etkililik ölçümü açısından klasik örgüt görüşünün temel sorununu ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü bütün bu sayılan etkililik ölçümlerinin araç olarak kullanıldığı yöntemler, örgüt kar amaçlı olsun ya da olmasın ilgili çıkar grupları açısından fayda maksimizasyonu sağlamaya yöneliktir. Bu tür bir fayda maksimizasyonu çevresel unsurları sadece ilgili çıkar gruplarının tepkisel yapılarına göre değerlendirmeye dayalıdır. Bu tür yaklaşımların indirgemeci sonuçlardan öteye geçmeyen yapıları çevresel unsurun ekolojik bir bütün olarak kavranabilmesini engellediği için elde edilen örgütsel ölçüler çevresel açıdan sağlıklıdır (Shrivastava, 1995b).

Örgütsel verimliliğin ve etkililiğin örgütlerde karıştırabilen bir yapıya sahip olmaları, mevcut örgütlerin özündeki klasik yaklaşımın verimlilik tanımından kaynaklanmaktadır. Verimlilik amacın gerçekleştirilmesi için kullanılan kaynak miktarını değerlendirdiği için görünürde çevreci bir unsur olarak bile algılanabilmektedir. Fakat buradaki sorun; verimliliğin odak noktasının o sürece yönelik kaynak miktarının etkin bir şekilde minimize edilerek maksimum üretimin sağlanması olmasıdır. Ölçülen ekonomik ve insani üretkenliktir, ekolojiyi göz önüne almaz (Birkin ve Woodward, 1997, Birkin, 2001). Bu ifade edilen yapı kimi şartlarda ekolojik yaklaşımlara yönelik bazı sonuçlar doğurabilme şansına sahip olsa da elde edilecek bu tür sonuçlar rassal ve ikincildir. Temel alınan sürecin verimlilik tanımının hiç bir noktasında yeşil bir tereddüt yoktur. Çünkü sanayi devriminin

baharında ve insanların Viktoryen zamanın teknolojik büyüünün içindeyken geliştirdikleri bir verimlilik tanımıdır. Oysaki bugünün dünyasında verimlilik amacının gerçekleşebilmesi için yapılabilecek şeylerin sahip olduğu geniş kapsam, günümüzün örgütsel dünyasının ekoloji karşıtı yapısıyla pekişerek ekolojikleşme sürecini ciddi anlamda zorlamaktadır. Kavramsal olarak örgütler, üretim sistemleri olarak görülmekte, aynı zamanda yok edici sistemler oldukları göz ardı edilmektedir (Shrivastava, 1988, 1994).

Örgütsel yazına öncüllük eden iktisadi düşünüş, verimliliği parasal ölçülerle değerlendirirken, ekolojik verimlilik termodinamik esaslara dayalıdır. Verimlilik enerji değerlendirmesi ve doğal kaynakların korunması açısından ölçülmekte olduğu için mevcut sistemde doğru bir verimlilik tanımı yapılması mümkün değildir (Hawken, 1993). Gerekli olan bugünün egemen görüşü olan çevreyi göz önüne almayan ölçek ekonomisine dayalı bir yaklaşım yerine ekolojik açıdan verimliliği göz önüne alan bir yaklaşımdır (Michelini ve Razzoli, 2004, Wells, 2004). Bu süreçte, ekolojik yaklaşım savunucularının savlarını güçlendirebilmek için iyi ekolojik yaklaşımların aynı zamanda iyi ekonomik sonuçlar doğuracağını ifade etmeleri de kavramsal açıdan bir başka karışıklık yaratmaktadır. Metaforik olarak ifade edilirse; nasıl iyi ahlakın iyi işi doğurduğu ifadesi pragmatik eğilimle iyi işin iyi ahlak olduğuna dönüşebiliyorsa, ekolojik yaklaşımların ekonomik açıdan etkinliği sağladığına yoğunlaşılması ekonomik açıdan etkin faaliyetlerin ekolojik oldukları görüşüne ulaşılmasına yol açabilir. Diğer bir ifadeyle, ekolojik yaklaşımın getireceği verimliliğe yoğunlaşarak, ekolojik işletmeyi klasik anlamdaki bir verimlilikle özdeşleştirmek verimliliğin de ekolojik olmayı doğuracağına dair ikilik içeren bir düşünceyi insanların beyinlerinde oluşturabilecektir (Jenningsve Zandbergen, 1995). Bu paradoksal yapı daha güncel eğilimlere yönelik ve daha çok yeşil yıkama eğilimi denilen popülist yeşilcilik yapısına sahip yaklaşımlarda çok belirgin görülmektedir; klasik bir örgütsel değişim sürecinin yeşilleşmiş halini sunan söylem yeni rekabet aracı olarak ekolojik yaklaşımı ortaya koyarak kavramın bütüncüllüğüne ciddi zarar vermektedir. Fineman'ın (2001) ifadesiyle örgütler ekolojik kavramları kaçırmaktadırlar. Bunun için mevcut bir düşünceyi kendilerine daha uygun olan ama

aslından sapmış düşüncelere çevirmekte ve bu sayede kamuoyunun yeşil yaklaşımlara yönelik olumlu ilgisinden faydalanmaya çalışmaktadırlar.

Yeşil yönetim literatürünün başından beri görülen ve bugün de kimi istisnalar hariç yeşilleşmenin geneline hakim olan kalite ve çevrenin özdeşleştirilmesi yukarıda ifade edilen sorunun en iyi ifadesidir (Welford, 1995, Orsato, 2006). Bu görüşün özünde kalite yönetiminin çevresel olarak daha geliştirilmesiyle oluşturulabilecek bir çevresel yönetim düşüncesi bulunmaktadır (Corbett ve Klassen, 2006). Sorun şudur ki, egemen paradigmaya bağlı olan programların kullanımıyla sağlanmaya çalışılan iyileştirmelerin tanım ve uygulamalarında yeşil etkileşimler olsa da doğaları itibarıyla yeşil olamazlar. Sonuçta, çevresel sorun teknik bir sorun olarak görülerek buna yönelik çareler geliştirilmeye çalışılmaktadır (Wells, 1997, Prasad ve Elmes, 2005). Bu yüzden yeşilleşme ürün kalitesi, maliyet kontrolü, müşteri hizmetleri veya sosyal sorumluluk gibi konularla özdeşleştirilerek ele alınmaya çalışılmaktadır (Starkey ve Crane, 2003). Oysaki sorun, sistemin çevredeki kaynakların kullanıp atması ve yenilerine yönelerek bu doğrusal sürecin devam ettirilmesine dayalı bir üretim ve tüketim süreci olmasıdır (Stone ve Washington-Smith, 2001). Bu yüzden çevre-yönetim sistemlerine ilişkin yapılan çalışmalar ekolojik yönetim açısından istenen gelişimi sağlayamamaktadırlar.

Çevresel yönetim sistemlerinin dayandığı ISO 14000 sınıfı standartları, çevresel yaklaşım için bir başlangıç noktası olabilseler de yapıları itibarıyla mevcut paradigmanın ıslah edilmiş teknik bir uzantısıdır. Firmalar öncelikli olarak mevcut piyasada bir rekabet avantajı elde etmek için bir araç olarak bunlara yönelmektedirler (Darnall, 2002).

ISO 14001, çevresel yönetim, denetim, performans değerlendirme, etiketleme ve yaşam döngüsü analizi gibi araçlardan oluşur ve konulan kurallar dahilinde çevrenin korunmasını sağlar ve uygulayan işletmelerin arasında çevresel insiyatiften dolayı bir rekabet zaafiyeti oluşmasını engelleyerek şartları dengeler (Tüzün, 1998). Özellikle ulusların farklı çevre standartlarına karşı uluslararası bir standart sağlamaktadır (Hormozi, 1997). Bununla beraber çevresel bir yönetim sistemine

daha yakın olduğu için, ekolojik yönetim çevresel şartların yerine geldiği bir etkinlik modeli olmaktan çok, örgütsel yapının ekoloji çerçevesinde yeniden tanımlandığı ve değerlendirildiği yeni bir model sunmaktadır. ISO 14001'in çevresel performansa çok az miktarda etkisinin olması, ISO 14301 gibi ek bir çevresel performans değerlendirmesinin geliştirilmesine de yol açmıştır (Stone ve Washington-Smith, 2001).

ISO 14301; çevresel durum göstergeleri, işlemsel performans göstergeleri ve yönetim performansı göstergeleri açısından örgütlerin çevresel sonuçlarını değerlendirir. İşletme bütün bunları göz önüne almazsa öncelikli olarak sivil toplum kuruluşları ve kamuoyu devletten bile daha önce örgütlerin yetersiz performanslarını cezalandırabilirler. Bununla beraber yönetsel olarak da bakıldığında ISO 14000 sınıfı standartların çevresel yasalar ve düzenlemeler için destekleyici unsurlar olmakla beraber, yapıları itibariyle süreç standartları olmaları ve performans standartları olmamaları nedeniyle kısıtlı bir etkililiğe sahiptirler (Stenzel, 2000). Çevreye yapılan etkinin kontrolüne yönelik öngörölü bir yaklaşımı içerseler de çevrenin düzeltilmesine yönelik çabalar açısından eksiktirler (Ball,2002). Bu yüzden her ne kadar bu tür standartlar çevresel açıdan muğlak amaçlar belirlemiş örgütler için yeşilleşmeyi somutlaştırdıysalar da (Kuk vd., 2005) ISO 14000 sınıfı standartların birer araç oldukları, amaç olmadıkları gerçeği göz ardı edilmemelidir (Boiral ve Sala, 1998).

Yukarıda ifade edilen sorunların ışığında yeni ölçüler gerektiği anlaşılmaktadır. Bunların en önemlisi olan eko-verimlilik, bir ürün ya da hizmetin hayat döngüsünde yaratılan çevresel etkileri ve kaynak yoğunluğunu, en azından dünyanın taşıma kapasitesine uygun şekilde dengeleyerek rekabetçi şekilde fiyatlandırılmış ürün ve hizmetler üretmeye dayalıdır (DeSimone ve Popoff, 2000). Eko-verimliliğin ölçümü açısından kaynak tüketimi göz önünde bulundurulduğu gibi ürünlerin yaşam döngüleri irdelenmektedir. Bu noktada kastedilen örgütlerin yaşam döngülerinin içlerinde gösterdiği bütün faaliyet için beşikten mezara bir yaklaşım getirmektedir. Bu ölçüm süreci ürünlerin hammadde aşamasından başladığı gibi ürünün atık haline gelerek yeni süreçlerle etkileştiği noktalara kadar uzanmaktadır

(Welford, 1995, Sharfman vd., 1997). Örneğin kaynak üretkenliği açısından Sony'nin kullandığı endeks incelendiğinde bu durum tam olarak görülmektedir:

Kaynak Üretkenliği= (eklenen ekonomik değer x ürünün yaşam süresi)/ (tüketilen materyal-geri dönüşüm yapılan)+ (harcanan enerji+ ürün yaşamı boyunca üretim ve geri dönüşüm için kullanılan enerji).

Sony'nin endeksinde; ekonomik değer ve ürünün yaşam süresi temel olarak ele alınırken onu değerlendirmek için kullanılan ölçütlerin materyal ve enerji tüketimi açısından değerlendirilmesi ve hem ürünün yaşamı hem de geri dönüşümünün göz önüne alınması önemli bir üretkenlik değerlendirme yaklaşımı sunmaktadır.

Bununla beraber üretkenlik tek başına bir ölçü olarak yeterli değildir, ürüne ilişkin hesaplanan değerler ürünlerin yapısından bağımsız düşünülemez. Ekoverimliliğin bu kapsamlı yapısının tam olarak hayata geçirilmesi için yedi temel unsura dikkat edilmesi gerekmektedir (DeSimone ve Popoff, 2000):

- 1) Mal ve hizmetlerin materyal ve yoğunluğu,
- 2) Mal ve hizmetlerin enerji yoğunluğu,
- 3) Toksik yayılım,
- 4) Materyal geri dönüşüm oranı,
- 5) Sürdürülebilir şekilde kullanılan yenilenebilir kaynak oranı,
- 6) Ürünün dayanıklılığı,
- 7) Mal ve hizmetlerin hizmet yoğunluğu.

Ancak bu şekilde örgütün üyeleri, ekolojik yaklaşım kapsamlı yapısını korumanın yanı sıra yapılması gerekenleri somut bir şekilde göz önünde bulundurulabilir.

Bütün bu amaçların tam olarak hayata geçebilmesi için klasik bir örgüt tanımı yetersiz olduğundan bir tür endüstriyel ekolojiye ihtiyaç vardır (Graedel ve Allenby, 1995). Bu sayede oluşturulan örgütsel atıkların yaşam döngüleri daha kapalı hale getirilerek işlevsellik arttırılabilir (DeSimone ve Popoff, 2000). Hedeflenen bu

yapının kapsamının genişliği beraberinde temel sorunlar doğurmaktadır (Welford, 1995):

- 1) Değerlendirilen etkilerin parametrelerinin belirlenerek sınırların çizilmesinin zorluğu,
- 2) Birimlerin farklılığından dolayı verilerin karşılaştırılmasının zorluğu,
- 3) Aynı anda birden fazla etkileşimin görülmesi,
- 4) Atıkların ve onların yokoluş süreçlerinin değerlendirilmesindeki zorluklar,
- 5) Gerçek sebeplerin belirlenmesinin zorluğu.

Bu kısıtların varolması bir araç olarak yaşam döngüsünün incelenmesinin işlevselliğini azaltmamaktadır. Çünkü bu kısıtlara dikkat edilerek yapılabilecek bir değerlendirme daha bütüncül bir şekilde ürün ve hizmetlerin ekolojik etkilerinin değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu noktada yapılmış olan teknolojiye ve ürüne dair değerlendirmelerin yanı sıra çevreye olan etkinin de tam olarak değerlendirilmesi önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Çevresel etkinin değerlendirilebilmesi için insanlık, hayvanlar, bitkiler, toprak, su, hava, iklim ve arazi üzerinde ve kültürel miraslar ile maddi ürünler üzerindeki birincil ve ikincil etkiler değerlendirilmelidir (Hopfenbeck, 1993). Bunun için alana göre tanımlanan sürdürülebilirliğe ilişkin gerekli oranlar işletmelere rehber olabilecektir (Starik ve Rands, 1995).

3.1.4 EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİNİN HAYATA GEÇME GEREKLİLİĞİ

Günümüz örgütlerin büyük çoğunluğunun çevreye zarar veren ve yok eden sistemler oldukları gerçeği zaman geçtikçe daha geniş kitleler tarafından kabul görmeye başlanan bir olgu haline gelmiştir. Bu büyük sorunun düzeltilmesi için gösterilen çabalar ise genel olarak mevcut paradigmaya göre tanımlandıklarından dolayı çözmeyi hedefledikleri sorunlarla başa çıkmakta yetersiz kalmaktadırlar. Elde edilen olumlu sonuçlar kısa vadelidir. Buradaki temel sorun, örgütsel olarak hastalığın belirtileri ve etkilerine yoğunlaşarak hastalığın köklerini gözden kaçırılmasıdır. Toplumsal ve örgütsel olarak insan uygarlığının temelinde bulunan doğaya karşı kendini tanımlama ve buna göre evrimleşme olgusu sorunların

özündedir. Birinci bölümde de ifade edildiği üzere bu sorunun ne kadar derinde olduğunun anlaşılması çok önemlidir. Aksi takdirde başka bir yüzeysel değerlendirme yapılarak doğayla olan sorunun modernizmle beraber gelen bir olgu olduğu sonucuna ulaşılabilir. Oysa tarihsel incelemeler göstermektedir ki, insanlık tarihinde ağırlıklı olan egemen görüşün kendisini doğaya karşı tanımlaması sorgulanmayan bir olgu olarak dönemden döneme evrimleşerek gelmiştir. Modern zamanların doğurduğu en büyük fark, insanlığın teknik imkanlarının dünyanın doğasını bütüncül olarak etkilemeye başlamasıdır. Diğer bir ifadeyle sorun bu dönemde yeni bulunan doğa karşıtı bir zihniyetin oluşması değildir, doğa karşıtı zihniyetin isteklerini yerine getirmek için güçlü araçlara kavuşmuş olmasıdır.

Günümüzde bu durumla başa çıkabilmek için pek çok çare önerilmekle beraber, önerilen çarelerin çoğunluğu günümüz paradigmasının içinde iyileştirmelere yönelmektedir. Paradigmayı sorgulayan yaklaşımlara bakıldığında genel olarak mevcut sorunlu ilişkiyi doğayı idealize ederek çözüme çabası görülmektedir. Bu tür bir çaba mevcut sistemin sorunlu yapısının ters yüz edilerek devam edilmesine dayalıdır. Yaklaşımdaki bölünmüşlük devam etmekte fakat bu sefer doğa insana kıyasla idealize edilerek tanımlanmaktadır. Oysa günümüz için gerekli olan ekolojinin derinlemesine değerlendirilerek insanın doğa içindeki yerinin irdelenmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle gereken bütüncül olarak düşünsel, toplumsal ve psikolojik olarak insan gerçekliğinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için derin ekoloji yaklaşımında ifade edildiği tarzda bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bunun aksine yapılabilecek yaklaşımlar kimi olumlu sonuçlar doğursalar da hastalığın asıl sebeplerine inmeyen pansumanlar olacaktır. İnsana rağmen gerçekliği tanımlamaya çabası ise insanı doğadan ayrı görmenin bir devamı olarak gerçekliğin parçalandığı neyin sebep neyin sonuç olduğunun karıştırılabileceği bir ortam yaratacaktır.

İçinde bulunulan ve gittikçe derinleşen ekolojik krize yönelik eylemlerin insan ve doğa ilişkisinin derinlemesine değerlendirildiği bir bütünleşmeye dayalı olması gerekmektedir. Bu noktada dünyanın geneli açısından bu sürecin gerçekleşmesi için insanların bireysel çabalarından daha fazlasını gerektirmektedir.

Bu daha fazladan kastedilen sadece yasa koyucu kurumlar olan hükümetler ya da uluslararası örgütler değildir. Çünkü çabaların yalnızca bu kurumlarca gerçekleştirilmesi yeterli olmayacaktır. Ekolojik krize ivme kazandıran en önemli unsur olan modern örgütlerin bütünün ekolojik bir kabuk değiştirmeye yönelmesi gerekmektedir. Burada kastedilen yalnızca devasa örgütler değildir, en büyüklerden en küçüklere kadar bütün örgütlenmelerin ekolojik anlamda kendilerin yeniden tanımlamaları gerekmektedir.

Derin ekolojinin birey için önerdiği kendini gerçekleştirme ve değerlendirme süreci örgüt düzeyinde de bir gereklilik haline gelmiştir. Bu yüzden örgütlerin ilk olarak yapması gereken dünya içindeki yerlerinin ne olduğunu değerlendirmektir. Örgütsel yazında örgütlerin dünya içindeki yerleri çevre olgusunu tanımlama şekillerine göre belirlenmektedir. İkinci bölümde ifade edildiği üzere erken dönemlerde örgüt bütünüyle kapalı bir kutu olarak görülürken zamanla çevresiyle etkileşen bir sistem olduğunun bilincine varılmıştır. Bugün gelinen aşamada ise örgütlerin metaforik anlamda değil gerçek anlamda yaşayan sistemler olarak çevreden ayrı olmadıklarının kabul edilmesi gerekmektedir. Örgüt, büyük bir ekolojik sistemden etkilenen ve onu etkileyen bir parçadır. Doğaya rağmen bir gerçeklik tanımlanamayacağı gibi doğal gerçeklik örgüte rağmen tanımlanamaz. Örgütün içinde bulunduğu ekolojik sistem dünyanın bütünüdür.

Doğa içindeki yeri tanımlanan örgütün yapısının buna göre yeniden tanımlanması gerekmiştir. Bunun için bu bölümde ifade edilen ekolojik örgüt modelini önerilmektedir. Öncelikle örgüt varoluş içinde yerini amaçların tanımlamalıdır. Bu tanım örgütün içinde bulunduğu sektörlere göre değişebilse de öz olarak ekolojik olmalıdır. Bu amaçların hayata geçirilmesi için geliştirilen stratejilerde ekolojiyi merkeze almak zorundadır. Ekolojik bir örgüt modelinde ekolojinin yararı için başka yaklaşımları araç olarak kullanarak ekolojik bir sonuca ulaşma şansı bulunmamaktadır. Stratejiler bütüncül olarak ekolojik olmak zorundadır. Böyle kapsamlı bir sistemin hayata geçebilmesi klasik yaklaşımdaki çalışanlar tarafından başarılamaz. Bu yüzden örgütün genelinde ekolojik değer ve becerilere ihtiyaç vardır. Ekolojik değerler bir moda, bir trend olarak değil örgütün

özünde bulunan değerler olarak hayata geçmelidirler. Ekolojik beceriler de kendine özgü farklı bir meydan okumayı doğurmaktadır. Kişinin belli ekolojik becerilerde uzmanlaşması beklenmekle beraber mevcut durumun ötesine geçecek yaklaşımlara açık olması, kimi zaman iş görme tarzını bütüncül olarak değiştirecek yeni yöntemleri hayata geçirebilecek olması gerekmektedir.

Bu denli kapsamlı bir değişimin örgütsel yapı öğelerinden bağımsız düşünülmesi beklenemez. Aksi takdirde istenen ekolojik değişimin hayata geçmesi mümkün değildir, bir tür anlatı olarak kalır ve yayılamaz. Ekolojik yaklaşımın gereklilikleri için ciddi anlamda farklılaşma gerekli olduğu gibi ekolojik bütünlerin algılanabilmesi için bütünleşme gereken zorlayıcı bir sistem gereklidir. Özellikle ekolojik sistemlerin dünya çapına kadar uzanan etkileri gerçekleştirilen faaliyetler açısından farklılaşma ve bütünleşme olgularının kapsamlarını eskisine göre ciddi anlamda gelişmesine yol açmıştır. Gerek örgütün amaç ve değerlerinin tanımlanması açısından gerekse karmaşık yapısının hayata geçirilmesi açısından adem-i merkeziyetçi bir öz gerekmektedir. Ekolojik ve gerçekten yaşayan bir yapının sağlanabilmesi açısından merkeziyetçi tarzda bir yaklaşım hızlı sonuç verebilecek yanılığını doğurabilse de ekolojik örgütün gereklilikleri bu tarz bir yaklaşımla hayata geçemez. Ekolojik örgüt yalnızca metaforik anlamda değil, gerçek anlamda yaşmalıdır. Pragmatik özlere dayalı olarak tanımlanan modern örgütler açısından ekolojik örgütün dayandığı etkililik ölçülerinin ifade edilmesi modelin hayata geçmesi açısından önemlidir. Bu sayede ulaşılmak istenenin ne olduğu en somut haliyle ifade edildiği gibi klasik etkililik ölçülerinin dayalı olduğu ekoloji karşıtı eğilimden de kurtulunması sağlanacaktır.

Kuramsal olarak ifade edilmiş olan modern örgütlerin özünde bulunan sorunları derinlemesine irdelenmesi için mevcut örgütlerin kendilerini tanımlama şekilleri ve yapıların irdelemek yararlı olacaktır. İfade edilmiş olan doğaya rağmen tanımlanmış örgüt düşüncesinin özünün somutlaştırılabilmesi için bu tür bir inceleme yararlı olacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde bu amaçla tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren üç işletme incelenmektedir. Alanın yapısal olarak daha klasik olmasına rağmen ekolojiye olan doğal yakınlığı ve örgütlerden birisinin

ekolojiyle özdeşleştiği iddia edilen organik tarım faaliyeti gösteriyor olması önemli çıkarımlara ulaşmamızı sağlayacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİNE İLİŞKİN ÖRGÜTSEL DEĞERLENDİRMELER

4.1 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu bölümde çalışmanın temelini oluşturan, önerilen ekolojik örgüt modelinin analizi ve kuramsal yapının özünün vurgulanması için günümüzdeki üç örgüt incelenecektir.

4.1.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın ana amacı önerilen ekolojik örgüt modelinin örgüt bazında incelenmesidir. Ekolojik örgütlerin özelliklerinde sektörel açıdan önemli farklılıklar görülmesi kesin bir olgu olmakla beraber ekolojiye yönelim esası ve bunun hayata geçirilmesi iradesi bütün ekolojik örgütlerin oluşumunda bulunması gereken temel bir ögedir. Araştırmanın amacını gerçekleştirebilmek için İzmir’de tarım ve hayvancılık sektörlerinde faaliyet gösteren üç örgüt değerlendirmeye alınmıştır. Tarım ve hayvancılık sektörünün seçilmesinin sebebi alanın ekolojik sistemle doğrudan etkileşim içinde olmasının sağlayabileceği katkılar ve yasa koyucuların ekolojik anlamda yoğunlaştığı bir alan olmasıdır.

Çalışmada, önerilen ekolojik örgüt modelinin boyutlarının örgütlerde ne şekilde ve ne derecede bulundukları öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu noktada önemli olan örgütün bu öğeleri nasıl tanımladığıdır.

4.1.2 Değerlendirme Yöntemi

Değerlendirme için *nitel araştırma yöntemleri* kullanılmıştır. Hedeflenen bilginin yapısının böyle bir yaklaşımı gerektirmesinin yanı sıra nicel araştırma

yöntemlerinin kullanımı çalışmanın özüne aykırı olacaktır. Çünkü nicel analizlerin dayandığı bilimsel paradigma yapısı itibariyle, evreni saat gibi çalışan bir obje ya da makine olarak gören mekanik evren görüşüne dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Örgütlerin mekanik eğilimlerine karşı çıkılan bir çalışmada böyle bir görüş yararlı olmayacaktır. Sosyal bilimlerdeki mevcut dönüşümün dayandığı yorumlamacı mantık bu aşamada evreni indirgenmiş halinden çıkarıp gerçek haline döndürmek üzere çabalamaktadır. Çünkü evren bir bütün olarak ele alınarak her şeyin birbirleriyle ilintili olduğu kabul edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Nitel yöntemlerin içerdiği felsefi ve çevre psikolojisine yönelik eğilim çalışma açısından bu yapının önemini güçlendirmektedir. Günümüzde mevcut olan çevreden kopuk örgüt yapısının tanımlanması açısından bu eğilimlerin yararlı bakış açıları sunacağı kesindir. Ekolojik bir sistemdeki değişkenlerin çokluğu ve karmaşıklığı aksi bir yaklaşımın uygulanmasını mümkün kılmamaktadır.

Çalışmada, ekolojik örgüt modelinin boyutlarının yukarıda sayılan örgütlerde ne şekilde ve ne derecede bulundukları öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu noktada önemli olan örgütün bu öğeleri nasıl tanımladığıdır. Bunun için bir konuya dair lehte ve aleyhteki ifadelerin değerlendirilmesine dayalı bir yöntem olan *değerlendirici analiz* yöntemi (Bilgin, 2000) kullanılmıştır. Bunun için örgütlerin amaç ve stratejilerini, yapılarını ve etkililik esaslarını tanımlarken ekolojiye yönelik ne şekilde bir yaklaşım izledikleri incelenmiştir. Bu incelemenin etkin olarak yapılabilmesi için, örgütün söylemlerinde bu temaların olup olmadığı ya da yoğunluklarının incelenmesi sonuçlarına bakılarak çıkarım üretmeye dayalı bir teknik kullanılmıştır (Leblebici vd., 2004). Bu çalışmada işletmelerin son derece uzağında kalan ekolojiye yönelik durumlarının tanımlanması ve değerlendirilmesi hedeflendiği için kavramın yoğunluğuna değil, gerçek anlamda olup olmadığına odaklanılmıştır. Örgütlerin sahip olduğu ekolojik sonuçlara yol açan yapılar ya da ekolojik yönelimli söylemlerin, ekolojik örgüt modelinde tanımladığımız yapılarla benzerlik ve farklılıkları araştırmanın temel odak noktasıdır. Yöntem doğası itibariyle yorumlamalara ve öznel etkilenmelere açık olabilme kısıtına sahip olmakla beraber aranan bilginin mevcut paradigmaya dayalı olarak örgütte egemen olan görüşler olması bu kısıtın etkisini hafifletmektedir. Örgütsel gerçekliğin ne şekilde

tanımlandığını anlayabilmek için örgütteki kişilerle yapılan görüşmelerin yanı sıra, mümkün olan durumlarda, örgütün resmi olarak yaptığı tanımlar da incelenmiştir.

4.1.3 Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini olarak üç tarım ve hayvancılık örgütü belirlenmiştir;

- a) geleneksel anlamda bir aile şirketi yapısına sahip, yaş meyve sebze ihracatı yapan bir örgüt olan Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.,
- b) faaliyetleri ağırlıklı olarak organik tarım ürünleri ihracatına yönelik bir örgüt olan Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.,
- c) ağırlıklı olarak iç piyasaya yönelik çalışan tavuk ve tavuk ürünleri üzerine uzmanlaşmış bir örgüt olan Köytür Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş.’dir.

Tarım ve hayvancılığın klasik anlamda faaliyet gösteren bir sektör olmasının yanı sıra öz itibariyle ekolojiyle yakından ilişkili olması bu sektörün seçilmesinin temel sebebidir. Bunun yanı sıra örgütlerin birisinin faaliyet gösterdiği organik tarım alanının kendi içinde yeşile yönelik eğilimleri barındırması çalışma açısından önemli bir değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Araştırmanın amacı açısından mevcut anlatının özündeki söyleme ulaşılması hedeflendiği için örneklem kısıtlı tutulmuştur. Örgütler hakkındaki bilgilerin elde edilebilmesi için yetkili yöneticiler ve konularla ilgili çalışanları seçilerek onlarla görüşme yapılmıştır. Bunun yanı sıra örgüt yöneticilerin izinleri dahilinde ulaşılabilen resmi dokümanlar değerlendirilmiştir.

4.1.4 Veri Toplama Aracı

Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş., Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Köytür Entegre Tavukçuluk A.Ş.’nin yönetici kadrolarından kişiler seçilerek o kişilerin zamanlarına uygun olacak şekilde tekrarlı görüşmeler yapılmıştır. Aralık 2006-Nisan 2007 tarihlerinde görüşmeler örgütlerin tesis ve işletmelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde bir tür görüşme formu yaklaşımı izlenerek örgütte, ekolojik örgüt kuramının boyutlarının nasıl tanımlandığına dair sorular sorulmuştur. Yöntemin yapısı itibariyle doğrudan bir

soru-cevap yaklaşımı izlenilmemiştir. Cevap alınmaya çalışılan ana başlıklar şu şekildedir;

- Örgütün amaçlarının neler olduğu
- Örgütün izlediği stratejiler
- Örgütün yapısının ne şekilde olduğu
- Örgütsel etkililik ölçülerinin dayandığı esaslar.

Örgütün bu tanımlanan başlıklara ilişkin uygulamalarına ilişkin bilgiler edinilirken ekolojik örgüt modelini etkileyebilecek olan noktalar daha ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

Gerekli olan yerlerde sohbet tarzına yönelen bir yaklaşım da izlenilmiştir. Yöntemin doğasından gelen bir kısıt olarak görüşmecinin ekolojik yaklaşımlara ilişkin bilgi öğrenme isteğinin belli bir yanlılık içermekte olduğu ifade edilmelidir. Ulaşılması hedeflenen bilginin genişliği yüzünden örgütün genel konularına hâkim olan yöneticilerin seçilmesi büyük önem arz etmiştir. Bu kişilerin zamanlarının kısıtlı olması bu konuda bir engel olmakla beraber, gerekli olan durumlarda onların rızasıyla ek görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler karşılıklı olarak bir güven esasına dayalı olarak yapılmıştır ve kimi durumlarda örgüt yöneticileri konuları açıklamak için kullandıkları kimi örneklerin gizli kalmasını istemişlerdir. Böyle durumlarda onların bu haklarına saygı gösterilerek ifade edilen unsurlar aktarılmayarak özlerine değinilmiştir.

Konuyla ilgili olarak kayıtlı ve yazılı bilgilere ulaşılmasında Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.'nde sorun çıkmakla birlikte, diğer örgütlerin kalite programlarına dair bilgilerin gerek internet aracılığıyla gerekse basılı doküman olarak değerlendirilebiliyor olması bu kısıtın etkisini azaltmıştır. Konunun bir atık denetimi çalışması olmadığına ifade edilmesi ve konu ile ilgili öğrenilmek istenen bilgilerin stratejik riskler ya da sosyal beğenilirlik açısından sorun içermemesi unsurları görüşmelerin etkinliğini arttırmıştır. Toplumdaki egemen paradigmaya bağlı olan çevre-karşıtı eğilim yapısı itibarıyla bir sosyal beğenilirlik sorunu barındırmamaktadır.

Egemen olan ve olması gerektiği ifade edilen görüşün ne olduğuna ulaşılması amacıyla örgütlerin web sitelerinden ve kalite süreçlerine ilişkin dokümanlarından ulaşılan bilgiler araştırmanın derinleştirilmesinde faydalı olmuştur. Özellikle ilgili şirketlerin alanları uyarınca her birinin süreçlerle ilgili yasal otoriteler tarafından denetleniyor olmaları ulaşılan dokümanlardaki bilgilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini arttıran bir unsurdur. Özellikle tanım, süreç ve stratejilerde çevreye yönelik işlenen temaların olup olmadığı, eğer varsa ne yönde olduğuna bakılmıştır. Bunun yanı sıra alınan bilgilerde muğlak kalan noktalar olduğunda örgütlerin yöneticileriyle bu konulara ilişkin görüşme yapılmıştır. Görüşme ve doküman incelemelerinden elde edilen bilgiler ve değerlendirmelerin alan açısından doğruluğu Zirai Bilirkişi Ziraat Yüksek Mühendisi Hüseyin Çakar tarafından kontrol edilerek, ulaşılan bilgilerin geçerliliği ve güvenilirliği teyit edilmiştir. Sonuçta, elde edilen bu bilgiler ekolojik yönetim kuramı doğrultusunda yorumlar ve çıkarımlar yapılarak değerlendirilmiştir.

4.2 ÖRGÜTSEL DEĞERLENDİRMELER

4.2.1 Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.

4.2.1.1 Örgütün Tanıtılması

Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş. 1950'lerin başında küçük ölçekte halcilikle başlayarak iç piyasalarda faaliyet göstermeye başlamış, 1960lar'ın ortasından itibaren ise ihracata yönelmiştir. Örgüt yaş meyve sebze ürünlerinin ihracatını temel amaç olarak belirlemiş bir aile şirkettir. Bugünkü üretimlerinin yaklaşık %90'ı dış piyasaya (Rusya, Romanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi) ihraç edilmektedir. Dış piyasaya gitmeyen ürünleri iç piyasada tüketilmektedir. Ürünleri Tarım Bakanlığının belirlediği dış ticaret standartları ve ihracat yapılacak ülkelerin standartları uyarınca üretilmektedir. Stratejileri ihracat ağırlıklı faaliyet göstermek ve gerekli olan standartlara uygun ürünler üretmeye yöneliktir. Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.'nin İzmir'de ve Antalya'da birer üretim işletmesi bulunmaktadır. Beyaz yakalı olarak yaklaşık 20

kişi ve işletmelerde üretim ve paketleme süreçlerinde ise yaklaşık olarak 700 kişi çalıştırmaktadır

4.2.1.2 Ekolojik Örgüt Modeli Boyutları Açısından İnceleme

4.2.1.2.1 Örgüt Amaçları ve Ekolojik Stratejisi

Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.'nin resmi bir amaç tanımı olmamakla beraber örgütün ana amacı artan hacimlerde ihracata yönelik yaş meyve ve sebze işleyip satmaktır. Örgütün amaç tanımları yapılmasına yönelik bir süreç ya da programdan geçmemiş olması ekolojik yaklaşımlar için belirsiz bir ortam yaratmaktadır. Örgütün bir aile şirketi olması bu durumun altında yatan temel sebeptir, örgütün amaç ve stratejileri ağırlıklı olarak kurucu üyesinin ekseninde şekillenmektedir. Örgütün faaliyetleri sırasında çevreye karşı geliştirdiği yaklaşım, görev çevresi tanımı esasına dayalıdır. Bu çevre ihracata yönelik üretim yapılmasını etkileyen tarımsal çevre, ihracatların gerçekleşmesini etkileyen yasa ve standartlar ve hedef pazarlardaki rakiplerden oluşmaktadır. Çevreyle etkileşimleri incelendiğinde ve kişilerle görüşüldüğünde yeşil öncesi örgütsel yapıların kendine özgü savunma mekanizması göze çarpmaktadır. Çevreyle olan etkileşimlere yönelik sorular rahatsız edici olarak algılanmakta ve sanki yasaya uygun olup olmadıkları sorulduğu hissini yaratmaktadır. Bu çekinceli durum, örgütün çevresel kimi standartlara bağlı bir alan olan tarım sektöründe faaliyet gösteriyor olmasından güçlenmektedir. Bu durum ilginç bir ikileme de yol açmaktadır.

Amaçlar ve stratejileri açısından değerlendirildiğinde örgütün ihracata uygun mal üretmeye odaklandığı görölmektedir. Örgütün ekolojik bir yönelimde olmadığı görülürken mecburi olarak gerçekleştirdiği bazı faaliyetlerinin ekolojik yönelimli olduğu göze çarpmaktadır. Bu farkı doğuran gerek Türkiye'de gerek ihracat yapılacak olan ölkelerdeki yasa koyucuların dış ticarete yönelik olarak yaptıkları düzenlemelerdir. Yasa koyucunun oluşturduğu kural ve düzenlemeler örgütün mecburi olarak ekolojik kimi uygulamalar yapması sonucunu doğurmaktadır. Bununla beraber burada atlanmaması gereken nokta ifade edilen uygulamaların

örgütün amaçlarından kopuk oldukları, bir zorunluluk olarak yerine getirildikleri için tam olarak amaçlarına ulaşmalarının mümkün olmayacağıdır. Örneğin; gerek üretimde gerek paketlenme süreçlerinde kimyasal maddelerin kullanımlarına ilişkin ihracat yapılan ülkelerin getirdikleri şartnameler ve de devletin koyduğu yasalar yapılacak olanların çerçevesini çizmektedir.

Her ürün için Tarım Bakanlığı-Zirai Karantina ve Dış Ticaret Müsteşarlığının dış ticarete yönelik şartnamelerine uygun şekilde üretim yapılmaya çalışılmakta, örgüt içinde buna yönelik denetimler yapılmakta ve ihracat yapılacak olan ülkenin de bu konudaki düzenlemelerine dikkat edilmektedir. Kimi kimyasal maddelerin kullanımları üzerinde yasa koyucular ciddi yasaklar ve yaptırımlar koyabilmekte ve ihracat işlemini bütüncül olarak engelleyebilmektedir. Bununla beraber burada kimyasal maddenin önemi amaçsal bir önem değildir. Kimyasal madde sağlık şartnamelerine aykırı ve üretimi engelleyici bir kısıttır. Burada düşünülmesi gereken ana unsur ifade edilen kimyasalların bütüncül olarak eko-sistemde yaptığı etkidir. Oysa sektörü bağlayan yasa ve kuralların baskısıyla oluşan zorunluluk ekolojik gerçekliğin ancak parçalanmış bir şekilde süreçlere girmesini sağlamıştır. Bu durum tamamlanmış bir döngü yaratmasa da daha genişletilmiş bir ürün yaşam döngüsünü doğurmaktadır. Kullanılan kimyasal maddeler açısından ihracat aşamasına gelen son ürün incelendiğinde, kullanılan madde sürecin çok başında kullanılmış olsa da kimyasalların pek çoğunun kalıntılarının tespit edilebiliyor olması bu olguyu güçlendirmektedir. Örgüt piyasadan alacağı ürünlerin ürün haline gelmeden önce geçirdiği süreçlerde bu kısıtları gözetim altında tutmaktadır. Buradaki ana nokta bunun bir temel kısıt olduğudur, örgütün yapabileceği başka türlü hatalardan geri dönüş olabilirken üretilen ürünün yaş meyve-sebze olması bu konuda yapılacak olan hiçbir hatanın geri dönüşü olmayacağı anlamına gelmektedir. Bununla beraber onaylanan kimyasal maddelerin ekolojik açıdan değerlendirilmesi ya da ürün yaşam döngüsüne girmeden önceki etkileri ve ürünün tüketilmesinden sonraki olası etkileri irdelenmemektedir. Bu noktada yasa koyucuların takdiri ve uygulamaları temel esas olarak ele alınmaktadır.

İşletmenin yasalara uygun temizlikte bulunması ve atık yönetimi uygulaması da örgütün çevre politikası olarak algıladığı temel unsurdur. Atıklar, piyasaya düşük kalite ürün olarak satılamayacak durumda olan ekonomik değeri olmayan artık ürünlerdir. Örgüt, belediyelerin çöp ve atıklar üzerine yaptığı düzenlemelere uygun olarak atıklardan kurtulur. Eko-sistemde bu atıkların kullanılabileceği doğal gübre oluşumları (*kompost*) göz önüne alınmaz, ancak kimi durumlarda hayvanlar atıkları tüketerek ürünün yaşam döngüsünü ekolojik açıdan geliştirebilmektedir. Ama bunun dışında atıklar doğa için bir besin değil, örgütün kurtulması gereken bir çöp olarak ele alınmaktadır. Ürün satışa hazır hale geldiğinde kullanılan kutulara ilişkin yaklaşımda örgütün ürün yaşam döngüsüne sınırlı baktığı başka bir noktadır. Ürünlerin aktarılmasında kullanılan paketler ağırlıklı olarak geri dönüşümlü malzemeden yapılmakla beraber, bunun sebebi çevreyi korumak değildir. Standartlar ve bu tarz paketlerin sahip olduğu ekonomik avantajlar bunun yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden son müşteriye ulaştıktan sonra paketlerin kaderi de örgütü ilgilendirmemektedir. Her iki durumda da çevre üzerinde bulunulan etki gene yasa koyucunun ifade ettiği hususların ötesinde önemli değildir. Çevre açısından kimi yararlı sonuçların çıkmasını sağlayabilen yasalar, işletme tarafından birer kısıt olarak ele alınmaktadır. Çünkü alanda genel bir standardizasyon olmaması gönderilen ülkelere göre farklılıklar doğmasına yol açmaktadır. Örgütün çabası ana amacı olan ihracatını gerçekleştirebilmek için bu kısıtların üstesinden gelmektir. Bu noktada bu sürecin zorlayıcı yapısı örgütün sadece ulusal değil aynı zamanda uluslar arası düzenlemelere dikkat etmesi zorunluluğunu da doğurmaktadır.

4.2.1.2.2 Ekolojik Değerleri ve Becerileri

Örgütün faaliyetleri irdelendiğinde ekolojik değer ve becerilere yönelik faaliyet göstermediği anlaşılmakla beraber bu kasti bir durum değildir. Sadece böyle kriterler mevcut değildir. Amaç ve stratejileri bu yönde olmayan bir örgüt için bu son derece doğaldır. Bununla beraber aynı amaç ve strateji öğelerinde olduğu gibi doğrudan amaçlanmayan ama dolaylı olarak ekolojik özellikler gösteren öğeler vardır. Tarımsal sektörün doğaya yakın olan yapısı bu konuda da rol oynamaktadır. Örgütün üretim süreçlerinde dayandığı temel değer ve becerilerin hayata geçirilmesi

için uzman bir grup olarak Ziraat Mühendislerinin rolü büyüktür. Ürünlerin Tarım Bakanlığı, Zirai Karantina ve Dış Ticaret Müsteşarlığının dış ticarete yönelik şartnamelerine uygun şekilde üretilmesine yönelik denetimler ziraat mühendisleri tarafından yapılmaktadır. Bunun için üretim yapılan tarla ve bahçelerden paketleme tesislerine kadar sürecin çeşitli aşamalarında ziraat mühendisleri denetimlerini gerçekleştirmektedirler. Bu noktada ziraat mühendislerinin ana faaliyet alanları sebebiyle ekolojik olgulara aşina oldukları ve bahsedilen sürecin özellikle üretim aşamalarında tarım alanlarını birer eko-sistem olarak bütünlüklerini denetledikleri görülmektedir. Fakat bu yanıltıcı olmamalıdır. Çünkü buradaki temel amaç tarımsal eko-sistemin yapısal olarak sürdürülebilir gelişimini sağlamak değildir.

Hedeflenen, istenen şartnameler dahilinde sağlıklı bir ürünün zamanında üretilmesidir. Üretim alanlarının büyük bir bölümünün şirkete ait olmayıp dönemsel olarak yapılan anlaşmalarla denetime girmesi bu durumu daha da pekiştirmektedir. Bir sonraki sene kullanılan alanın başkaları tarafından da kullanılabilecek olması mülk sahibinin faaliyetlerinde sürdürülebilirliğin aranmasını engelleyici bir unsurdur. Kimi durumlarda mecburi olarak son ürünün alınması ve onun denetlenmesi bu tür bir ekolojik kopukluğun en üst düzeye ulaştığı noktadır. Böyle bir durumda örgüt şartlara uygunluk denetimi aşaması dışında ürünün oluşturulması sürecinden bütünüyle kopmaktadır.

Ziraat mühendisleri dışındaki çalışanlara bakıldığında örgütün sahiplerinin, beyaz yakalı çalışanların ve de işçilerin ekolojik değer ve becerilerden yoksun oldukları görülmektedir. Örgütün böyle bir gerekliliği olmadığı için bu sonuç son derece doğaldır. Tarımsal ürün işleminde görev alan işçilerin mevsimlik olarak istihdam ediliyor olması onlara verilecek olan eğitimlerin kapsamının kısıtlı tutulmasına yol açmaktadır. Bir sonraki tarımsal üretim sezonunda başka örgütler için çalışma ihtimali olan bir kişiye örgüt zorunlu olarak gerekenler dışında bir bilgi vermemekte ve üretim sürecinde sapmaları denetleyip düzenlemekle yetinmektedir. Böyle bir durumda ekolojik değerleri verebilecek bir eğitim süreci ütöpik olmaktadır. Özellikle pazarlama ve ihracat alanındaki beyaz yakalı çalışanlar, ancak yeni şartnamelerin sonucu oluşan yeni düzenlemelerden dolayı kimi ekolojik

uygulamaların gerçekleştirilmesine yönelebilirler. Bunun yanı sıra örgütün çalışanları genel olarak ürün tüketiciye ulaştıktan sonra ürünün yaşam döngüsünün bitiyor olduğu görüşüne sahiptir. Yöneticiler sağlam olarak teslim olduğunda görevlerinin yerine geldiğini ifade etmektedirler. Yaş meyve sebzenin tüketiciye ulaştırma sürecinin hassas bir süreç olarak örgütün üzerinde bir tehdit noktası olması bu durumu güçlendirmektedir.

4.2.1.2.3 Örgüt Yapısı

Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.'nin İzmir'de bir üretim işletmesi ve Antalya'da da özellikle domates ve bibere yoğunlaşmış diğer bir üretim işletmesi bulunmaktadır. İşletmelerde üretim ve paketleme süreçlerinde ise yaklaşık olarak 700 kişi çalıştırmakta ve bunların yanı sıra 20 beyaz yakalı çalışan bulunmaktadır. Örgüt bir aile şirkettir, örgütlenme ve karar verme yapısı da buna göre gelişmiştir. Yönetim kurulu başkanı kişilerin uzmanlık alanlarına ilişkin görüş ve değerlendirmelerinden yararlanmakla beraber kesin ve değişmez kararı veren kişidir. Bu nedenle kurucu üye örgütsel ve ailevi olarak güçlü bir merkeziyetçi otoriteye sahiptir. . Böyle bir yapılanmadaki kararların verilmesinde inisiyatif unsurunun kullanımı ciddi sorun yaratmaktadır. Böyle bir yapıda özellikle ekolojik alan gibi örgütün değerleri açısından marjinal olarak algılayabileceği bir alana dair yenilikçi görüşlerin ortaya konması çok zordur. İfade edilen 700 kişinin büyük bir bölümünün mevsimlik işçi olması sürekli olarak çalışan personel sayısının çok düşük olması sonucunu doğurmaktadır. Mevsimlik işçilerin eğitim düzeyleri düşüktür ve ustabaşılar tarafından denetlenmektedirler. Bunun yanı sıra beyaz yakalı olarak ifade edilenlerin kilit görevlerde olanlarının aile üyeleri olmaları örgütsel yapının gelenekselliğini güçlendirmektedir

Ülkemizdeki tarım sektörünün günümüzün pek çok alanına göre daha az yenilikçi gelişimler gösteriyor olması örgütün değişime yönelik faaliyet göstermesini engelleyebilecek önemli bir unsurdur. Bu noktada ziraat mühendislerinin sunduğu geri besleme ve değerlendirmelerin yapı açısından yerinin ne olduğu sorgulanabilir. Ziraat mühendisleri, kurucu yöneticinin belirlediği şekilde ihracata yönelik üretimde

bulunarak kar yapma ve gelişme amacının bir aracı olarak faaliyet göstermektedirler. Hedeflenen alanlara yönelik gerekli şartnameleri öğrenmekle yükümlü olan bu grubun bir termostat işlevi görmektedir. İhracat şartnamelerine uygun olandan sapmaları engellemeye yönelik olarak hareket edilse de ayarlandıkları noktanın dışında bir inisiyatifleri yoktur. Bu yüzden yöneticinin görüşleri ya da yeni şartnamelerin doğrultusunda gerekli görülen şartların korunması dışında yenilikçi bir değerlendirme ve inisiyatif kullanmaları beklenemez. Son karar kurucu üyenindir. Böyle bir yapılanma ekolojik yaklaşımlar açısından ciddi bir engel oluşturmaktadır. Ekolojik yapılanmanın gerektireceği devrimci yaklaşımların bu tür bir örgütsel yapıda hayata geçmesi mümkün olamaz. Ancak yasa koyucunun şartnamelere yönelik yaptığı düzenlemelerin hayata geçirilmesinde elde edilen dolaylı sonuçlara ulaşılabilir.

Sektörün diğer bir önemli bir özelliği de başka bir ciddi soruna yol açmaktadır. Örgütün dışındaki örgütler aracılığıyla gerçekleştirilen nakliyat süreci, örgütün bütün faaliyetlerini etkilemektedir. Çünkü yaş-meyve sebze ürünü nakliyatında meydana gelebilecek olan sorunlar basit iş sorunları oluşturmazlar, çoğunlukla ürünün tümüyle yok olmasına yol açarlar. Bu noktada şoförlerin tutumlarından araçların soğutma kapasitelerine kadar pek çok olgu örgütü etkileyerek ürünlerini kaybetmesine yol açabilir. Önceki dönemlerde yaşanan bu tür olayların da etkisiyle örgüt nakliye aşamasını yakından takip etmektedir.

4.2.1.2.4 Örgütsel Etkililik Ölçütleri

Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş. kar etme amaçlarına ulaşmak için mümkün olabildiği kadar yaş meyve sebze ihracatı yapmaya yönelik faaliyet göstermektedir. Karlılık esaslarını etkileyen en temel unsur örgütün ürettiği malların ihracata yönelik olmasıdır. Herhangi bir sebepten dolayı ürünlerin ihracata uygun görülmediği durumlarda örgüt o üründen büyük kayıplara uğramaktadır. Özellikle üretim sürecinde kullanılan kimyasalların şartnamelere uygun görülmemesi gibi durumlar ciddi sorun arz etmektedir. Eğer bu tür bir durum ülke içinde ortaya çıkarsa, yollanacak başka bir ülke bulunamadığı takdirde direk yurt-içi piyasaya

verilmektedir. Durum yurt dışında ortaya çıktığında ise örgüt hem ürünü hem de gelirini kaybettiği gibi, kimi zaman reddedilen ürünlerin bozulmalarından oluşan çöplerinin bile aktarımlarının masraflarıyla karşılaşmaktadır. Bu noktada kilit ifade ürünün yaş meyve-sebze olduğudur. Soğuk hava tesislerinin sunduğu kimi imkânlar dışında saklanıp kenara konulamayan ve bir kere yola çıktı mı kesinlikle satılması gereken ihraç ürünlerinin olması önemli bir etkililik kısıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kısıtın buyurganlığı örgütün kimi ürünlerinin (domates, biber gibi) üretimine yakın olduğu için Antalya’da üretim tesisi açmış olması gerçekliğinde açıkça görülebilir. Çünkü aksi durumlarda karın etkilenmesinden de öte doğrudan zarara uğranmaktadır.

Yukarıda ifade edilen dışsal bir unsur olmakla beraber örgütün çok önemli bir kısıtı olan nakliye durumu önemli bir etkililik ölçüsü olarak ortaya çıkmaktadır. Pek çok diğer sektörde bir şekilde telafi edilebilen gecikmeler ya da nakliye sorunları burada telafi edilemez. Ürünlerin kendilerinin düzgün bir şekilde hazırlanıp paketlenmeleri ne kadar kritikse müşteriye düzgün olarak ulaştırılmaları da o kadar kritiktir. Çünkü pek çok sektörün aksine küçük hatalar ürünü tamamıyla yok ederek hem ticari bir soruna hem de örgüt açısından kurtulması gereken çöpler gibi sonuçlara yol açmaktadır. O yüzden örgütün etkinliği açısından ürünün teslim şekli de kritik anlamda önemlidir.

Üretim faaliyetleri sırasında ziraat mühendislerinin kontrolleri süreç için hayatidir. Yanlış tarzda yapılan kimyasal kullanımından yanlış kesimlere kadar yapılabilecek hatalar bütün üretim sürecini geri dönülemez oranda bozabilmektedir. Bu yüzden ziraat mühendisleri üretim aşamalarını yakından takip ederler. Ürünler, birinci kalitenin ihracata, ikinci kalitenin iç piyasaya ve üçüncü kalitenin çöpe gittiği bir sınıflandırmaya sahiptir. Tesislerdeki üretim süreçlerinin temeli bu elemanın yapılmasına dayalıdır. İşçilerin işinin büyük bir bölümü bu elemanın etkin olarak yapılmasından oluşmaktadır. İhracat yapılacak ülkelerin getirdiği şartlar kullanılacak kimyasalların yapısını işletmeye dikte ettirmektedir. Bu noktada farklı ulusların yasa koyucularının arasındaki farklılıklar ilginç bir sorun daha yaratmaktadır. İşletme tam bir standardizasyonla karşı karşıya olmadığı için duruma göre hassasiyet göstererek

kullanılan kimyasalların mahiyet ve miktarlarını değiştirmek zorundadır. Başka bir ifadeyle yoğunlaşmak zorunda olan bu yasal farklılıklar örgüt açısından çok önemli bir odak noktası oluşmuştur. Bu yüzden örgüt yasalara ve standartlara uymaya yönelik faaliyet göstermektedir.

Bütün bu süreçlerde gerçekleştirilebilecek olan ekolojik açıdan kimi olumlu uygulamalar ve faaliyetler alanın yapısından ve özellikle yasa koyucuların koydukları standartların yapılarından kaynaklanan ikincil sonuçlardır ve odak noktaları değillerdir. Ürünlerin yaşam döngüleri uygun şartlardaki ürünün satışının yapılmasıyla tamamlanmaktadır ve sonraki aşamalardaki etkileri değerlendirilmemektedir. Örgüt mevcut yasa ve düzenlemeleri göz önünde bulundurarak uygun şartlarda tarım ürünleri üretmeye çalışan bir işletme olduğu için yönelim olarak ekolojik yapıdan uzaktır, ancak kimi tarımsal şartnamelerin yapıları itibariyle ekolojik açıdan olumlu yan sonuçlar doğurabilmektedirler. Ama asıl odağın her zaman için ihracat şartnameleri olması örgütün ekolojiye yönelik yaklaşımlarını yasa koyucunun düzenlemelerine yönelik tepkisel bir pozisyona yerleştirmekte ve örgütsel etkililiği bu eksende değerlendirmesi sonucunu doğurmaktadır.

4.2.2 Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.ř.

4.2.2.1 Örgütün Tanıtılması

1974 yılında klasik bir anlamda tarım işletmesi olarak başlayan örgüt küçük çapta bir girişimden orta ölçekte bir gıda işletmesine dönüşmüştür. Başlangıçta fason ağırlıklı çalışırken zamanla kendi tesislerini geliştirmiştir. 1987 yılında ihracata yönelen örgüt, 1991 yılında organik tarıma yönelmiştir. Bugün Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.ř. piyasaya her ne kadar kimi klasik(*konvansiyonel*) tarzda üretilmiş tarım ürünleri de sunsa üretimi ağırlıklı olarak organik tarım ürünleri üzerine yoğunlaşmıştır. İstenen tarım ürünlerinin yetiştiği yöreler göz önüne alınarak, buna göre çeşitli yörelerde (Ordu, Malatya, Afyon, İzmir, Aydın, Manisa gibi) yaklaşık 50 köyde 750 kadar çiftçiye organik gıda üretimi yaptırarak ürünleri

işlemekte ve %98 oranında 30 farklı ülkeye ihraç etmektedirler. Örgüt İzmir’de bir büro ve üretim işletmesi olarak bölümlendirilmiştir. Büroda işletmenin satış, pazarlama ve finans fonksiyonları bulunmakta üretim işletmesinde ise üretim ve kalite kontrol gerçekleştirilmektedir. Beyaz yakalı eleman sayısı yaklaşık 20 olup, bunun dışında yaklaşık 300-325 civarında işçi çalışmaktadır. Organik tarım ürünlerine yönelik faaliyetlerin yapı itibariyle ekolojik kavramları bünyesinde içeriyor olması çalışma için önemli bulgular sağlamaktadır.

4.2.2.2 Ekolojik Örgüt Modeli Boyutları Açısından İnceleme

4.2.2.2.1 Örgüt Amaçları ve Ekolojik Stratejisi

Organik Tarım temel olarak *hedefi doğayla uyumlu bir şekilde üretim olan sentetik ve kimyasal ilaçlar ile gübrelerin kullanımının yasak olduğu kontrollü bir üretim şeklidir.* (http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=6_8&osCsid=8dce9153c247_aae90ef8f46ee07e1b96 Erişim: 10.04.2007). Günümüz tarımı ağırlıklı olarak kimyasalların yoğun şekilde kullanımına dayalı klasik (konvansiyonel) tarım metotlarına dayalıdır. Örgütlerin uygulamaları açısından alansal ve ürünsel farklılıklar görülebilse de organik tarıma dayalı üretim bu temel tanıma dayalı hareket etmektedirler. Organik tarım yapısı itibariyle kapalı sistem tarım ve ürün dönüşümüne dayalıdır. Bu noktada bahsedilen kapalı sistemin klasik tarzdaki bir kapalı sistem değil, ekolojide tanımlandığı tarzda kapalı döngü bir sistem olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Ekolojik açıdan gerçek olana dönmeye çalışan bir tarım biçimidir ve tarımsal açıdan doğadan kopmuş üretim döngüsünü normale döndürmeye çalışmaktadır. Amaç doğal dengeyi kurmak ve korumaktır. Bununla beraber kastedilen dengenin faydacı bir tarzda tanımlanan insani bir denge olduğu göz ardı edilmemelidir. Böyle bir sistemde sürdürülebilirlik bir amaç değil dengenin korunması durumunda ortaya çıkabilecek dolaylı bir sonuçtur.

Organik tarım teriminin kimi zaman dönüşümlü olarak kullanıldığı **biyolojik tarım** ve **ekolojik tarım** ifadeleri kafa karıştırıcı olabilmektedir. Organik tarım uygulamaları ekolojik metotlar kullanmakla beraber bütünüyle ekolojik değildir.

Ekolojinin bir araç olarak kullanıldığı gerçeği bunun önündeki temel engeldir. Bu yüzden sürdürülebilirlik yönelimi üretim süreci için gerekliliği oranında önemlidir. Gelecek kuşakların durumu aslında tam olarak göz önüne alınmamaktadır. Daha da önemlisi ekolojinin sahip olduğu bütüncül yapı ancak alt eko-sistemler olan tarımsal sistemler açısından değerlendirilmektedir. Organik tarım uygulamaları doğal sistemle uyum sağlamak için belli çabalar göstermesine rağmen doğanın bütüncül düzeni açısından sorunlar oluşturan alt-sistemler oluşmasına da yol açabilmektedir.

Şirket, kalite süreci uygulamaya yönelik programlar uyguladığı için resmi bir örgütsel amaç tanımlı yapmıştır. Şirket amacını şu şekilde tanımlamaktadır; *“felsefemiz, duyarlılığımızla doğanın sesine kulak vererek, çiftçimiz, çalışanlarımız ve müşterilerimizle birlikte varlığın devamına katkıda bulunmak; güvenli gıda sunabilmek ve böylelikle evrensel boyutta mutluluk ve başarıyı yakalamaktır”* (<http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=3&osCsid=be9bc505d11d9be20b645dc207e61fcf> Erişim: 30.01.2007). Bu yoldaki en temel stratejisi organik üretimin gerçekleşmesini sıkı bir şekilde denetleyerek bu alanda belirlenen temel standartlar (ISO-9001:2000 ve BRC-Higher Level) ve ihracata yöneldikleri ülkelerin standartlarına (İsviçre Bio-Suisse; ABD, National Organic Program-NOP; Japonya, Japanese Agricultural Standart-JAS gibi) yönelik bir üretimi sağlayacak şekilde hareket etmektir. Ek-2’de örgütün organik ürünleri ve bu ürünlerin uydukları uluslararası standartlar görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.’nin özellikle ürettiği ürünün de mahiyeti dolayısıyla yeşil yaklaşım ve yeşil kısıtlardan haberdar olduğu ve bunlara dikkat etmeye, düzeltmeye ve korumaya yönelik bir strateji izlediği görülmektedir. Özellikle ürünlerin yönetimi aşamasında düşünülen bütün yöntemler doğal sistemle uyum ilkesine dayalıdır.

Örgüt; *doğal dengeden, erken uyarı sistemlerinden, doğal düşmanlardan, ekonomik zarar eşiğinden, dönüşümden, dayanıklı bitki/ürün çeşidi seçiminden, canlılar arası rekabetten, ilaçlama gerektiğinde doğal ilaçlar kullanılmasından, hijyen kurallarından, çevreye dost işleme, depolama, paketleme yöntemlerinden* (http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=7_13&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96 Erişim: 10.03.2007) yararlanmaktadır. Bu araçlar kullanılarak

örgütün faaliyetlerinin bütün aşamalarında (*ekim, dikim, bakım, gübreleme, ilaçlama, hasat kurutma, nakliye, satın alma, işleme, paketleme ve satış* (http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=7_13&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96 Erişim: 10.04.2007)) kritik kontrol noktaları belirlenerek denetim yapılmaktadır. Bu noktada önemli bir ayrımın yapılması gerekmektedir. Her ne kadar yeşil yaklaşımlar ve kısıtlar ile bir etkileşim görölse de bu yalnızca dolaylı bir sonuçtur. Örgütün amacı ayrıntılı irdelendiğinde, varlığın devamına katkıda bulunmak gibi ekolojik bir ifadenin olması sürdürülebilirliğin ifade edildiği anlamına gelmez. Burada doğal bir sürdürülebilirlikten çok güvenli gıdanın sürekli olarak sağlanabilmesine yönelik etkinlik göstermektir. Özellikle sürdürülebilirlik için kilit bir olgu olan gelecek kuşakların hakları konusuna değinilmemektedir. Gene de klasik anlamdaki pek çok örgüt tanımının ötesine geçerek doğanın sesine kulak verme amacını ifade etmektedir. Burada doğanın kastedilmesi olumlu bir gelişme olmakla beraber ifade edilenin kısıtlı olarak tanımlanmış bir doğa olduğu unutulmamalıdır. Aslında ifade edilen eko-sistemin bir parçası olan tarımsal üretimin yapıldığı alanlar ve onları etkileyen görev çevreleridir. Ekolojik bir örgüt böyle kısıtlı bir çevre içinde tanımlanmaz.

Amaçlar ve çevrenin bu şekilde tanımlanmasının sonuçları stratejik yaklaşım ve yapıda da görölmektedir. Burada unutulmaması gereken ana olgu şudur, temel amaç ekolojik olmak değildir, organik tarım ürünlerinin üretilmesidir. Asıl amaçlanan özel bir ürün sınıfı seçilerek bir tür ürün farklılaşma stratejisi uygulamaktır. Bu sayede örgüt piyasada ayırt edilebilir hale gelmiş ve artı değeri yüksek bir ürünü satmaya başlamıştır. Bunun için özellikle mikro-sistemler olan tarım sistemlerinin ekolojiyle olan etkileşimlerine ilişkin şartnameler ve kurallar doğrultusunda çerçeveler çizilerek uygulamalar yapılmaktadır. Bu noktada bu alt sistemin ekolojik açıdan sağlıklı olmasının, istenen özelliklere sahip tarım ürünü üretilmesi için bir araç olduğu gerçeği unutulmamalıdır. İnsan için güvenli olan gıdanın üretilmesine yönelik olan bu görüş aslında insan merkezli bir görüştür. Bununla beraber insan doğadan bağımsız bir varlık olmadığı için, insan için sağlıklı ve güvenli, doğayla bütünleşik olmayı gerektirmektedir. Bu da ekolojik yaklaşımlara

yoğunlaşmaya yol açmıştır. Ama gene de bu durumun ürün için gerekli olan özelliklerin doğurduğu yan bir sonuç olduğu unutulmamalıdır.

Örgütün ürün yönetimi anlayışına baktığımızda ise ekolojik açıdan süreçlerin nasıl konumlandığını daha açık görebiliriz. Örgüt ürün yönetimini *“hedef ürünün bütün aşamalarında (yetiştirme, işleme, paketlenme vs) doğaya ve çevreye zarar vermeden ya da en az zarar verecek üretim sistemlerini kullanarak, ürünün kullanım alanına göre kalitesini ve değerini en yüksek seviyede tutma çabaları”* (http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=7_13&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96 Erişim: 10.04.2007) olarak tanımlamaktadır. Burada ürünün yaşam döngüsü açısından doğaya zarar vermeme ya da en az zarar verme esası ifade edilmektedir. Bununla beraber bu bir araçtır, amaç ürünün kullanım alanına göre kalitesini ve değerini en yüksek seviyede tutma çabasıdır. Bu öncelik farkı sürdürülebilirlik açısından eksiktir. Çünkü bu denli temel ve işlevsel bir tanımın içinde gelecek kuşakların ihtiyaçlarına değinilmemiştir. Örgüt ürünün bütün aşamaları olarak ekim, dikim, bakım, gübreleme, ilaçlama, hasat kurutma, nakliye, satın alma, işleme, paketlenme ve satışı tanımlamaktadır. Bu tanım ekolojik olarak yapılan tanımların işlevsel olduğunun diğer bir ifadesidir. Çünkü ekolojik yaşam döngülerine bakıldığında ürünün üretimden önceki aşamaları ve satıştan sonraki aşamaları göz önüne alınmaktadır. Ekolojik bir örgütte başlangıç süreçlerinde ve örgütün ürününü sattıktan sonra gerçekleşen ekolojik etkiler örgütlerin sorumluluğundadır. Bu yüzden daha önce de ifade edildiği gibi örgütün ekolojik olmaya yönelik eğilimi iyi niyetli ama bütüncüllüğü eksik bir eylemdir.

Stratejik yönelimin ihracata yönelik olması örgütü pek çok farklı standartı karşılamaya yöneltmektedir. Temel standartlar olan (ISO-9001:2000 ve BRC-Higher Level) yanı sıra ihracata yöneldikleri ülkelerin standartlarına (İsviçre Bio-Suisse; ABD, National Organic Program-NOP; Japonya, Japanese Agricultural Standart-JAS gibi) uymaya çabalayarak örgüt hedef pazarın ihtiyaçlarını yerine getirmeye çalışmaktadır (<http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=3&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96> Erişim:10.04.2007). Görüldüğü gibi, durum yalnızca bir ihracat şartnamesi ve ülkelerin tarımsal yasalarını karşılamanın ötesine geçmiştir.

Ülkelerin ekolojik ürünlere yönelik uyguladığı düzenleme ve kurallar da işin içine girmektedir. Bu çeşitlilik örgütün evrensel olan organik ürün ilkelerine dikkat etmesi sonucunu doğurmaktadır. Tohumdan piyasaya kadar olan yolda ürünlerin ekolojik açıdan sağlıklı yetişmesi, paketlenmesi ve sağlanması için gerekli şartları yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Örgütün satışlarının büyük bir bölümünün uzun süredir iş ilişkisinde bulunduğu müşterilere dayalı olması örgütün değişkenliğinin oluşturduğu baskıyı hafifleten bir unsurdur. Çünkü örgüt müşteri ilişkilerinde devamlılığı esas almıştır ve bu yaklaşım da içinde bulunulan değişkenliği azaltmaktadır.

4.2.2.2.2 Ekolojik Değerleri ve Becerileri

Yöneticiler açısından bakıldığında özellikle kurucu üyenin bir girişimci olarak vizyon sahibi yaklaşımı, organik tarım alanında örgüt için bir fırsat görerek ve buna yönelik faaliyet göstermesi sonucunu doğurmuştur. Ama burada unutulmaması gereken buradaki odak noktasının organik tarımın sunduğu pazar fırsatı olduğudur. Bu odak noktası, yalnızca örgüte özgü bir özellik değildir, ekolojik özellikleri olan ürünlerin üretildiği pek çok örgütte de görülmektedir. Bu nedenle ekolojiye ilişkin yaklaşımlar ve değerlerin arka planında işlevsel ve faydacı bir eğilim bulunmaktadır. İşlevsel ve faydacı bir zihniyete dayalı olsa da sahip olunan eğilim ekoloji kavramının daha derinlemesine irdelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden ekolojik bir projenin yönetimi Ek-3'te görülen organik bir tarım ürünü projesinin gelişme süreçlerine bağlıdır.

Organik tarım ürünlerinin organik olmalarının sağlıklı bir eko-sistemde yetiştirme ve bu sistemin sağlığının korunması esaslarına dayalı olması bu denli kapsamlı bir süreci gerektirmektedir. Artık burada ifade edilen basit bir gıda standardı değildir, bir eko-sistemin sağlığıdır. Üretim yapılacak olan tarla ve bahçenin şartlarıyla ilgilenilip denetlenmesiyle yetinilmemekte, üretim alanının yollara olan uzaklığı gibi eko-sistemi daha dolaylı olarak etkileyen unsurlara da dikkat edilmektedir. Böyle bir yaklaşım ekolojinin derinlemesine kavranmasını gerektirmektedir. Bunun yanı sıra organik tarımın gerektirdikleri ağırlıklı olarak

kimyasal kullanımına dayalı olan klasik tarım üretiminden ciddi farklılık göstermektedir. Bu yüzden örgüt klasik yaklaşıma sahip ziraat mühendisleri için uygun değildir. Çünkü ziraate yönelik klasik yaklaşım tarımsal üretimi sorunsuz bir şekilde sağlayabilmek için ekolojik açıdan zararlı kimyasallar ya da makinelere dayalıdır. Duruma gıda mühendisleri açısından bakıldığında ise, klasik yaklaşım izleyen gıda mühendislerinin görevlerini yasa koyucu ve şartnamelerin kullanımını uygun görmediği kimyasallar ve yöntemlerin kullanımını denetlemek olarak tanımladığı karşımıza çıkmaktadır. Bu kısıtların içinde tanımlanmayan ve özellikle insan sağlığına zararlı olmadığı varsayılan pek çok kimyasalın kullanımı herhangi bir sorun arz etmemektedir. Oysa Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.’nin faaliyet gösterdiği organik tarım alanında böyle klasik yaklaşımlar geçerli olamaz. Organik ürünlerin kimyasallardan arınmış olması bütüncül ve yenilikçi yaklaşımları gerektirmektedir. Çalışacak olan kişiler bu durumu kavrayabilecek kişiler olmalıdır.

Organik tarımın üretim sürecinde klasik bir tarım sürecinden bile daha fazla üretici etkisinde olması, gerekli olan değer ve becerileri örgütün anlaşılmalı tedarikçileri denilebilecek olan üreticilere de uzatmaktadır. Bu noktada örgütün uzmanları sürekli olarak ekolojik üretim sürecinin etkinliğini denetlemektedir. Bu sürecin başarısı sadece denetimle olamaz, aynı zamanda üreticinin de bu ekolojik ürüne zarar veren unsurları kavraması sağlanmalıdır. Buradaki en önemli sorun tarımsal üreticilerin ağırlıklı olarak ekolojik olmayan usullerle üretim yapma alışkanlığı ve buna gösterdiği eğilimdir. Bu yüzden örgütün üretim sürecini sürekli bir izleme halinde tutması hayatidir. Bu noktada tarımsal ürünün kendine özgü ekolojik dinamiği çarpıcıdır. Gerçek anlamda yaşayan bir ürün yaşam döngüsü olan tarımsal üretimde, ürünün çok erken döneminde kullanılan bir kimyasal çok sonra ürünün içinde tesbit edilebilmektedir. Sürecin belli noktalarında yapılan bu tür hatalar üretici ürünü ne kadar temizlemeye çalışırsa çalışsın, kurtulamayacağı bir sorun oluşturmaktadır.

Örgüt üreticilerle yaşayabileceği sorunları daha oluşmadan çözebilmek için “*Mutlu Köy*” denilen bir proje uygulamaktadır. 1991 yılından itibaren başlatılan bu yöndeki organik projeler bugün tüm Türkiye çapında 53 köyde yaklaşık 550 üretici

ve 28.000 hektarlık arazide etkindir (<http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=2&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96> Erişim: 20.04.2007). Bu projeler dahilinde örgüt üretim süreçlerini denetlemekte, gerekli organik girdileri sağlamakta ve ziraat mühendisleriyle danışmanlık hizmetleri gerçekleştirmektedir. Bunların yanı sıra köylere yönelik sosyal sorumluluk projeleri uygulamaya çalışılmaktadır. Bunun için örgüt sektörle ilgili AB'nin düzenlediği Organik Tarım Metodlarıyla Tarımsal Arazinin Sürdürülebilir Kullanımının Teşviği (*SMAP-Promoting sustainable use of agricultural land through the introduction of organic farming methods* (<http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=2&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96> Erişim: 20.03.2007)) gibi projelere de katılmaktadır. Üretim sürecinin üstüne bu denli düşölmesinin bir sebebi, hataların ürünü kullanılmaz hale getirmesi olmakla beraber başka bir iktisadi sebep de karşımıza çıkmaktadır. Tarım sektörünün geneline bakıldığında organik tarımın daha az sayıda yapılan bir üretim tarzı olması, yapılacak hataların daha zor telafi edilmesi sonucunu doğurmaktadır, yerine geçecek ürün bulmak çok zordur. Bu hassas durum organik tarım ürünlerinin ekolojik olmayan benzerleriyle sahip oldukları ciddi fiyat farkında da çarpıcı olarak ortaya çıkmaktadır.

Üretim ve paketleme hattında çalışan işçilerin de özellikleri çok önemlidir. Yaptıkları işin dayandığı ekolojik esaslarının işlevsel şekillerde ifade edilmesi gerekmektedir. Alanda çalışan işçilerin sektördeki yaş meyve-sebze işletme tesislerinin çoğunda görüldüğü gibi eğitim seviyesi düşük olması bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönemde yapılan kalite eğitimleri ve benzer uygulamalarla belli gelişmeler sağlanabilmiştir. Bununla beraber kalite açısından önemli olan eğitimlerin yapıları itibariyle işçilere korunması gereken standartları aktarma esasına dayalı oldukları gerçeği göz ardı edilmemelidir. Örgüt için hayati olan “HACCP-Tehlike Analizleri Kritik Kontrol Noktaları” ve “İyi Üretim Pratikleri-GMP”nin(http://www.isiktarim.com/articles.php?articles_id=60&tPath=7&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96 Erişim: 02.04.2007) öncelikle gerçekleştirilmeleridir. Bunun dışında verilen eğitimler belli kavramları kişilere aktarma şansına sahipse de standartlara yönelik olan yapıyı korumaya yönelik düzenleyici ve dengeleyici işlev değişmemektedir. Verilen eğitimler, *hijyen ve*

sanitasyon, HACCP, GMP, ISO, Pest Kontrol, Genel Mikrobiyoloji ve Güvenli Gıda, Mikrobiyolojik Analiz Teknikleri, Nem ve su aktivitesi, Kromotografik Analiz Metodları, Mikotoksinler (aflatoksin, okratoksin), Alerjenler, Problem Çözme Teknikleri, Kalite Çemberleri, Kalite Politikası, Yabancı Madde ve Cam Politikası, Alerjen Politikası, Çevre Politikası gibi teknik eğitimlerin yanı sıra, *İş kazaları, Aile Planlaması, Deprem ve Beslenme* gibi sosyal içerikli eğitimleri de içermektedir (http://www.isiktarim.com/articles.php?articles_id=60&tPath=7&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96 Erişim: 02.04.2007). Ayrıca örgütte işe yeni başlayan tüm personel “*Oryantasyon Eğitimi*”ne tabi tutulmaktadır. Çalışan eğitimleri belli kişi başı eğitim saatleri hedeflerine göre gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber verilen eğitimlerin doğal olarak sahip oldukları işlevsel eğilim “*Çevre Politikası*” gibi bir eğitim dışındaki eğitimlerde ekolojik gereklerin ve yapıların bütüncül olarak verilmesini engelleyebilmektedir.

4.2.2.2.3 Örgüt Yapısı

Yapı açısından bakıldığında örgütün profesyonelleşmeye yönelmiş bir aile şirketi yapısında olduğu görülmektedir. Yönetim Kurulu başkanı ve ortaklar örgütü yönetirken ihracat ve üretime ilişkin görevlerde aile üyeleri vardır. Üretim işletmesi ve İzmir’deki büro aynı zamanda örgütsel açıdan işlevsel olarak belirlenmişlerdir. İzmir’deki büro işletmenin satış, pazarlama ve finansal yanlarına yoğunlaşırken üretim işletmesi üretim ve kalite kontrole yoğunlaşmıştır. Örgüt 300-325 civarında işçi çalıştırmaktadır, bunların yanı sıra 20 beyaz yakalı eleman bulunmaktadır. Bu noktada üç gıda ve dört ziraat mühendisi önemli rol oynamaktadır. Hem üretim açısından yapılacakların planlanması ve değerlendirilmesinde aktif rol almaktadırlar hem de işletmenin organik üretim yaptırdığı çiftçilerin denetimiyle ilgilenmektedirler. Organik tarımın gerçekleştirilmesi, üretim tesisleri ile tarla ve bahçelerin uygun şartlarda bulunması, bu kişiler tarafından yapılan denetimlerle kontrol edilmektedir. Organik tarım usullerinin daha fazla uzman kontrolü ve denetim gerektiriyor olması uzmanların örgütsel gücünü klasik bir tarım işletmesine kıyasla daha fazla arttırmıştır. Ama burada mühendislerin farklılaştıkları bir yapıdan

çok örgütün işlevleri açısından bütünleşik bir yaklaşım izlediği bir yapı görülmektedir.

Ürünlerin organik olduğuna ilişkin Kontrol ve Sertifikasyon kuruluşunun sertifikasının gerekiyor olması uzmanların gücünü iyice pekiştirmektedir. Bu kuruluşlar örgüt dışı bir unsur olsa da doğrudan yapıyı denetlemektedir ve burada oluşan yapılar onların öngördüğü şekilde olmazsa müdahale etmektedirler. Herşeye rağmen, örgütün profesyonelleşmeye yönelmiş bir aile şirketi olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Hayata geçirilen kalite programları ve ISO-9001:2000 ve BRC-Higher Level sertifikaları bu profesyonelliği sağlamak için kullanılan önemli araçlar olmakla beraber örgütün sahip olduğu dönüşümde olan aile şirketi yapısı bu süreçleri zorlayabilecek bir kısıt olarak düşünülmelidir. Bu kısıtın gücünü, örgütün kurucusunun dönemine göre daha yenilikçi hedeflere yönelen ve profesyonel yaklaşımlar gerektiren alan ve uygulamalara yönelmiş olması azaltmaktadır. Çünkü bu durum örgüt içinde özellikle üretim hatlarına ilişkin olarak daha yenilikçi görüşlerin ifadesini kolaylaştırmaktadır. Gerekli olan durumlarda uzmanlar sağlayabilecekleri olası faydalardan dolayı örgütün yapılanmasındaki klasik hiyerarşinin önüne geçebilmektedir. Organik üretim sürecinde çıkan ve çıkması mümkün olabilen sorunlar ya da süreç iyileştirmeleri konusundaki görüşleri doğrudan değerlendirmeye alınmaktadır. Bu nedenle bölümlerin ihtiyaçlarına ilişkin sundukları fizibiliteler ve yönetim geliştirme toplantıları önemli birer işleve sahiptir. Bu süreçlerde özellikle mühendislerin önemli oranda söz hakları olduğu görülmektedir. Alanın yapısı itibariyle bu doğal bir sonuçtur, aksi bir durum örgütün çevreyle olan mücadelesinde olumsuz sonuçlar doğurabilecektir.

4.2.2.2.4 Örgütsel Etkililik Ölçütleri

Ürünler, kalite standartlarına ve gıda standartlarına uygun tarzdaki üretim süreçlerine göre değerlendirilmektedir. Yukarıda ifade edilen Avrupa Birliği Standartları, Bio Suisse(İsviçre), Demeter (Biyodinamik) , Nop (A.B.D.) ve Jas (Japonya) gibi standartlara yönelik ürünler üretilme gerekliliği, örgütün süreçlerinin bu yönde şekillendirilmesini hayati kılmaktadır. Bu yüzden ürünlerin özlerinde

organik tarımın dayandığı temel esasların uygulanmasının yanı sıra hedef ülkelere yönelik değerlendirme ve farklılıkların yapılması gerekmektedir. Bu da istenen özelliklere yönelik hammaddenin üretilmesinden, fabrikadaki süreçlerin etkinliklerine kadar bütün süreçlerde farklılıkların doğabildiği durumlara yol açmaktadır. Bu yüzden geçerli olan standartlara yönelik denetimlerin yapılması ve gereken noktalarda ihtiyaç duyulan eğitimlerin verilmesi de örgütsel etkililiği doğrudan etkilemektedir. Çünkü ülkelerin getirdikleri standartlar örgütü kimi zaman engellemekte kimi zaman örgüte fırsatlar sunmaktayken örgütün etkililik denklemi ciddi anlamda değişebilmektedir.

Organik üretimin kendine özgü yapısı kimi özel etkililik unsurlarını da beraberinde getirmektedir. Tarımsal eko-sisteme önleyici ve koruyucu bir tarzda dikkat edilmesinin kritik bir önem arz etmesi alana özgü bir etkililik unsurudur. Bunun için üreticilerin faaliyetleri yıl içinde takip edilerek, arazisi kontrol edilmekte ve haberli ya da habersiz numuneler alınmaktadır. Bu süreç yalnızca örgüt içiyle sınırlı değildir. Örgütün kendi denetçilerinin yanı sıra örgütten bağımsız olarak çalışan Kontrol ve Sertifikasyon kuruluşundan gelen denetçiler de süreçleri incelemektedir. Burada ifade edilen sadece üretim süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik bir zorunluluk değildir. Kullanılan alanların ömürlerine ilişkin bir tür uzun vadeli yaklaşımdır. Bu uzun vade, sürdürülebilirliğin ifade ettiği tarzda uzun soluklu ve gelecek kuşaklara uzanan bir vade olmamakla beraber örgütün mevcut tarımsal alanlardan uzun süre yararlanmasını sağlayacak kadar uzun olmalıdır.

Örgüt, üretim hattında oluşan atıkların değerlendirilmesi süreci tarımsal alandan kaynaklanan kimi avantajlara sahiptir. Yalnızca düşen ya da hattan çıkan sağlam ürünler temizlenerek sürece geri dönerken, o ana kadar gelmesine rağmen kalitesi daha düşük olan ya da uygun şartlara sahip olmayan malzemelerin sirke ve yem gibi yan ürünlerin üretilmesinde değerlendirilebiliyor olması atıkların yönetimini önemli kılmaktadır. Ayrıca üretim hattının son noktasında ortaya çıkan çöplerin ise ağırlıklı organik çöplerden oluşması sistemin yapısında vardır. Bu çöpler yapıları itibarıyla büyük ölçüde doğal oldukları için atık sürecinde doğa üzerinde yaratabilecekleri yük diğer çöplere göre oldukça düşüktür. Kimi durumlarda doğal

gübrelerin(*kompost*) oluşumu için diğer hayvan ve bitki atıklarıyla da birleştirilebilirler. Bununla beraber, örgüt özellikle bu kompost ve ondan yararlanma süreçleriyle ilgilenmemektedir. Örgüt, ürünlerinin özelliklerinden dolayı ekoloji üzerinde yük oluşturabilecek malzemelerden oluşan ambalajlama yapabilmektedir. Basit ambalajlarda kullanılan plastik ve benzeri malzemelerden ve özel paketlemelerde kullanılan malzemelerden kaynaklanan daha kapsamlı atıkların oluşturdukları yük, organik ürünlerin klasik tarım ürünlerine göre çok daha küçük boyutlarda ambalajlanmaları durumuyla pekişmektedir. Organik ürünler sahip oldukları değerden dolayı çok büyük boyutlu ambalajlarla piyasaya sunulmamaktadırlar. Buna kıyasla, klasik tarım ürünleri daha çok geri dönüşebilir ambalajlarda daha büyük miktarlarda piyasaya sunulmaktadırlar.

Etkililik açısından önemli bir başka kısıt da ürünlerin yapısından kaynaklanan üretim sürecine hassasiyettir. Sektörel yapıdan dolayı, yapılacak olan yanlışlar bir ürün hattını tümüyle kullanılamaz hale getirebileceği için kullanılan süreçlerin ve kimyasal maddelerin standartlara uygunluğu hayati bir hassasiyettir. Kimi zaman kullanılan süreçlerdeki özensizlikler sonucu üründe hassas bir noktada oluşabilecek bozulma ve zararlar ürünün yan ürün olarak bile kullanılamayan bir çöp haline gelmesi sonucunu doğurabilmektedir. Örneğin, organik ürün hattında kurutulmuş incirlerin alfatoksin içermesi ya da kurutulmuş kayısının kükürte maruz kalması gibi durumlar ürünü geri dönülemez halde işe yaramaz bir duruma getirmektedir (http://www.isiktarim.com/product_info.php?cPath=409&products_id=170&osCsid=91c1378c9dc565525837764f4c6b97d2 Erişim:02.04.2007). Bu yüzden Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin etkililiği tarımsal eko-sistemlerin korunması ve kirlenmenin engellenmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu yapıdan dolayı ürün vekilharçlığına yönelik bazı yaklaşımlar görülse de bu, tarımsal üretim yapan işletmelerin ürettikleri ürünlerin yapısından dolayı sahip oldukları sorumluluklara dayalıdır. Bu yüzden ürünün yaşam döngüsüne yönelik yapılan değerlendirmeler bu sorumluluklarla sınırlıdır ve o noktalardan çıkıldığında ürünün tüketimi ve oluşturduğu atıkları açısından durumu değerlendirmeye alınmamaktadır.

Örgütün faaliyetlerinin hepsi belirlenen standartlara uygun olduğunda, bağımsız kontrol ve sertifikasyon kuruluşu ürüne “*SERTİFİKALANDIRILMIŞ ORGANİK ÜRÜN*” sertifikası verilmesini uygun görür. Buradaki kritik ifade sertifikasyonun ürün bazında veriliyor olmasıdır. Ürünlerin her birinin ayrı ayrı bu tür süreçlerden geçmeleri gerektiği için temelde benzerlikleri olsa da etkililik kriterlerinin ürünlere göre farklılıklar göstermesi sonucu doğmaktadır. Bununla beraber örgütün ürünlerin yaşam döngülerine ilişkin yaklaşımındaki kısıtlılık bütün ürünler için aynıdır. Örgüt, ürünün doğumundan önceki zamanla belli kısıtlar dahilinde ilgilense de ürünün satışından sonraki süreçlerle ilgilenmemektedir. Örgüt işlevsel olarak şekillendirilmiş profesyonel bir şirkettir.

4.2.3 Köytür Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş.

4.2.3.1 Örgütün Tanıtılması

KÖYTÜR Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş.’nin temelleri, 1970ler’in başında Türkiye Kalkınma Vakfı tarafından kırsal kalkınmaya yönelik olarak, Dünya Bankası’nın hayvancılık geliştirme projesinin bir uzantısı olarak atılmıştır. 1985 yılında Türkiye Kalkınma Vakfı’nın kalkınmaya yönelik faaliyetlerinin bir sonucu olarak dünyaya gelmiştir. Şu an kar amaçlı bir örgüt olarak faaliyetlerine devam etmekle beraber kuruluşunda belirlenmiş olan sosyal sorumluluk da devam ettirilmektedir. Üreticilerle beraber üretilen piliç etini sağlıklı bir şekilde tüketiciye iletilmesi hedeflenmektedir. Yetiştirme sürecinin yapısından dolayı üreticiler bir bakıma örgütün işçileri gibi faaliyet göstermektedirler. Ağırlıklı olarak Türkiye piyasasına yönelik üretim yapılmakta, kısıtlı miktarlarda Ortadoğu ve Türki cumhuriyetlere ihracat yapılmaktadır. Üretim Avrupa birliği standartlarında olmakla beraber birlik şartnamelerinden dolayı AB’ye satış yapılamamaktadır. Yaklaşık olarak 540 işçi ve 30 beyaz yakalı çalışan bulunmaktadır.

4.2.3.2 Ekolojik Örgüt Modeli Boyutları Açısından İnceleme

4.2.3.2.1 Örgüt Amaçları ve Ekolojik Stratejisi

Örgütün sosyal sorumluluk esasına dayalı olarak tanımlanan amacı *ülkenin ve özellikle gelir seviyesi düşük kesimin kalkınmasına katkı sağlarken, ülke çapında kaliteli, sağlıklı besinlerin halka sunulmasında öncü ve lider olmaktır* (<http://www.ktg.com.tr/> Erişim: 30.01.2007) . Bu yolda, üreticiler ile beraber ürettiği ürünleri en üst standartlardaki tesislerde işleyerek, yaygın ve eğitimli satış ağı aracılığıyla ülkenin dört bir yanına taze olarak ulaştırmak için gereken yönetim yapısı, finansal ve insan kaynağını bir araya getirerek Türkiye'nin en beğenilen piliç etini tüketiciye ulaştırmak hedeflenmiştir (<http://www.ktg.com.tr/> Erişim: 30.01.2007) .

Kuruluştan gelen sosyal sorumluluk düşüncesi faaliyet gösterilen alanlarda yalnızca ürünün üretilmesine değil, üreticilerin şartlarının değerlendirilmesine yönelik bir eğilim yaratan bir unsur olmuştur. Bu durum örgütün çevre unsurlarını daha geniş kapsamlı algılamasını sağlayarak ekolojik örgüt yaklaşımını kavrayabilmek için daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Bununla beraber bu bakış açısının yöneldiği hedefin insan merkezli olduğu unutulmamalıdır. İnsanlara daha fazla önem verilmesi örgüt için olumlu bir özellik olmakla beraber, kendi başına çevre için yeterli bir yaklaşım değildir. Bunun yanı sıra örgüt doğayla doğrudan ilgili bir üretim (tavuk ve tavuk ürünleri) yapıyor olmasına rağmen doğa içindeki durumuna değinilmemiştir. Sektörün yapısı açısından bu doğal bir durumdur, büyük ölçekte tavuk ve tavuk ürünleri üretimi yapan işletmeler doğal döngülerden farklı işlemektedir. Yapılan işler konuyla ilgili doğada bulunan döngülerin sadece özlerini içermektedir, bunun dışındaki herşey sağlıklı bir şekilde ve en çok miktarda tavuk ve tavuk ürünleri elde edilmesi hedefine dayalıdır.

Son dönem kuş gribi gibi büyük sektörel bir krizin yaşanması örgütlerin sahip oldukları doğadan ayrı teknolojik bir sistem olmalarının bir zorunluluk olduğunu kamuoyunun bilincinde de pekiştirmiştir. Çünkü bu özellikleri onları dıştan gelen

mikroplara kapanmalarını sağladığı için sektör şirketleri yaptıkları bilgilendirme filmlerinde bu durumu vurgulamışlardır. Tüketicinin bu konuda temin edilmesi önemli bir unsur olarak yaşanan krizin aşılmasına katkı sağlamıştır. Bu yüzden örgütün sahip olduğu entegre tesislerde yasalara ve standartlara uygun bir üretim yapıldığının vurgulanması önem verilen bir husustur. Sektördeki bütün örgütler için standartlara uygun sağlıklı ürünlerin üretilmesi, üretim alanının çevre koşullarına ciddi anlamda kapalı olması anlamına gelmektedir. Damızlıklar, civciv olarak geldikleri ilk aşamadan itibaren dış dünyadan kopukturlar ve bu konuda gösterilen hassasiyet damızlık civcivlerin sahip oldukları yüksek ekonomik değer sebebiyle de pekişmektedir. Üretilen civcivler ise ilk kırkbeşgünlük süreçte üretim alanından uzakta yetiştirken de yoğun bir sağlık denetiminden geçmekte ve örgütün tesislerine girdiklerinde ise kesilene kadar dış dünyadan tecrit edilmektedirler (Ek-4'te üretim süreci açıklanmaktadır). Bu hassasiyet ziyaretçilerin dezenfektasyonundan, çalışanların sağlıklarının kontrolüne (üretim açısından risk doğuracak hastalıklarına yönelik dönemsel tahliller) kadar bütün uygulamaların temelinde yer almaktadır.

Denetimli bir sistem olan tavuk üretim alanları hassas alanlar oldukları için dıştan gelen etkiler yıkıcı olabilmektedirler. Damızlıkların bulunduğu alanlar ve kuluçkahaneler bu konuda en yüksek oranda titizlik gösterilen alanlardır. Örgütün çiftçilerin fason üretim yapmasıyla gerçekleştirdiği tavuk üretiminde ise, büyütecekleri civcivlerden onlar için kullanılacak malzemelere kadar her şey sağlanmakta olup, uzmanlar tarafından denetim sağlanmaktadır. Örgüt bu denetimi pekiştirici unsurlar olan ISO 9000 ve HACCP belgelerine sahiptir.

Tavuk üretiminde atıkların ciddi bir stratejik önemi bulunmaktadır. Çünkü büyük bir bölümü yeniden kullanılmaktadır ve ciddi ekonomik değerleri vardır. Bu nedenle bu ürünler yukarıda ifade edilen tarım işletmeleri atıkları gibi artı değeri daha düşük ürünler ya da çöpe giden atıklar olarak nitelendirilmemelidir. Tavukların gübreleri tarım işletmelerine satılan bir ticari üründür. En önemli atık ürünse tavukların kesimhanede oluşan artıklarının rendelenerek oluşturulan hayvan yemleridir. Tavuk ürünleri üzerine çalışan işletmeler tavuğun neredeyse hiç bir parçasını ziyan etmemektedir. Tavuk ürünlerinin gerek ana işlevleri gerekse diğer

türlü tüketildiği durumlarda ekoloji üzerine oluşturdıkları yüklerin değerlendirilmesi de önemlidir. Özellikle ana üretim hattı olan tavuklar satış sunulurken ciddi anlamda ekolojik yük oluşturan tarzda kaplarda sunulmaktadırlar.

Örgüt üretimlerini yaparken AB'nin koyduğu standartlara dikkat ediyor olmakla beraber AB genel olarak Türkiye'den bu alanda ürün almadığı için oraya yönelik satış yoktur. Bu yüzden örgüt ağırlıklı olarak yurt içi satış yapmakla beraber Türki Cumhuriyetler ve Irak gibi bölgelere de ürünler yollanmakta ve oralara yönelik standartlara da dikkat etmektedir. Ama bütüncül olarak bakıldığında faaliyetlerinin yapısı HACCP ve ISO 9000'den gelen standartların esasında üretim yapılmasına dayalıdır.

4.2.3.2.2 Ekolojik Değerleri ve Becerileri

KÖYTÜR Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş.'nin kar amaçlı bir işletme haline gelmekle beraber geçmişte uygulamış olduğu Köytür modelini devam ettirmektedir. Bu modelde; *anlaşmalı üreticilere , civciv ve gerekli yem KÖYTÜR Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş. tarafından verilir. KÖYTÜR Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş.'nin uzman teknik ekibi kümeslere ziyaretler düzenleyerek hem civcivlerin gelişimlerini izlerler hem de sağlık ve teknik konularda üreticiye danışmanlık hizmetleri götürürler. Piliçlerin ideal kiloya ulaşmasının akabinde, üreticiden teslim alınan piliçler tartılırlar ve üretici performansı belirlenir. Civciv ve yem fiyatları düşüldükten sonra performans değerine göre üreticilere ödeme yapılır (<http://www.ktg.com.tr/> Erişim: 04.04.2007). Bu sistem her ne kadar uzmanlar aracılığıyla danışmanlık verilmesi ve denetim yapılması esaslarına dayalı olsa da özellikle üreticilerin bu sistemin işlemlerini sağlayacak tarzda faaliyet göstermesine dayalıdır. Bu yüzden danışmanların ana işlevlerinden birisi de üretim için kullanılacak olan civciv ve malzemelerin sağlanmasının ötesinde üreticilerin istenen şartlarda üretim yapmalarını sağlayacak tarzda eğitilmesini sağlamaktır.*

Bu noktada danışmanların eğilim ve denetimcilerin yönelimleri sektörün yapısından dolayı ekoloji karşıtı bir yaklaşımı beslemektedir. Üretimin sağlığı civciv

ve tavukların dış etkilerden korunması esasına bağlı olduğu için doğal şartlar yalnız bir dış unsur değil, aynı zamanda bir tür düşman olarak algılanmaktadır. Kuş gribi krizi sırasında hem üretim açısından hem de sektörel varoluş açısından yaşanan kriz örgütün düşman tanımlarının özünde vardır. Bununla beraber unutulmamalıdır ki, yapılan düşman tanımı aynı zamanda çevrenin etkilerinin varlığının kabul edilmesini de içeren bir unsurdur. Örgütün doğal şartlardan ciddi şekilde etkileniyor olması basit bir düşmanlaştırma ve yabancılaştırma sürecinin yaratılmasından çok, doğanın şartlarıyla girilen doğrudan bir mücadeleyi doğurmuştur. Bununla beraber doğanın yarattığı tehdit unsurunun kabulü yalnızca bir değer değildir aynı zamanda örgütün gerek çalışan gerekse üreticilerden istediği beceriler bu mücadelenin sürdürülmesini sağlayacak becerilerdir. Burada ekolojik yaklaşımlar açısından daha önce ifade edilen önemli bir ikilemle karşı karşıya gelinmektedir. Tavukçuluk sektörü ekolojinin etkisini tanıyıp hissetse de yapısı itibarıyla sürdürülebilir yapılanmalardan uzak bir yana sahiptir. Çünkü doğadan koparılmış, insani bir gerçeklik modeli esaslarına dayalı bir şekilde doğayla mücadeleye dayalıdır. Bu noktada kilit ifade **mücadeledir**. Hayvan üretimi ve kesimine dayalı sektörlerin genelinde doğadan kopan benzer özellikler gösterilmekle beraber özellikle tavukların bir tür olarak hastalıklardan daha hızlı etkileniyor olmaları ve bu rahatsızlıkların bazılarının insanlara da bulaşabilmelerinden dolayı (örn: salmonella) bu sektördeki kopukluk daha yoğundur. Bu yüzden sektörel yapı ve üretimin mahiyetinden dolayı bu alanda çalışan örgütlerin değer ve beceriler açısından ekolojik yaklaşımlara direnç göstermeye eğilimli olacakları doğal bir sonuçtur.

4.2.3.2.3 Örgüt Yapısı

Örgüt ilk olarak Türk Kalkınma Vakfının projeleri dahilinde profesyonel bir oluşum gösterdiği için, işlevsel ağırlıklı bir örgütlenmeye sahiptir. Genel Müdür'ün altında üretim, pazarlama, finansman, lojistik ve satıştan sorumlu bölümlendirmeler vardır. Üretim bölümü de işlevsel olarak kuluçkahane, yem fabrikası, damızlık, kesimhane bölümleri halinde örgütlenmiştir. Yaklaşık olarak 30 beyaz yakalı ve 540 işçi bulunmaktadır. Klasik anlamda bir yapılanma olmakla beraber, üretim hattının geneline hizmet veren ve denetleyen, üç ziraat mühendisi ve on veteriner kritik bir

önem arz etmektedirler. Bütünleşik olarak örgütün geneline hizmet veren bu elemanlar üretim hattının ve ürünün var olabilmesi için hayatidirler. Herhangi bir yanlışlık ya da sorun durumunda bütünüyle ürünü kaybetmek söz konusudur. Özellikle damızlıklar söz konusu olduğunda değerlerinden dolayı bu tür bir riskin önemi daha da büyümektedir.

Alanın yapısı açısından örgüt yaptırdığı fason üretim alanlarını meyve sebze işleyen tarım işletmelerine göre daha da sıkı denetlemektedir. Çiftçi denetlenerek istenen standartlara uygun üretim yapması sağlanmakta ve bu yolda kullanacağı malzemeler kendisine tedarik edilmektedir. Başka bir ifadeyle bu süreçte çiftçi örgütün bir işçisi gibi faaliyet göstermektedir. Sektörün özelliği örgütsel yapıya önemli bir dış unsuru da dahil etmektedir. Bu unsur Tarım İl Müdürlüğüne bağlı denetimcilerdir. Hem üretimin çeşitli aşamalarında hem de ürünün mağazalara sunulduğu anda denetimciler haberli ve habersiz kimi denetimlerde bulunmaktadır. Bu yüzden örgütün sorumlulukları satış yerlerine ürünü teslim edildiğinde bitmemektedir. Bu denetimlerin örgütün faaliyetleri üzerinde yaptırıma dayalı güçleri vardır. Halk sağlığını tehdit ettiği düşünülen durumlarda sert önlemler alınabilmektedir. Bu durum yapının içinde denetimcilerin ciddi anlamda güçlü bir değerlendirme ve müdahale aracı olmaları sonucunu doğurmuştur.

4.2.3.2.4 Örgütsel Etkililik Ölçütleri

Yukarıda ifade edilen örgütün ürünlerinin, sektörün yapısından dolayı gerçekleştirilen denetim biçimi örgütün ürün yaşam döngüsüne yönelik bakışını biraz daha genişletmiş durumdadır. Tarım İl Müdürlüğü örgütün sattığı ürünleri satıldıkları yerlerden rassal olarak alıp denetlediği için ürün satıcıya vardığında sorumluluklar tam olarak bitmemektedir. Satıcının içinde bulundurduğu şartlara oldukça hassas olan ürünün satış aşamasında da dikkat edilmesini önemli kılmaktadır. Örgüt istediği kadar iyi üretim yapsa da sürecin bu noktasında yapılan bir hata örgüt için hoş olmayan sonuçlar doğurabilme gücüne sahiptir.

Üretim alanlarında sektörün yapısından dolayı görülen kapalı sistem ve onun korunmasına yönelik yapı, örgütün ekolojik şartları yapı itibariyle ciddi tehdit unsurları olarak görebilmesine yol açabilecek bir durumdur. Kuş gribi gibi büyük krizlerin etkisinde kalınması riski, entropisi sınırlandırılmaya çalışılmış belli statükolara odaklanan bu sistemleri tehdit etmektedir. Son büyük krizden de aynı zamanda bir meydan okuma olarak, entegre örgütlerin ve uygulamaların öneminin arttırılarak çıkılması kapalı sistemin korunmasını pekiştirmiştir.

Etkililik açısından tavukların yalnızca büyümüş olmaları yeterli olmamaktadır, aynı zamanda sağlıklı olmaları gerekmektedir. Buradaki sağlık tanımı doğal olan düzenden kopmuş bu ortamda ilginç bir ifade olarak göze çarpmaktadır. Çünkü kuş türlerinin kolaylıkla hasta olabiliyor olmaları ve bunların insanlara geçebiliyor olması yalnızca hijyen ve temizlikle yetinilmemesi sonucunu doğurmaktadır. Piliçlere, büyüme süreçleri boyunca vitamin ve antibiyotik takviyesi yapılmakta ve kesimden önceki son bir hafta tüm vitamin ve ilaçlar yemlerden çıkarılarak tavuk etinin bu unsurlardan arınması sağlanmaya çalışılmaktadır (<http://www.ktg.com.tr/> Erişim: 07.04.2007). Ekolojik bir ürün sürecinde, yapıları itibariyle üretimleri doğa üzerinde ciddi bir yük oluşturan vitamin ve ilaçların kullanımlarının da ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Örgüt bu değerlendirmeye yapıyı itibariyle ilgilenmemektedir. Örgüt için önemli olan ürününün iyiliğidir. Bu da hem ilaçlanmasına hem de ilaçlardan arınmış olmasına bağlıdır. Bunun yanı sıra ürünlerin verilen yemlerin yapısına göre dönemsel tad farklılıkları gösterebiliyor olması da üretim sürecinin sonuçlarını etkileyen diğer bir unsurdur.

Kuş gribi kadar çok yaygın bilinmeseler de tavuklar için ölümcül sonuçlar doğurabilen hastalıklar işletmelerde salgın halinde ölümlere yol açabildikleri için örgütün göz önüne alması gereken ciddi birer kısıt olarak ele alınmalıdır. İfade edilen sorunların damızlıkları etkilemesi durumunda, damızlıkların değerlerinden dolayı örgüt ciddi bir kriz içine girebilmektedir. Bu yüzden örgüt yalnızca tesisleri değil, aynı zamanda çalışanların alanla ilgili mikropalara ilişkin enfeksiyon durumlarını da

kontrol ederek sürecin sağlığını her açıdan sağlamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak örgüt için hastalıklar hem bir varoluş meselesi hem de bir mali sorundur.

Örgüt üretim sürecinin sağlıklı olmasını sağladıktan sonra kullandığı kesimhanelerdeki süreçlerinde tavuğun her parçasında yararlanmak ana hedefine ulaşmaya çalışmaktadır. Burada çok ilginç bir sonuç karşımıza çıkmaktadır; yapısı itibariyle kapalı sisteme dayalı ve çevreyle mücadele eden bu örgüt, ekolojik örgütün hep ifade ettiği bir sonucu doğurmaktadır, giren ürünün her bir parçası başka süreçlerin besini olarak çıkmaktadır. Burada tavuğun bütün vücut parçalarının yanı sıra gübresinden de bahsedilmektedir. Tavuğun gübresi doğrudan tarımsal üretime önemli bir besin kaynağı olmaktadır. Daha da ilginç yukarıda ifade edildiği şekilde tavuğun et olarak satışında işe yaramayan ve artık parçalarının özellikle yem sanayi için önemli bir katkı olarak hayvancılık sektörüne geri dönüyor olmasıdır. Bu tarzda ifade edilen bir süreç meyve-sebze artıklarının gübreleme için kullanıldığı kimi durumlarda tarım sektöründe görülebilir. Ama bu uygulamalar hem yaygın değildir, hem de eldeki ürünleri artı değeri ciddi anlamda düşüktür. Bu yüzden tavukçuluk sektöründe sağlıklı bir üretimin sağlanması sonraki en büyük etkililik kriteri tavuğun hiç bir parçasının ziyan edilmeden kullanılmasıdır. İlginç olan bu denli ekolojik olan bir yaklaşımın tümüyle iktisadi bir fayda maksimizasyonu görüşünün hayata geçirilmesinden dolayı ortaya çıkan hedeflenmemiş bir sonuç olmasıdır.

4.2.4 Örgütlerin Karşılaştırılmalı Olarak Değerlendirilmesi

Tablo 4-1’de buraya kadar yapılan incelemelerin bir özeti sunulmaktadır. Klasik bir tarım işletmesi olan Kral Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.’nin, yapı ve zihniyet açıdan ekolojik yönelimleri olmamasına rağmen yasa koyucuların düzenlemeleri sonucu ekolojik yaklaşımlardan etkilendiği görülmektedir. Diğer yandan, organik tarım alanında faaliyet gösteren Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.’nin ise ciddi anlamda ekoloji kavramını değerlendirmeye yönelmiştir. Bununla beraber, hedeflenen ekolojik değerlendirmenin tarımsal eko-sistem esasında hareket ettiği ve örgütün bu yöneliminin temel sebebinin bir farklılaştırma stratejisi gerçekleştirmek olduğu

TABLO 4-1 EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİ AÇISINDAN İNCELENEN ÖRGÜTLERİN DURUMU

ÖRGÜTÜN ÖZELLİKLERİ/ ŞİRKETLER	KRAL TARIM ÜRÜNLERİ VE GIDA SANAYİ VE DIŞ TİCARET A.Ş.	İŞIK TARIM ÜRÜNLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	KÖYTÜR EGE ENTEGRE TAVUKÇULUK A.Ş.
AMAÇLAR VE STRATEJİ	- Resmi bir amaç tanımı bulunmamaktadır. - Ekolojik bir yönelim yoktur. - Stratejisi ihracata odaklı düzenlenmektedir. - Türkiye'nin ve ihracat yapılacak olan ülkelerin ekolojik standartları kimi zaman dolaylı ekolojik sonuçların doğmasını sağlamaktadır. - Temizlik ve atık yönetimi çevre yönetimi olarak algılanmaktadır.	- Organik tarıma odaklı olmakla beraber ekolojik yönelimli bir amaç tanımı bulunmamaktadır. - Organik tarım aracılığıyla farklılaşma stratejisi izleyerek, ihracata odaklı bir şekilde faaliyet gösterilmektedir. - ISO:9001:2000 BRC Higher Level ile ihracat yapılacak ülkelerin organik standartlarına dikkat edilmektedir.	- Sosyal Sorumluluk amaçlı bir kuruluştan kar amaçlı bir şirkete dönüşmüş bir şirkettir. - Sağlıklı tavuk ve tavuk ürünlerinin tüketiciye sunulmasına yönelik faaliyet göstermektedir. - Sistemin sağlığı açısından dış unsurlara kapalı olunmasına önem verilmektedir. - Atıkların değeri çok yüksektir, tavukların hiç bir parçası çöpe atılmamaya çalışılmaktadır. - ISO 9000 ve HACCP belgelerine uygun olarak üretim yapılmaktadır. - AB standartlarına uygun ürün ama ağırlıklı yurt içine yönelik çalışılmakta, daha az miktarda Türki Cumhuriyetler ve Irak gibi bölgelere ürün yollanmaktadır.
DEĞERLER VE BECERİLER	- Ekolojik değer ve beceriler görülmemektedir. - İhracat şartnamelerine uygun olmak en temel ölçüdür. - Ziraat mühendisleri ihracat şartnamelerine uygunluğu sağlamakta yükümlüdür.	- Tarımsal eko-sistemde organik üretimin yapılabilmesini sağlayabilecek ekolojik değer ve beceriler geçerlidir. - Ziraat ve Gıda Mühendislerinin ekolojik yönelimleri olması gerekmektedir. - Üretici ve işçilere tarımsal eko-sistemin organikliğini sağlayabilmeleri için gerekli eğitimler verilmektedir.	- Doğal şartlarla mücadele etmek temel bir değerdir. - Tavuğun sağlıklı olarak dış koşullardan korunarak yetiştirilmesine ilişkin becerilere önem verilmektedir. - İşçilerin yanı sıra üreticilerde sağlıklı tavuk yetiştirmeye ilişkin bilgilendirilmektedir.

TABLO 4-1 EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİ AÇISINDAN İNCELENEN ÖRGÜTLERİN DURUMU (devamı)			
ÖRGÜTÜN ÖZELLİKLERİ/ ŞİRKETLER	KRAL TARIM ÜRÜNLERİ VE GIDA SANAYİ VE DIŞ TİCARET A.Ş.	IŞIK TARIM ÜRÜNLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	KÖYTÜR EGE ENTEGRE TAVUKÇULUK A.Ş.
ÖRGÜTSEL YAPI	- Geleneksel bir aile şirketi yapılanması görülmektedir. - Merkeziyetçi örgütlenme ve karar yapısı vardır. - Beyaz yakalı 20 kişi, çoğunluğu mevsimlik olmak üzere 700 işçi çalıştırılmaktadır. - Ziraat mühendislerinin uzman olarak örgüt içi denetleyici ve düzenleyici rolleri vardır. - İşletmeler işlevsel olarak bölümlendirilmiş ve İzmir ve Antalya'da faaliyet göstermektedirler.	- Profesyonelleşmeye yönelmiş aile şirketi yapısı görülmektedir. - Merkeziyetçi eğilimli olmakla beraber ziraat ve gıda mühendislerin görüş ve değerlendirmeleri ciddi bir önem arz etmektedir. - Beyaz yakalı 20 kişi, bunun dışında 300-325 civarı işçi çalışmaktadır. - Kontrol ve Sertifikasyon kuruluştan örgütün süreçlerini değerlendirme hakkına sahiptir. - Satış, pazarlama ve finans İzmir'deki Bürodadır, üretim fonksiyonları işletmededir.	- İşlevsel bir örgütlenmeye sahiptir. - Üretim, pazarlama, finansman, lojistik ve satıştan sorumlu bölümlendirmeler vardır. - Beyaz yakalı 30 kişi, bunun dışında yaklaşık 540 işçi çalışmaktadır. - Üç Ziraat Mühendisi ve 10 Veteriner denetleyici olarak görevleri bulunmaktadır. - Tarım İl Müdürlüğüne bağlı denetimciler örgütü denetleyebilmektedir.
ÖRGÜTSEL ETKİLİLİK	- Ekolojik bir etkililik ölçüsü yoktur. - Mümkün olan en yüksek oranda yaş-meyve sebze ihracatı yapılmaya çalışılmaktadır. - Ürünlerin bozulabilmesi en önemli etkililik kısıtıdır. - İhracata şartnamelerinde yasaklanan kimyasallar ürünlerde bulunmamalıdır.	- Ürünün yollanacağı ülkelere göre, Avrupa Birliği Standartları, Bio Suisse (İsviçre), Demeter (Biyodinamik), Nop (A.B.D.) ve Jas (Japonya) gibi standartlara uygunluk sağlanmaya çalışılmaktadır. - Tarımsal eko-sistemin sürekliliğini sağlamayı hedefleyen kısıtlı bir eko-yaklaşım izlenmektedir.	- Tavuk ve tavuk ürünlerinin satış alanı da dahil olmak üzere sağlıklı bir şekilde üreticiye ulaştırılması ana etkililik ölçüsüdür. - Hastalıklardan korunmaya yetecek kadar çok ama şartlara aykırı olmayacak kadar az kimyasal kullanılmaktadır. - Tavuk artıklarını hiç bir parçasının ziyan edilmemesine çalışılmaktadır.
EKOLOJİK ÖRGÜT MODELİ AÇISINDAN ÇARPICI ÖZELLİKLERİ	* Özellikle ihracata yönelik bir sistemde yasa koyucuların güçlerinin dolaylı bir sonuç olarak kimi ekolojik faydalarda bulunduğu görülmektedir.	* Organik tarım, tarımla sınırlı olmakla beraber ekolojik bir kavrayışı getirmektedir. Bununla beraber, gerçekleştirilenin özünde bir farklılaştırma stratejisi olduğu unutulmamalıdır.	* Tavukçuluk sektörü yapısı itibarıyla doğayla mücadele esası üzerine kurulduğu için ekolojik örgüt anlayışıyla uyumlu değildir. Bununla beraber, tavuk ve artıklarının değeri örgütün ürünlerin her parçasını başka süreçlerin besini haline getirmesi gibi ekolojik bir sonuç doğurmuştur. Sistem bu açıdan döngüsünü kapatabilmektedir.

unutulmamalıdır. Bu iki örgütün faaliyetlerini değerlendirdiğimizde organik tarım uygulamalarının ekolojik açıdan daha uyumlu olduğu görülmektedir. Fakat, organik tarım faaliyeti gösterecek de tarımsal ürün üreten işletmelerin hepsi doğa üzerinde bir ekolojik yük yaratmaktadır. Bunun yanı sıra KÖYTÜR Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş.'nin yapısal olarak ekolojik yapıdan kopuk bir örgüt olmasına rağmen ürettiği ürünün ekonomik değerinden dolayı kendi üretim sürecini kapalı bir döngü haline getirebilecek bir yapı gösterdiği görülmektedir.

Burada ifade edilmesi gereken en önemli nokta şudur ki, örgütlerin sahip oldukları ekolojik güç ve zayıflıklar örgütlerin kendi yapılarından daha çok sektörel yapılara dahildir. Ekolojik zayıflık yüzeysel bir sorun değildir. Bu tür bir sorunun çözümü için örgütsel gerçekliğin yeniden tanımlanması yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda örgütlerin sektörel ve varoluşsal gerçekliklerinin değerlendirilmesidir. Hedeflenmesi gereken tarım ve hayvancılık alanında yeşil örgütün nasıl olacağı değil, mevcut tarım ve hayvancılık sektörünün ne şekilde ekolojik olarak yeniden tanımlanabileceğidir. Aksi takdirdeki yaklaşımlar sığ yeşil olarak adlandırılan yapıdan öteye geçmeyecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1 SONUÇ

Erken dönemlerde insanlığın doğayla yaşadığı sert mücadeleye bakıldığında doğa bir düşman olarak tanımlandığı görülmektedir. Doğayla daha uyumlu olan kimi insan topluluklarının görüldüğü ifade edilebilse de erken dönem uygarlıklarının çoğunluğunda doğaya karşı bir mücadele anlatısı ciddi bir şekilde göze çarpmaktadır. Şaman inanışları ve kimi kabile kültürlerinde doğayla bütünleşme görülebilse de tarımsal üretime geçmeye başlayan toplumlar zamanla artan oranda doğadan kopmaya başlamıştır. Toplumların tarımsal üretime bağlı geliştirdikleri yeni iktisadi sistem yapısı itibariyle doğaya bağımlı kimi unsurları içermekle beraber yapı itibariyle doğaya rağmen olan bir gelişim olarak gerçekleşmişti. İnsan nüfusunun doğal eşikleri zorlaması başlangıcı bu dönemlere kadar uzanan bir olgudur. Zamanla daha da gelişen iktisadi ve sosyal yapı, doğanın bazı etkilerinden kurtulma ve mümkün olduğunca doğaya egemen olma esaslarını içermiştir.

Gelişen insanmerkezli zihniyet açısında, doğaya egemenlik kurmak artık bir zorunluluktan da ötesine geçerek olması gereken bir unsur haline gelmişti. Çünkü doğanın egemen olunması gereken vahşi bir güç olarak görülmekte olması, bu nedenle aynı hayvanların evcilleştirildiği gibi evcilleştirilmeye ihtiyaç duyulması sonucunu doğurmuştu. Doğanın evcilleştirilemeyen ya da insana fayda sağlamayan yarıları zararlı olarak görülerek, çözülmesi gereken sorunlar olarak algılanmaya başlanmıştı. Zamanla görülen iktisadi ve teknolojik gelişimler insanlığın doğa üzerindeki egemenliğini arttırdıkça bu görüş daha da fazla pek çok toplumun zihniyetine köklü olarak yerleşmeye başlamıştır. Artık medeniyet denen olgu insanlığı doğaya karşı verdiği destansı bir mücadele olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Özellikle Mezopotamya, Anadolu ve Asya'nın batısında ve Avrupa'da

görülen erken medeniyetler bu şekilde başladıkları gibi takip eden uygarlıklar doğaya yönelik bu tür bir yaklaşımı devam ettirmişleridir.

Bu zihniyet insanlık tarihi içinde çeşitli değişik şekiller olsa da devamlılık gösteren bir olgu olarak devam etmiştir. Ortaçağ döneminde özellikle Avrupa’da doğaya yönelik tutum daha da sertleşmiştir. İnsanın içgüdülerinden vahşi doğanın unsurlarına kadar doğaya ait görülen herşey şeytani bir yapı olarak algılanmaya başlanmıştır. Özellikle doğaya daha yönelik olan pagan dinlere karşı verilen egemenlik kavgası, doğal olanın şeytaniliğine yapılan vurguyu arttırmıştır. Bu olgu özellikle kedi örneğinde olduğu gibi doğanın kimi unsurlarının (insana olan faydalarına rağmen) doğrudan şeytani olarak görüldüğü bir yaklaşımı zamanımıza çok yakın bir döneme taşımıştır. Daha sonraki dönemlerde ise ilginç bir kabuk değiştirme gözlemlenebilir. Rönesanstan sonraki dönemde doğaya ilişkin unsurlar kimi dönemsel yaklaşımların dışında (romantizm gibi) geri ve akıl dışı unsurlar olarak ele alınarak, insanın insan olabilmesi hem kendisindeki hem de doğadaki bu tür unsurlara egemen olmasına bağlı olarak ele alınmıştır.

Sanayi devrimiyle beraber ise bu egemenlik yepyeni bir noktaya ulaşmaya başlamıştır. İnsanlık sadece doğaya olan egemenliğin ifadesinin de ötesinde bir noktaya ulaşarak özellikle şehirlerinde doğadan bütün olarak kopmalar yaşamaya başlamıştır. Bununla beraber yaşanan yabancılaşma ve kopmanın insanlığın başlangıcından beri görülen yaklaşımların bir devamı olduğu göz ardı edilmemelidir. Gelişen teknolojilerin getirdiği yenilikler insanın çevresinde evcilleştirdiği doğanın şekillendirilmesinin de ötesine geçerek doğanın bütün unsurlarını yeniden değerlendirilmesi ve şekillendirilmesine yönelik yaklaşımların hayata geçmesine imkan sağlamıştır. Bu yüzden çevreci kimi değerlendirmelerde görüldüğü gibi mevcut zihniyeti bir modernizm problemi olarak adlandırmak problemi hafife almaktır. Doğaya olan egemenlik mücadelesi ve insan merkezlilik insanlık tarihinin evrimleşerek devam etmiş olan bir büyük anlatısıdır.

Günümüze bakıldığında dünyada insanlığın üzerinde etki yaratmadığı hiçbir yeryüzü parçası kalmadığını görülmektedir. Bu durum ve insanlığın gelişiminin

dünyanın biyolojik sistemi üzerine uyguladığı büyük yük ciddi bir ekolojik krize yol açmıştır. Karşılaşılan ekolojik krizin büyüklüğü ve kapsamı önceki dönemsel sorun ve krizlerle karşılaştırılamayacak boyutlardır. Bu kriz, büyük oranda insanlığın gelişim süreci boyunca dünyaya uyguladığı yükün bir dışa vurumu olarak ortaya çıkmıştır. Sadece insanlığı değil gezegendeki canlı yaşamın bütününe tehdit eder durumdadır. Böyle bir krizle başa çıkılabilmesi için insanmerkezli yaklaşımlar yararlı olamaz. Yeni yaklaşımlar gerekmektedir.

Doğaya ilişkin olan diğer unsurların da değerlerinin ve önemlerinin takdir edilerek, bütüncül sistemler oluşturmaya yönelik çabalar özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanmıştır. Bu amaçla geliştirilmeye çalışılan başlıca yaklaşımlar; hayvan merkezli, canlı merkezli, yeryüzü merkezli yaklaşımların yanı sıra ekofeminizm ve derin ekolojiyi olarak sayılabilir. Bu yaklaşımlar kapsam olarak gitgide daha genişleme eğilimi göstermişlerdir. Hayvan merkezli yaklaşımlarda hayvanların da insanlar gibi hakları olması temel alınırken, canlı merkezli yaklaşım da hayvanların yanı sıra bütün canlı organizmalar da işin içine girmiştir. Yeryüzü merkezli yaklaşımsa doğal şartları bütüncül sistemler olarak göz önüne alarak, sistemleri etkileyen bütün unsurları önemli nitelendirmektedir. Ekofeminizm ise değişik bir yaklaşım izleyerek doğa ve kadın üzerindeki tahkim ilişkisinin özdeşliğini ifade ederek bu tahkime yönelik ciddi anlamda siyasi ve toplumsal mücadele gerekliliğine işaret eden daha ideolojik bir öze yönelmiştir. Burada bu yaklaşımlar değerlendirilirken özlerine değinildiği göz ardı edilmemelidir, çünkü her yaklaşım kendi içlerinde daha marjinal ve daha ılımlı kanatları da içermektedir.

Derin ekoloji yaklaşımı ise daha değişik bir bakış açısı ortaya koyarak doğa içinde insan ve varoluşunun yeniden tanımlanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu noktada gerekli olan bütüncül bir şekilde bakılarak insanlığın bugün dayandığı özlerin değerlendirilmesidir. Birey kendini yeniden tanımlamalı ve ekosferle bütünleşmeye yönelik bir şekilde kendini gerçekleştirmelidir. Bunun için ekosofiler geliştirilmesi gerekliliği savunulmaktadır. Ahlak, metafizik başta olmak üzere bütün felsefi olguların yeniden değerlendirilmeye ihtiyaç duyduğu ifade edilmektedir. Aksi

yöndeki bir yaklaşım insan merkezi yerine başka canlı ya da bir olgunun merkezini alacak olan yeni bir ikicilik sonucu doğurur. Bu yüzden içinde bulunan ekolojik kriz ve karşılaşılan meydan okumayla başa çıkabilmek için derinlemesine ekolojik bir tanım gerekmektedir. Daha yüzeysel olan yaklaşımlar yalnızca geçici çözümler sağlayabilirler ve içinde bulunulan durum bu tarz çözümleri kaldırabilecek aşamayı geçmiştir.

Özellikle 20. yüzyıldan itibaren ivme kazanan modern örgütler ve onların yarattıkları çevresel etki yaşanan ekolojik krizin meydana gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Modern örgütler içlerinde doğal olarak barındırdıkları insan merkezli yapıyla gelişen ekonomik ve teknolojik unsurların da yardımıyla dünyanın canlı sistemine ciddi bir zarar vermiş durumdadırlar. Bununla beraber, ellerindeki güç ve etkilerinden dolayı da modern örgütler çevresel krizin çözümü için kilit bir role sahiptirler. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi yaşanan sorunların yalnızca devlet örgütlenmesi aracılığıyla çözülmesini beklemek ekolojik krizde pek bir anlam ifade etmemektedir. Devletlerin yasa koyucu olarak oyunun kurallarının düzenlenmesindeki etkileri yadsınamaz. Fakat mevcut örgütler eğer ekolojik açıdan öngörülü davranarak kendileri de inisiyatif almazlarsa ekolojik krizin çözülmesi beklenemez. Bununla beraber yapı olarak insan merkezli anlatıdan bağımsız olmaları beklenmeyen örgütlerin gerçekliklerini yeniden tanımlamaları gerekmektedir. Mevcut gerçekliğin yapısının çevreye etkileri açısından ne şekilde yanlış tanımlandığının pek çok farklı şekilde incelemek mümkün olmakla beraber bu çalışma olgunun özüne inmeyi hedeflemektedir.

Örgüt ve çevre arasındaki ilişkinin ne şekilde tanımlandığı incelenerek örgütün çevresel politikalarının özünde yatan temel anlatı ve onun evriminin incelenmesinin bu konuda yardımcı olacağını düşünmekteyiz. Karşımıza çıkan süreç, erken dönemlerde kapalı bir kutu olarak tanımlanan mekanik bir yapı olan örgütün zamanla bir canlı olduğunun fark edilmesine dayalıdır. Artık canlanan örgütün, zamanla daha da karmaşık bir canlı sistem olduğunun kabul edilerek incelenmesi yalnızca çevresel değil aynı zamanda örgütsel değerlendirmeler açısından önemli bir yarar olmuştur. Bununla beraber ifade edilen yeni yapı canlanmış olsa da bir tür

insan-makine arası bir yapıdır. Bu kapsamın dışındaki doğal olgular ya araçtır ya da olgusal metaforlar olarak nitelendirilmektedir. Yaratılmış olan yeni örgütsel anlatı ekolojik açıdan bir Frakenstein'dır. Canlıdır, fakat gerçek bir canlının olması gereken özelliklere sahip olmayan canlı parçaların birleştirilmesinden oluşan bir tür yarı ölü olduğu gerçeği değişemez. Bu yüzden iyi niyetli olsa da yapacağı her tür hareket doğaya olan yabancılaştırmadan kaynaklanan zararlara yol açacaktır.

Örgüt ve çevre gerçeklikleri derinlemesine değerlendirildiğinde iki gerçekliğin ayrı olarak ifade edilmesi, çevre olgusunun örgütün dışında tanımlanmasının temel hata olduğu görülmektedir. Örgütün ekolojik anlamda büyük bir sistemin içindeki etkilenen ve etkileyen bir unsur olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Burada ekolojik ifadesinin altını çizmekteyiz. Her tür örgütün faaliyetleri diğer örgütlerin faaliyetleriyle de birleşerek ekolojiyi doğrudan etkilemektedir. Gerçek anlamda küreselleşme, ekolojik anlamda mevcut olan bir olgudur. Yapılan her faaliyet ekolojik sistemi derinden etkilemektedir. Bir bakıma derin ekolojide ifade edilen bireyin kendini gerçekleştirme olgusu, örgütsel anlamda ele alınmaktadır. Örgütlerin ne oldukları ve neyi ifade ettiklerinin tanımlanması ekolojiden kopmuş olan örgüt için ekolojik bir bütünleşme şansı sunmaktadır. Aksi takdirde mevcut çevresel tanımlar, çevreyi bir “diğeri” kılarak kurulan tahkim ilişkisini meşrulaştırmakta ve devamlılığını sağlamaktadır.

Çevreyle olan ilişki ekolojik ve bütüncül olarak tanımlanması yeni ve ekolojik bir örgütsel gerçekliğin tanımlanabilmesi için ilk aşamadır. Yeni örgütsel gerçekliğin tam olarak hayata geçirilebilmesi için ekolojik bir örgüt modeli geliştirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla geliştirdiğimiz modelde örgütlerin ekolojik anlamda faaliyet göstermelerinin sağlanabilmesi için örgütsel yönetim unsurları, yapı ve etkililik ölçütleri ekolojik bir çevre anlayışıyla yeniden ele alınmaktadır. Ancak böyle bir model dahilinde örgütleri için ekolojinin metaforik bir olgu olmaktan öteye geçerek gerçekten yaşayan bir kavram olması sağlanabilir. Model; yönetim unsurları, örgütsel yapı ve örgütsel etkililik boyutlarından oluşmaktadır. Yönetim unsurları içinde ekolojik amaçlar ve stratejileri, ekolojik değer ve becerileri, örgütsel yapı; bütünleşikliği, ekolojik teknolojiyi, organikliği, adem-i merkezîyetçiliği ve

demokratikliği, örgütsel etkililik ise sürdürülebilirliği ve eko-verimliliği içermektedir. Bu boyutlar birbirleriyle etkileştikleri gibi ekolojik olarak çevreyle de etkileşmektedir.

Önerilen ekolojik örgüt modelinin mevcut örgütsel gerçeklik açısından değerlendirilebilmesini sağlamak için tarım ve hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren üç örgütte inceleme yapılmıştır. Önceki bölümde Tablo 4-1’de bu incelemenin bir özeti sunulmaktadır. İncelenen örgütlerin sahip oldukları ekolojik güçler, zayıflıklar ve sorunlar tarım ve hayvancılık sektörünün doğasından gelen öğelerdir. Ekolojik vurgusu en fazla olan organik tarım sektöründeki bulgular bu durumun irdelenebilmesi için önemli bulgular sağlamıştır.

Organik tarım gibi klasik tarımın kimyasallarından arınan ve doğayla daha uyumlu bir sürecin ne gibi bir ekolojik yükü olacağı ilk anda akla gelebilecek bir sorudur. Bu noktada, insanlığın tarım yaklaşımlarının tarihin başından itibaren ekolojik yapı üzerinde insan yapımı bir müdahale olduğunun hatırlanması gerekmektedir. İnsanlığın gerçekleştirdiği tarım devrimi, insanlığın faydasına yönelik olan belli türlerin büyütülmesi ve geliştirilmesi üzerine kuruludur. Bugün bile dünyanın dört bir yanında ilk tarım devrimi zamanından bu yana gelen tarımsal ürünler olarak üretilmektedir. İnsanlığın kendine yararı ve yetiştirme avantajlarından dolayı yoğunlaştığı bu türler dünyadaki eko-çeşitlilik açısından düşünüldüğünde çok küçük bir yüzdendir. Ama bu küçük yüzdelerdeki türlerin insanlığın gelişimiyle pek çok alanda egemen ve ana türler hale getirilmeleri ile verimli araziler değerlendirilmiştir. Bu yoğunlaşmalar insanlığın pek çok verimli toprağı kurutması ve zarar vermesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum birinci bölümde ifade edilen Mezopotamya ve Harappan medeniyetlerinden bugüne dek pek çok medeniyetin çöküşünde kritik rol oynamıştır.

Organik tarımın yapmak istediği geleneksel tarım yöntemlerinin yaklaşımları ile çağdaş ekoloji bilgilerinin bir sentezlenmesidir. Döngüyü kapatmaya yönelik yapılan çabalar olumludur, ama sonuç itibarıyla insanlığın tarım üretiminin en iyi haliyle bile ekolojiyi bozucu bir özelliğe sahip olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Bugünün ekolojik açıdan kriz içinde bulunan altı milyarlık dünyasında bu hayati bir durumdur. altı milyar insanın şu anki bilimin sunduğu bilgiler dahilinde doğal sistemle daha uyumlu olarak beslenmesini sağlayan bir yöntem bulunamamıştır. Çünkü beslenilmesi gereken altı milyar insan dünyanın mevcut ekolojik sistemi açısından taşınılamayacak büyüklükteki bir rakamdır, ve bu durum mevcut statükonun bozulması sürecinde aktif rol oynamaktadır. Bu yüzden günümüzün bilgileri dahilinde tarımsal açıdan ekolojiye en az zarar veren yaklaşım olan organik tarım, bu bozulma sürecini yavaşlatabilecek bir yaklaşımdır. Zamanla alandaki bilgilerin daha gelişmesiyle, organik tarımın gitgide daha fazla oranda doğayla bütünlük içeren bir yapılanmaya dönmesinin sağlanacağı beklenmektedir. Ama istenen ürün miktarının çokluğu bu uyumu zorlayıcı bir unsur olarak hep ortada olacaktır.

Ekolojik örgüt kuramı açısından vurgulanması gereken nokta şudur ki, ekolojik olabilmek için hangi alanda olursa olsun mevcut paradigmalardan ötesine geçmek gerekmektedir. Mevcut tarımsal paradigmanın içinde bir iyileşmeye yönelik düşünülen bu tür bir yapılanma dikkati tarımsal paradigmanın yapısal bozukluğundan başka yere çekebilir. Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için doğaya çok zarar veren bir sektör olan enerji sektöründen örnek vermek faydalı olacaktır. Klasik tarım çok daha yoğun kullanmakla beraber, organik tarım da pek çok sürecinde, çevreye zarar vermeme unsurunu göz önünde bulundurmakla beraber yoğun oranda enerji kullanmaktadır. Fosil yakıtların çevreye verdikleri zararın kısıtlanması çok hayati bir unsurdur, geçtiğimiz yıllarda görülen benzinin kurşunsuz hale gelmesi gibi süreçler ya da araçların daha az benzin tüketir hale gelmesi gibi uygulamalar yararlı sonuçlar doğurmuştur. Bununla beraber, bu çabalar temel sorundan uzaklaşılmasına yol açmamalıdır. Ne kadar iyileştirilirse iyileştirilsin, fosil yakıt kullanımı kirliliğe yol açan, atmosferde karbon salınımını arttıran ve küresel ısınma sürecine ivme kazandıran bir faaliyettir. Mevcut zararı azaltmaya çalışılırken asıl yoğunlaşılması gereken sürdürülebilir ve çevreye zarar vermeyen (otomotiv ve enerji sektöründe üzerinde pek çok araştırma geliştirme çalışmaları yapılan hidrojen yakıtları gibi) yeni enerji kaynaklarına yönelinmesidir. Bu gereklilik, ekolojik örgüt modelinde ifade

ettiğimiz bütüncül bir çevre tanımı ve gerçek anlamda ekolojik bir örgüt olmanın özünde bulunmaktadır.

Tavuk ve tavuk ürünleri üretimine bakıldığında da bazı ilginç noktalar göze çarpmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi sektör doğadan kopuk bir sektör özelliği göstermektedir. Tavuk üretimi sürecinde doğadaki temel süreçler tavuktan en çok et almaya yönelik bir şekilde düzenlenerek tümüyle insan yapımı bir sistem oluşturulmuştur. Sistem, doğal çevreyi bütünüyle bir tehdit unsuru olarak görmekte ve mücadele etmek için gereken her şeyi yapmaktadır. Bütün bu yönelimine rağmen, ciddi anlamda ekolojik bir sonuç da sistemin içinde çıkmaktadır. Tavuk ve tavuk ürünlerinin elde edilirken oluşan artıkların bütüne yakını besin olarak başka süreçleri besleyebilmektedir. Örgütün bu şekilde kapalı döngü haline getirebiliyor olmasının sebebi ekolojik bir yönelim değildir, artıkların sahip olduğu ekonomik değerdir. Bu ekonomik değer, ekolojik örgüt modelinde ifade ettiğimiz ekolojik yönelim olmadan da gerçekleşebilen dolaylı bir ekolojik artıyı yaratmıştır. Bu durum bize mevcut örgütlerin ve süreçlerinin içlerinde ekolojik kimi öğelerin parçalanmış şekillerde de olsa incelenebileceğini göstermektedir. Bu tür incelemelerin amacı ekolojik olmayan paradigmanın sağlamlaştırılması değildir, mevcut olanın içinde klasik yaklaşımların ötesine geçen öğelerin değerlendirilmesidir. Sonuçta, ekolojik yönelim eksik olduğu için örgüt ekolojik bir döngüyü kapatmakla beraber bütünde başka döngüleri açık bırakmıştır. Bu döngüler ilk civcivin getirilmesinden, tavuk yetiştirmede kullanılan malzeme ve ilaçlara kadar ekoloji üstünde yük oluşturan unsurlardan oluşmaktadır. Tarım ve tarım ürünlerinde ifade edilen unsur burada daha da önemlidir. Üretim süreci bütünüyle doğadan kopuktur ve ekolojik döngüleri bozmaktadır.

Ekolojik örgüt, mevcut paradigmanın ötesine geçmesi gereken bir örgüt türüdür. Bu noktada, böyle bir süreci ifade etmenin fazla idealist ya da hayalci olduğu ifade edilebilir. Fakat, sürecin gerekliliği ne bir idealizme ne de hayalciliğe dayanmaktadır. İnsanlığın ilk zamanlarından bu yana etkilendiği temel bir yasa olan gerekliliğe dayalıdır. Birinci bölümde ifade edilen ekolojik kriz artık bütünüyle yaşanmaktadır. Gün geçtikçe durumun şuuruna gerçek anlamda varmaya başlayan yasa koyucuların konuyla ilgili daha fazla düzenlemeler yaptıkları görülmektedir.

Önümüzdeki yıllar bu gelişmelerin oldukça hızlandığı bir zaman olacaktır. Böyle bir zamanda eski yaklaşımların iyileştirip yeşilleştirmelerine dair izlenebilecek olan çevre yönetim sistemi ve standartlarına dayalı yaklaşımlar yalnızca geçici çözümler sunmaktadır.

Mevcut ekolojik krizin etkisi ancak ekolojik olarak uyumlu olmaya yönelik örgütlerin oluşturulması ve onların da birbirlerinin döngülerini kapatmaya yönelik bir şekilde eko-sistemler oluşturmasıyla düşürebilir. Burada engelleme ya da durdurma ifadelerini kullanmak yeterli değildir. Çünkü mevcut krizi şu aşamada engelleme ya da durdurma mümkün değildir. Yapılabilecek olan şeyler, mevcut krizin etkisini düşürme ve zamanla iyileştirmeye yönelik olmalıdır. Bu noktada ozon deliği örneğine yeniden değinmek gerekmektedir. Ozon deliğinin hızlı büyümesinin durdurulmuş olması onun küçüldüğü ya da onarıldığı anlamına gelmemektedir. Hasar orada dünyanın ekolojik sisteminde bir yara olarak durmaktadır. Bununla beraber ifade edilen krizlerin yaptırım gücü de burada çarpıcıdır, kriz dünya genelinde kloroflorokarbon kullanımının astronomik oranda düşmesine yönelik hareket edilmesini sağlamıştır. Ekolojik krizin derinleşmesi yasa koyucuların gitgide daha fazla oranda bu tür müdahalelerini doğurarak örgütlerin yaklaşım ve metotlarını zorlayacaktır. Bu durumun farkında olunması kimi örgütlerin stratejik önlemler alması sonucunu doğurmuştur. Fosil yakıtları üreten enerji şirketleri ve otomotiv sanayi bir yandan normal süreçlerini yeşil açıdan düzeltmeye çalışırken bir yanda da gelecek için alternatif enerjiler(özellikle biyo-yakıtlar ve hidrojen) üretimi için çaba harcamaktadırlar. Sonuçta, **örgütlerin ekolojik olması hem dünya için hem de örgütler için bir varoluş sorunudur.**

5.2 İLERİDE YAPILACAK ÇALIŞMALARA YÖNELİK ÖNERİLER

Çalışmada yapılan kuramsal incelemeler ve örgütsel değerlendirmelerin ışığında alana ilişkin yapılacak çalışmalara yönelik şu önerilerde bulunulabilir;

- 1) Derin ekolojik anlamda ifade edilen bir kendini tanımlama sürecinin uygulanması ve irdelenmesine yönelik değişik sektörlerde yeni çalışmalar

yapılmalıdır. Böyle çalışmalarda oluşacak örgütsel ekosofiler karşılaştırmalı olarak değerdendirmelidirler.

- 2) Yeşil yaklaşımlara ilişkin Türk kültüründeki değerdler ekolojik örgüt modeli açısından irdelenmelidir.
- 3) Ekolojik örgüt modelinin sektör ve örgütlere yönelik olarak uyarlamalarına yönelik olarak alanda çalışan profesyonellerle beraber ortak çalışmalar yürütülmelidir.
- 4) Örgütlerin beraber oluşturdukları örgütsel eko-sistem yapılarına ilişkin bir çalışma yapılması ekolojik örgüt kapsamını geliştirmek için yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Akın, H. (2001) *Ortaçağ Avrupa'sında Cadılar ve Cadı Avı*. Dost Kitabevi:Ankara.

Aldemir, M.C. (1985) *Örgütler ve Yönetimi: Makro Bir Yaklaşım*. Bilgehan Basımevi:İzmir.

Anderson, M.S. (2003) *The Ascendancy of Europe: 1815-1914*. Pearson-Longman: Great Britain.

Berry, A. (2003) *Sonsuzluğun Kıyıları*. Tübitak Yayınları: İstanbul.

Bilgin, N. (2000) *İçerik Analizi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:İzmir.

Blau, P.M., Scott, W.R. (1970) *Formal Organizations: A Comparative Approach*. Routledge: Great Britain.

Bloch, M. (1998) *Feodal Toplum*. Opus Yayınları: Ankara.

Boorstin, D.J. (1994) *Yaratıcı Ruhun Evrimi*. Sabah Kitapları:İstanbul.

Bottero, J. (2005) *Gilgamiş Destanı, Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Braudel, F. (2004) *Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı*. İmge Kitabevi: Ankara.

Brown, L.R. (2006) *Dünyayı Nasıl Tükettik?* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Brummet, P., Edgar, R.B., Hackett, N.J., Jewsbury, G.F., Taylor, A.M., Bailkey, N.M., Lewis, C.J., Wallbank, T.W. (2000) *Civilization: Past and Present (Volume 1-2)*. Addison-Wesley: USA.

Bucholz, R.A. (1993) *Principles of Environmental Management: The Greening of Business*. Prentice Hall: New Jersey.

Budak, S. (2000) *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Burns, T., Stalker, G.M. (1979) *Mechanistic and Organic Systems of Management*. Veiga, J.F. ve Yanouzas J.N.'nin editörlüğündeki "The Dynamics of Organization Theory"nin içinde. West Publishing: A.B.D.

Carroll, G.R. (1995) *On the Organizational Ecology of Chester I. Barnard*. Williamson, O.W.'nin editör olduğu Organization Theory: From Chester Barnard to the Present and Beyond'un içinde. Oxford University Press: A.B.D.

Carson, R. (2004) *Sessiz Bahar*. Palme Yayıncılık:Ankara.

Charpak, G., Brosh, H. (2005) *Maskeler Aşağı: Astroloji, Kehanet, Telepati ve Diğer Yalancı Bilimlerin İçyüzü*. Kapital Yayınları: İstanbul.

Coffin, J.G., Stacey, R.C., Lerner, R.E., Meacham, S. (2002) *Western Civilizations*. W.W. Norton & Company, Inc.: USA.

Crosby, A.W. (2004) *Dünya Benimdir: Avrupa Ekolojik Emperyalizmi 900-1900*. Kitap Yayınevi: İstanbul.

Daft, R.L. (2000) *Management*. Dryden Press:ABD.

Dalai Lama (2001) *Yeni Binyılın Değerleri*. Dharma Yayınları:İstanbul.

Davis, G.F., Powell, W.W. (1990) Organization-Environment Relations. Dunnette, M.D. ve Hough, L.M.'nin editörlüğündeki "*Handbook of Industrial and Organizational Psychology*"nin içinde. Consulting Psychologists Press: California.

Demirkent, I. (2004) *Haçlı Seferleri*. Dünya Yayınları:İstanbul.

Denning, B.W. (1973) Strategic Environmental Appraisal. Newstorm, J.W., Reif, W.E., Monczka, R.M.'ün editörlüğünde "*A Contingency Approach to Management: Readings*"in içinde. 1975. McGraw-Hill:A.B.D.

DeSimone, L.D., Popoff, F. (2000) *Eco-efficiency: The Business Link to Sustainable Development*. The MIT Press: USA.

Dill, W. R. (1962) *Impact of Environment on Organizational Development*. Mailick, Sidney'in editörlüğündeki "Concepts and Issues in Administrative Behavior"ın içinde. Prentice-Hall, Inc.:USA.

Diamond, J. (2003) *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. Tübitak Yayınları: Ankara.

Diamond, J. (2006) *Çöküş*. Timaş Yayınları: İstanbul.

DeGreene, K.B. (1973) *Sociotechnical Systems: Factors in Analysis, Design and Management*. Prentice-Hall. New Jersey.

Di Scala, S. M. (2004) *Twentieth Century Europe: Politics, Society,Culture*. McGraw Hill:USA.

Durschmied, E. (2005) *Doğa Tarihi Nasıl Değiştirdi?* Aykırı Yayıncılık: İstanbul.

Elma, C., Demir, K. ed (2003) *Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar*. Anı Yayıncılık: Ankara.

Erdoğan, İ., Ejder, N. (1997) *Çevre Sorunları: Egemen ve Marksist Anlayışın İlettikleri Üzerine*. Doruk Yayıncılık:1997.

Eren, E. (2000) *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. Beta Yayınları:İstanbul.

Eurobarometer (2005) *The Attitudes of European Citizens towards Environment*. European Commission.

Feder, B. (1968) *Viewpoints in World History*. American Book Company:USA.

Foster, J.B. (2002) *Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi*. Epos:Ankara.

Fox, E.W. (1993) *The Emergence of the Modern European World*. Blackwell: USA.

French, W.L., Bell, Jr., C.H. (1973) Mechanistic and Organic Systems and the Contingency Approach. Newstrom, J.W., Reif, W.E., Monczka, R.M.'ün editörlüğünde "*A Contingency Approach to Management: Readings*"in içinde. 1975. McGraw-Hill:A.B.D.

Fromm, E. (1990) *Sahip Olmak ya da Olmak*. Arıtan Yayınevi: İstanbul.

Gardner, G., Assadourian, E., Sarin, R. (2004) Günümüzde Tüketim. "*Worldwatch Enstitüsü Dünyanın Durumu 2004*"ün içinde. Tema Vakfı:İstanbul.

George Jr., C.S. (1968) *The History of Management Thought*. Prentice-Hall: ABD.

Gerloff, E.A. (1985) *Organizational Theory and Design: A Strategic Approach for Management*. McGraw-Hill: Singapore.

Gibson, J.L., Ivancevich, J.M., Donnely Jr., J.H. (1997) *Organizations: Behavior, Structure, Process*. Irwin McGraw-Hill: ABD.

Graedel, T.E., Allenby, B.R. (1995) *Industrial Ecology*. Prentice-Hall: New Jersey.

Gupta, A. (1993) *Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre ve Kalkınma*. Kabalcı Yayınları: İstanbul.

Hall, R.H. (1974) *Organizations: Structure and Process*. Prentice Hall International Editions: Great Britain.

Hançerlioğlu, O. (1996) *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Harris, M. (1994) *Yamyamlar ve Krallar: Kültürlerin Kökenleri*. İmge Kitabevi: Ankara.

Harris, M. (1995) *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar*. İmge Kitabevi: Ankara.

Hatch, M.J. (1997) *Organization Theory. Modern, Symbolic, and Postmodern Perspectives*. Oxford University Press: New York.

Hawken, P. (1993) *The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability*. HarperBusiness: New York.

Hicks, H.G., Gullett, C.R. (1975) *Organizations: Theory and Behavior*. McGraw-Hill Book Company: Singapore.

Hodge, B.J., Anthony, W.P. (1979) *Organization Theory: An Environmental Approach*. Allyn and Bacon, Inc: A.B.D.

Hodge, B.J., Anthony, W.P., Gales, L.M. (1996) *Organization Theory: A Strategic Approach*. Prentice Hall, Inc: New Jersey.

Hopfenbeck, W. (1993) *The Green Management Revolution: Lessons in Environmental Excellence*. Prentice-Hall:İngiltere.

İslam, B. (2000) *Ekoloji Terimleri Sözlüğü*. Birleşik Yayıncılık:İstanbul.

Jackson,J.H., Morgan, C.P. (1978) *Organization Theory: A Macro Perspective for Management*. Prentice-Hall: New Jersey.

Jennings, P.D., Greenwood, R. (2003) *Constructing the Iron Cage: Institutional Theory and Enactment*. Debating Organization:195-207. Blackwell:Oxford.

Jones, G.R. (1998) *Organizational Theory: Text and Cases*. Addison-Wesley Publishing Company: ABD.

Karakoç, A.G. (2004) Çevre Sorunlarına Etik Yaklaşım. *Marin,M.C. ve Yıldırım,U. Editörlüğünde “Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar”ın içinde*. Beta Yayınları:İstanbul.

Katz, D., Kahn, R.L. (1978) *The Social Psychology of Organizations*. John Wiley & Sons:ABD.

Kennedy, P. (2005) *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Khandwalla, P.N. (1977) *The Design of Organizations*. Harcourt Brace Jovanovich:A.B.D.

Kışlalıoğlu, M., Berkes, F. (1994) *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Kışlalıoğlu, M., Berkes, F. (2003) *Çevre ve Ekoloji*. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Kovel, J. (2005) *Doğanın Düşmanı*. Metis Yayınları:İstanbul.

Kreitner, R., Kinicki, A. (2000) *Organizational Behavior*. McGraw Hill:USA.

Kutsal Kitap (2001) *Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. Kitabı Mukaddes Şirketi:İstanbul.

Lawler III, E.E., Nadler, D.A., Cammann, C. (1980) *Organizational Assessment*. Wiley-Interscience:A.B.D.

Lawrence, P.R., Lorsch, J.W. (1969a) *Developing Organizations: Diagnosis and Action*. Addison-Wesley Publishing:Reading. Shafritz J.M., Ott. J.S.(1987) editörlüğünde “ Classics of Organization Theory”nin içinde. Dorsey Press:ABD.

Lawrence, P.R., Lorsch, J.W. (1969b) *Organization and Environment*. Irwin: ABD.

Leblebici, D.N., Kılıç, M., Aydın, M.D. (2004) *İçerik Analizi*. Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları: Ankara.

LeGoff, J. (1999) *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. Dokuz Eylül Yayınları:İzmir.

Luthans, F. (1998) *Organizational Behavior*. McGraw Hill:USA.

March, J.G., Simon, H.A. (1959) *Organizations*. John Wiley & Sons: A.B.D.

McKenna, D.D., Wright, P.M. (1990) *Alternative Metaphors for Organization Design*. Dunnette, M.D. ve Hough, L.M.’nin editörlüğündeki “Handbook of Industrial and Organizational Psychology”nin içinde. Consulting Psychologists Press: California.

McNeill, W.H. (2002) *Dünya Tarihi*. İmge Kitabevi:Ankara.

Mouzelis, N.P. (1971) *Organisation and Bureaucracy*. Adline Publishing Company: Illinois.

Mumford, L. (1967) *The Myth of the Machine*. Harcourt, Brace & World, Inc: New York.

Önder, Ç., Üsdiken, B. (2007) Örgütsel Ekoloji: Örgüt Toplulukları ve Çevresel Ayıklanma. Sargut, S., Özen, Ş. (der) “Örgüt Kuramları” içinde. İmge Kitabevi Yayınları: İstanbul.

Perrow C. (1979) *Complex Organizations*. Scott, Foresman and Company:A.B.D.

Pfiffner, J.M., Sherwood, F.P. (1960) *Administrative Organization*. Prentice-Hall: New Jersey.

Plumwood, V. (2004) *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. Metis Yayınları: İstanbul.

Ponting, C. (2000) *Dünyanın Yeşil Tarihi*. Sabancı Üniversitesi:İstanbul.

Post, J.E., Lawrence, A.T., Weber, J. (2002) *Business and Society: Corporate Strategy, Public Policy and Ethics*. McGraw-Hill Irwin:A.B.D.

Reinhardt, F.L. (1999) Çevre Sorunlarını Ayağı Yere Basar Hale Getirmek. Harvard Business Review. Temmuz-Ağustos. “İş ve Çevre” *Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler*’in içinde(2001) MESS Yayınları: İstanbul.

Renner, M. (2005) Güvenliği Yeniden Tanımlamak. “*Dünyanın Durumu 2005*”in içinde. Tema Yayınları: İstanbul.

Ribard, A. (1983) *İnsanlığın Tarihi*. Say Yayınları:İstanbul.

Robbins, S.P. (1990) *Organization Theory: Structure, Design, and Application*. Prentice-Hall:USA.

Robbins, S.P. (1999) *Managing Today*. Prentice-Hall: ABD.

Robbins, S.P. (2000a) *Managing Today*-2nd edition. Prentice-Hall:ABD.

Robbins, S.P. (2000b) *Organizational Behavior*. Prentice Hall:New Jersey.

Robbins, S.P.,Barnwell, N. (2002) *Organisation Theory: Concepts and Cases*. Prentice-Hall: China.

Sargut, S. (1994) *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim*. V Yayınları: Ankara.

Scarre, C., Fagan, B.M. (2003) *Ancient Civilizations*. Prentice Hall:USA.

Scott, G.R. (2003) *İşkencenin Tarihi*. Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.

Senge, P. (1996) *Beşinci Disiplin*. Yapı Kredi Yayınları:İstanbul.

Shrivastava, P. (1993) The Greening of Business. (Ed. Denis Smith, *Business and the Environment'in içinde*). Sage Publishing:UK.

Sim, S. (2006) *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. Ebabil Yayıncılık: Ankara.

TDK (1988) *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu: Ankara.

Smart, B. (1993) *Beyond Compliance: A New Industry View of the Environment*. World Resources Institute: ABD.

Smith,D. (1993)The Frankenstein Syndrome: Corporate Responsibility and the Environment. (Ed. Denis Smith, *Business and the Environment'in içinde*) Sage Publications:UK.

Stone, H., Washington-Smith, J. (2001) *Profit and Environment*. John Wiley & Sons: İngiltere.

Thorne, D.M., Ferrel, O.C., Ferrel, L. (2003) *Business and Society. A Strategic Approach to Corporate Citizenship*. Houghton Mifflin Company:USA.

Tierney, B., Kagan, D., Williams, L. P. (1972) *Great Issues in Western Civilization : Volume I*. Random House: USA.

Tietenberg, T. (2004) *Environmental Economics and Policy*. Pearson Addison-Wesley:USA.

Tüzün, H.T. (1998) Benefits of TS EN ISO 14001 Environmental Management System.(Ed. Günay Kocasoy, *The Kriton Curi International Symposium on Environment'in içinde*) Boğaziçi University:İstanbul.

Üçal, T., Malcolm, D. (2003) *Ahlak: Kutsal Kitap'a Göre Etik*. Babylon Kitaplığı:İstanbul.

Ünder, H. (1996) *Çevre Felsefesi*. Doruk Yayımcılık: Ankara.

Üsdiken, B. (2007) Çevresel Baskı ve Talepler Karşısında Örgütler: Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı. Sargut, S.,Özen, Ş. (der) “Örgüt Kuramları”. İmge Kitabevi Yayınları:İstanbul.

Üsdiken, B. Leblebici, H. (2001) *Organization Theory*. Anderson,N. , Önes,D.S., Sinangil,H.K., Viswesveran, C. editörlüğünde “Handbook of Industrial, Work and Organizational Psychology-Vol. 2”nin içinde. Sage: London.

VonBertalanffy, L. (1969) *General System Theory*. George Braziller:New York.

Weber, M. (1952) *The Essentials of Bureaucratic Organization: An Ideal-Type Construction*. In "Reader in Bureaucracy". Edited by: Merton, R.K., Gray, A.P., Hockey, B., Selvin, H.C. The Free Press:ABD.

Welford, R. (1995) *Environmental Strategy and Sustainable Development*. Routledge: London.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık:Ankara.

MAKALELER

Agar, N. (1997) Biocentrism and the Concept of Life. *Ethics*. 108. syf. 147-168.

Antonites, A., Odendaal, J.S.J. (2004) Ethics in Human Animal Relationships. *Acta Vet*. 73. syf. 539-548.

Ball, J.(2002) Can ISO 14000 and Eco-Labeling Turn the Construction Industry Green? *Building and Environment*. 37. syf. 421-428.

Birkin, F., Woodward, D. (1997) Management Accounting for Sustainable Development. *Management Accounting: Magazine for Chartered Management Accountants*. 75(7). syf. 42-47.

Birkin, F. (2001) Steps to Natural Capitalism. *Sustainable Development*. 9. syf. 47-57.

Boiral, O., Sala, J.M. (1998) Environmental Management: Should Industry Adopt ISO 14001? *Business Horizons*. January-February. syf. 57-64

Boons, F., Strannegard, L. (2000) Organizations Coping with Natural Environment. A Laboratory for Institutionalization? *Int. Studies of Mgt. & Org.* 30(3). syf. 7-17.

Boulding, K.E. (1956) General Systems Theory-The Skeleton of Science. *Management Science.* 2. syf. 197-208.

Bourgeois III, L.J. (1980) Strategy and Environment: A Conceptual Integration. *Academy of Management Review.* 5(1). syf. 25-39.

Callicott, J.B. (1992) The Ethical View. *Defenders Magazine.* November/December. syf. 32-33.

Corbett, C.J., Klassen, R.D. (2006) Extending the Horizons: Environmental Excellence as Key to Improving Operations. *Manufacturing & Service Operations Management.* 8(1). syf. 5-22.

Cramer, J. (1998) Environmental Management: From “Fit” to “Stretch”. *Business Strategy and Environment.* 7. syf. 162-172.

Crook, S. (2002) Callicott’s Land Communitarianism. *Journal of Applied Philosophy.* 19(2). syf. 175-184.

Danar, C. (2006) Çevre Kanunu Mu, Özel Ceza Kanunu Mu? *MESS İşveren Gazetesi.* Temmuz.

Diehm, C. (2002) Arne Naess, Val Plumwood, and Deep Ecological Subjectivity. *Ethics and the Environment.* 7 (1). syf. 25-38.

Fineman, S. (1997) Constructing the Green Manager. *British Journal of Management.* 8. syf. 31-38.

Fineman, S. (2001) Fashioning the Environment. *Organization*. 8(1).syf. 17-31.

Florida, R., Davison, D. (2001) Gaining from Green Management: Environmental Management Systems Inside and Outside the Factory. *California Management Review*. 43(3). syf. 64-84.

Francione, G.L. (2005a) Our Hypocrisy. *New Scientist*. 4 June. syf. 51.

Francione, (2005b) One Right For All.*New Scientist*. 8 October. syf. 24.

Gallarotti, G.M. (1995) It Pays to be Green: The Managerial Incentive Structure and Environmentally Sound Strategies. *Columbia Journal of World Business*. 30(4). syf. 38-58.

Gibbs, D., Hooper, P. (1996) Sustainable Development and Corporate Environmental Strategy in North-West England. *Greener Management International*. 16. syf. 78-88.

Gladwin, T.N., Kennelly, J.J., Krause, T.S. (1995) Shifting Paradigms for Sustainable Development: Implications for Management Theory and Research. *Academy of Management Review*. 20(4). syf. 874-907.

Hansen, O.E., Sondergard, B., Meredith, S. (2002) Environmental Innovations in Small and Medium Sized Enterprises. *Technology Analysis & Strategic Management*. 14(1). syf. 37-56.

Hart, S.L. (1995) A Natural-Resource-Based View of the Firm. *Academy of Management Review*. 20(4). syf. 986-1014.

Hart, S.L. (1997) Beyond Greening: Strategies for a Sustainable World. *Harvard Business Review*. January-February. syf. 67-76.

Hassard, J. (1999) Postmodernism, Philosophy and Management: Concepts and Controversies. *IJMR*. June. syf. 171-195.

Hinchman, L.P., Hinchman, S.K. (2001) Should Environmentalists Reject the Enlightenment? *Review of Politics*. 63(4). syf. 663-692.

Hormozi, M.H. (1997) ISO 14000: The Next Focus in Standardization. *SAM ADVANCED Management Journal*. Summer. syf. 32-41.

Hull, R. (2005) All About Eve: A Report on Environmental Virtue Ethics Today. *Ethics & Environment*. 10(1). syf. 1085-6633.

Iwata, O. (2001) Relationship between Proenvironmental Attitudes and Concepts of Nature. *The Journal of Social Psychology*. 141(1). syf. 75-83.

Jamison, A. (2000) On the Ambiguities of Greening. *Innovation*. 13(3). syf. 249-264

Jenni, K. (2005) Western Environmental Ethics: An Overview. *Journal of Chinese Philosophy*. 32(1). syf. 1-17.

Jennings, P.D., Zandbergen, P.A. (1995) Ecologically Sustainable Organizations: An Insitutional Approach. 20(4). *Academy of Management Review*. syf. 1015-1052.

King, A. (1995) Avoiding Ecological Surprise: Lessons from Long-Standing Communities. *Academy of Management Review*. 20(4). syf. 961-965.

Kuk, G., Fokeer, S., Hung, W.T. (2005) Strategic Formulation and Communication of Corporate Environmental Policy Statements: UK Firms' Perspective. *Journal of Business Ethics*. 58. syf. 375-385.

Lewis, G.J. (1997) A Cybernetic View of Environmental Management: The Implications for Business Organizations. *Business Strategy and the Environment*. 6. syf. 264-275.

Livesey, S.M. (2001) Eco-Identity as Discursive Struggle: Royal Dutch/Shell, Brent Spar, and Nigeria. *Journal of Business Communication*. 38(1). syf. 59-61.

Lizska, J.J. (2003) The Narrative Ethics Of Leopold's Sand County Almanac. *Ethics & the Environment*. 8(2). syf. 42-70.

Lovins, A.B., Lovins, L.H., Hawken, P. (1999) A Road Map for Natural Capitalism. *Harvard Business Review*. May-June. syf. 145-158.

Lynes, J.K. & Dredge, D. (2006) Going Green: Motivations for Environmental Commitment in the Airline Industry. A Case Study of Scandanivian Airlines. *Journal of Sustainable Tourism*. 14(2). syf. 116-138.

Magretta, J. (1997) Growth Through Sustainability. *Harvard Business Review*. January-February. syf. 79-88.

Massey, D.S. (2002) A Brief History of Human Society: The Origin and Role of Emotion in Social Life. *American Sociological Review*. 67. syf. 1-29.

Menon, A., Menon, A., Chowdhury, J., Jankovich, J. (1999) Evolving Paradigm for Environmental Sensitivity in Marketing Programs: A Synthesis of Theory and Practice. *Journal of Marketing Theory and Practice*. Spring. syf. 1-15.

Michelini, R.C., Razzoli, R.P. (2004) Product-Service Eco-Design: Knowledge-Based Infrastructures. *Journal of Cleaner Production*. 12. syf. 415-428.

Morgan, G. (1980) Paradigms, Metaphors, and Puzzle Solving in Organization Theory. *Administrative Science Quarterly*. Syf. 605-622.

Naess, A. (2005) The Basics of Deep Ecology. *The Trumpeter*. 21(1).syf. 61-71.

Newton, T.J. (2003) Creating the New Ecological Order? Elias and Actor-Network Theory. *Academy of Management Review*. 27(4). syf. 523-540.

Orsato, R.J. (2006) Competitive Environmental Strategies: When Does It Pay to be Green? *California Management Review*. 48(2). syf. 127-143.

Öncel, Ş. (2003) Dünyayı Koruyan Karını da Arttırıyor. *Capital*. 11. syf. 146-152.

Perelman, M. (2003) Myths of the Market. *Organization and Environment*. 16(2).syf. 168-226.

Perrow, C. (1973) The Short and Glorious History of Organizational Theory. *Organizational Dynamics*. 2. syf. 2-15.

Peterson, A. (2000) In and Of the World? Christian Theological Anthropology and Environmental Ethics. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*. 12(3).syf. 237-261.

Porath, A. (2003) Directed Evolution in Strategy and Management Sciences. *Foresight*. 5(3). syf. 33-42.

Porter, M.E., Van der Linde, C. (1995) Green and Competitive: Ending the Stalemate. *Harvard Business Review*. September-October. syf. 120-143.

Prasad, P., Elmes, M. (2005) In the Name of Practical: Unearthing Hegenomy of Pragmatics in the Discourse of Environmental Management. *Journal of Management Studies*. 42(4). syf. 845-867.

Purser, R.E., Park, C., Montuori, A. (1995) Limits to Anthropocentrism: Toward an Ecocentric Organization Paradigm? *Academy of Management Review*. 20(4).syf. 1053-1089.

Ramus, C.A. (2001) Organizational Support for Employees: Encouraging Creative Ideas for Environmental Sustainability. *California Management Review*. 43(3). syf. 85-105.

Reinhardt, F.L. (1998) Environmental Product Differentiation. *California Management Review*. 40(4). syf. 43-73.

Saha,M., Darnton, G.(2005) Green Companies or Green Con-panies: Are Companies Really Green, or Are They Pretending to Be? *Business and Society Review*. 110(2). syf. 117-157.

Sarkis, J.(1998) Evaluating Environmentally Conscious Business Practices. *European Journal of Operational Research*. 107. syf. 159-174.

Sawhney, A., Jose, P.D. (2003) The Greening of Business Strategy: From Compliance to Competitive Advantage. *IIMB Management Review*. September. syf. 130-133.

Schaefer, A., Harvey, B. (1998) Stage Models of Corporate Greening: A Critical Evaluation. *Business Strategy and the Environment*. 7. syf. 109-123.

Scott, W.R. (2004) *Reflections of a Half Century of Organizational Sociology*. Annual Rev. Of Sociology. 30. syf. 1-21.

Sharfman, M., Ellington, R.T., Meo, M. (1997) The Next Step in Becoming “Green”: Life-Cycle Oriented Environmental Management. *Business Horizons*. May-June. syf. 13-22.

Shrivastava, P., Mitroff, I.I., Miller, D., Miglani, A. (1988) Understanding Industrial Crises. *Journal of Management Studies*. 25(4).syf. 285-303.

Shrivastava, P. (1994) Castrated Environment: Greening Organizational Studies. *Organization Studies*. 15(5). syf. 705-726.

Shrivastava, P. (1995a) Ecocentric Management for a Risk Society. *Academy of Management Review*. 20(1).syf. 118-137.

Shrivastava, P. (1995b) The Role of Corporations in Achieving Ecological Sustainability. *Academy of Management Review*. 20(4). syf: 936-960.

Shrivastava, P. (1995c) Environmental Technologies and Competitive Advantage. *Strategic Management Journal*. 16. syf. 183-200.

Starik, M., Rands, G.P. (1995) Weaving and Integrated Web: Multilevel and Multisystem Perspectives of Ecologically Sustainable Organizations. *Academy of Management Review*. 20(4). syf. 908-935.

Starkey, K., Crane, A. (2003) Toward Green Narrrative: Management and The Evolutionary Epic. *Academy of Management Review*. 28(2). syf. 220-237.

Stead, J.G., Stead, E. (2000) Eco-Enterprise Strategy: Standing for Sustainability. *Journal of Business Ethics*. 24. syf. 313-329.

Stenzel, P.L. (2000) Can the ISO 14000 Series Environmental Management Standards Provide a Viable Alternative to Government Regulation? *American Business Law Journal*. 37. syf. 237-298.

Sterba, J.P. (2000) Biocentrism and Human Health. *Ethics & the Environment*. 5(2). syf. 271-284.

Sterba, (2002) On the Possibility of Grounding a Defense of Ecofeminist Philosophy. *Ethics and the Environment*. 7(2). syf. 27-38.

Swearer,D.K. (2001) Principles and Poetry, Places and Stories: The Resources of Buddhist Ecology. *Daedalus*. 130(4).syf. 225-242.

Thornton, D., Kagan, R.A., Gunningham, N. (2003) Sources of Corporate Environmental Performance. *California Management Review*. 46(1). syf. 127-141.

Tilley, F. (1999) Small-Firm Environmental Strategy: The UK Experience. *GMI*.(25). syf. 67-80.

Valle, S.A.M. (2002) The Phenomenon of Organizational Evolution: A Model for Analysis. 23(4). *Leadership and Organization Development Journal*. syf. 215-227.

Vickers, I., Cordey-Hayes, M. (1999) Cleaner Production and Organizational Learning. *Technology Analysis and Strategic Management*. 11(1). syf. 75-94.

Vogel, D. (2001) How Green is Judaism? Exploring Jewish Environmental Ethics. *Judaism*. 50(1). syf.66-81.

Walley, E.E.L., Stubbs, M. (2000) Termites and Champions: Case Comparisons by Metaphor. *GMI*. (29) syf. 41-54.

Wells, P. (2004) Creating Sustainable Business Models: The Case of the Automotive Industry. *IIMB Management Review*. December. syf. 15-24.

DOKTORA TEZLERİ

Darnall, N. (2002) *Why Firms Signal “Green” Environmental Management Certification in the United States*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of North Carolina.

Townsend, A.K. (2004) *An Assessment and Critique of Green Business Best Practices*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antioch New England Graduate School.

Walker, W.D. (2001) *An Institutional Analysis of Environmental Self-Regulation*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Michigan State University.

INTERNET KAYNAKLARI

<http://hq.unep.org/ozone/Montreal-Protocol/Montreal-Protocol2000.shtml> Montreal Protokolü. Erişim: 30.03.2006

<http://www.aldo Leopold.org/LandEthicCampaign/campaign.htm> Erişim: 28.04.2007.

<http://www.animal-law.org/theory3.html> Erişim : 27.04.2007.

<http://www.diyamet.gov.tr/kuran/default.asp> Erişim: 02-09-2005.

<http://www.diyamet.gov.tr/kuran/fihrist.asp?index=67&konu=Allah'ın%20mahlukâtı%20üzerinde%20düşünmek>, Erişim: 02-09-2005.

<http://www.diyamet.gov.tr/kuran/fihrist.asp?index=223&konu=Hayvanlar> Erişim: 02-09-2005

<http://www.diyamet.gov.tr/kuran/fihrist.asp?index=270&konu=İnsanın%20yeryüzünd e%20halife%20oluşu> ,Erişim: 02-09-2005

<http://www.greatapeproject.org/index.php> Erişim: 26.04.2007.

<http://www.isiktirim.com/articles.php?tPath=3&osCsid=be9bc505d11d9be20b645dc207e61fcf> Erişim: 10.01.2007

http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=6_8&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96 Erişim: 10.05.2007

http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=7_13&osCsid=8dce9153c247aae90ef8f46ee07e1b96 Erişim: 10.03.2007

http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=23_35&osCsid=ab2f60982dab7b8a8802a5d93fb1a62d Erişim: 10.04.2007.

http://www.isiktarim.com/articles.php?articles_id=155&tPath=6_14&osCsid=080bb2c8aeacf3005b27316b0aed2a3c Erişim: 20.03.2007.

http://www.isiktarim.com/product_info.php?cPath=409&products_id=170&osCsid=91c1378c9dc565525837764f4c6b97d2 Erişim: 02.05.2007

<http://www.ktg.com.tr/> Erişim: 30.01.2007

<http://www.msnbc.msn.com/id/9207996/> America Learns the Power of a Restless Planet. Erişim: 05.09.2005.

<http://www.peta.org/> Erişim: 26.04.2007.

Sessions, G. (1995) Postmodernism and Environmental Justice: The Demise Of The Ecology Movement? *Trumpeter*. Online. 12(3). <http://trumpeter.athabascau.ca/index.php/trumpet/article/view/305/456> Erişim 29.06.2007.

EKLER

EK-1 KURAN-I KERİM'DE İNSANIN DOĞAYA İLİŞKİSİNE DAİR SURELER (<http://www.diyaret.gov.tr/kuran/default.asp> , Erişim: 02-09-2005)

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı'nın internet sitesinde verilen Kuran-ı Kerim'in içeriğine ilişkin konu başlıklarına dayalı olarak yapılan sınıflandırmalar incelenerek, doğrudan insan doğa ilişkisine dair başlıklar ve içerdikleri sureler aşağıda verilmektedir.

Allahın Mahlukatı Üzerinde Düşünmek

(<http://www.diyaret.gov.tr/kuran/fihrist.asp?index=67&konu=Allah'ın%20mahlukâtı%20üzerinde%20düşünmek>, Erişim: 02-09-2005)

16/12- O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır.

16/13- Sizin için yeryüzünde çeşitli renk ve biçimlerle yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi. Öğüt alan bir toplum için bunda ibretler vardır. 16 Nahl Suresi.

22/65- Görmüyor musun ki, Allah bütün yerdekileri ve emri uyarınca denizde akıp gitmekte olan gemileri sizin hizmetinize vermiştir. İzni olmaksızın yerin üzerine düşmesin diye göğü O tutuyor. şüphesiz ki Allah insanlara karşı çok esirgeyici, çok merhametlidir.

31/20- Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah'ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi? Yine de insanlar arasında, hiçbir bilgisi, yol göstericisi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışıp duranlar vardır.

36/71- Görmediler mi ki biz onlar için, ellerimizin (kudretimizin) eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar.

36/72- Biz o hayvanları kendilerine boyun eğdirdik. Onlardan bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler.

Hayvanlar

(<http://www.diyaret.gov.tr/kuran/fihrist.asp?index=223&konu=Hayvanlar> Erişim: 02-09-2005)

36/71- Görmediler mi ki biz onlar için, ellerimizin (kudretimizin) eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar.

36/72- Biz o hayvanları kendilerine boyun eğdirdik. Onlardan bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler.

40/79- Allah, bir kısmına binesiniz, bir kısmını da yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.

İnsanın Yeryüzünde Halife Oluşu

(<http://www.diyaret.gov.tr/kuran/fihrist.asp?index=270&konu=İnsanın%20yeryüzünde%20halife%20oluşu> ,Erişim: 02-09-2005)

2/30- Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğınızı bilirim” demişti.

27/62- Yahut kendisine dua ettiğİ zaman zorda kalmışa cevap veren ve başa gelen kötülüğÜ kaldıran, sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah ile birlikte başka ilah mı var!? Ne kadar az düşünüyorsunuz!

35/39- O, sizi yeryüzünde halifeler kılandır. Artık kim inkar ederse inkarı kendi aleyhinedir. İnkarcıların inkarı, Rableri katında ancak uğrayacakları gazabı artırır. İnkarcıların inkarı, ancak ziyanlarını arttırır.

6/165- O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hakim kimseler) yapan, size verdiğİ nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

EK-2 IŞIK TARIM ÜRÜNLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.ORGANİK ÜRÜN LİSTESİ

http://www.isiktarim.com/articles.php?tPath=23_35&osCsid=ab2f60982dab7b8a8802a5d93fb1a62d (Erişim: 10.04.2007)

Kurutulmuş ve Taze Meyve ve Sebze

ÜRÜN ADI	ORGANİK	BIO-SUISSE	DEMETER	NOP	JAS	TİPİ
Çekirdeksiz üzüm	+	+	+	+	+	Kuru; taze; pastörize; rte; pekmez
Bandırılmamış (gün kurusu)	+	+	+	+	+	Naturel; 7 no
Çekirdekli kuru üzüm	+	+				
Kuru incir	+	+	+	+	+	Bütün, naturel-lerida-protoben-bağlama-pulled-layer; kesme; ezme; kavrulmuş; rte
Kayısı	+	+	+	+	+	Kuru tatlı, kuru ekşi, bütün, endüstriyel, kesme, ezme; taze; konserve; püre; konsantre; i.q.f.
Domates	+	+	+	+	+	Kuru-yağda-rende-püre-salça-toz-şerit
Erik	+	+		+		Kuru çekirdekli bütün; çekirdeksiz yarım parçalar; kesme; vahşi; taze; konserve-püre-konsantre-i.q.f-çekirdekli
Elma	+	+		+	+	Kuru kesme, halka; taze; püre; konsantre; suyu; konserve
Armut	+	+		+		Kuru; konserve; taze; püre; konsantre; rte; kesme; yarım, parçalar
Şeftali	+					Kuru, yarım, parçalar - kesme; konserve;taze; konsantre
Dut	+	+	+	+	+	Kuru-pekmez
Vişne	+	+		+		Kuru çekirdekli; konserve; taze; konsantre; suyu
Kiraz	+	+		+		Çekirdekli kuru; çekirdekli konserve;taze
Ayva	+					Kuru; taze
Portakal	+					Taze; segment konserve; kabuk kurusu
Limon	+					Taze; kabuk kurusu
Nar	+					Taze; suyu
Hediyelik sepetler	+					

Kuruyemişler

ÜRÜN ADI	ORGANİK	BIO-SUISSE	DEMETER	NOP	JAS	TİPİ
Fındık	+	+	+	+	+	İç-kabuklu-kavrulmuş-unu-yağı-püre-kesme
Ceviz	+	+	+	+	+	İç-kabuklu-yağ-un
Badem	+	+				İç;kabuklu; çiğ; kavrulmuş
Kayısı çekirdeği	+	+	+	+	+	Acı; tatlı; iç; kabuklu
Antepfıstığı	+					Kabuklu; kavrulmuş; tuzlu; iç
Kayısı çekirdeği	+					Kabuklu

Bakliyatlar

ÜRÜN ADI	ORGANİK	BIO-SUISSE	DEMETER	NOP	JAS	TİPİ
Buğday	+	+	+			Tohum-bulgur-un-kepek
Bakla	+					Kuru
Fasulye	+					Kuru-ön pişirilmiş
Nohut	+					Kuru; çiğ; kavrulmuş; ön pişirilmiş
Kırmızı mercimek	+					Kabuklu bütün; kabuksuz bütün; kabuksuz yarım
Yeşil mercimek	+					
Pirinç	+					Beyaz; kızıl
Pirinç unu	+					
Arpa	+					Tohum
Mısır	+					Un;dane;tohum

Baharatlar

ÜRÜN ADI	ORGANİK	BIO-SUISSE	DEMETER	NOP	JAS	TİPİ
Beyaz haşhaş	+					
Mavi haşhaş	+					Tohum
Çamfıstığı	+	+			+	İç-kabuklu
Defne yaprağı	+	+				Kuru
Kekik	+					Kuru-işlenmiş
Kırmızı biber	+					Acı; tatlı; pul; toz
Kimyon	+					Tane; toz
Kuş üzümü	+					
Susam	+			+	+	Tohum-tahin

I.Q.F Ürünler

ÜRÜN ADI	ORGANİK	BIO-SUISSE	DEMETER	NOP	JAS	TİPİ
Ahududu	+	+	+			
Böğürtlen	+	+	+			
Çilek	+	+	+	+	+	
Kayısı	+					
Erik	+	+		+		

Çaylar

ÜRÜN ADI	ORGANİK	BIO-SUISSE	DEMETER	NOP	JAS	TİPİ
Adaçayı	+					
Kuşburnu	+					
Anason	+					
Rezene	+					

Salamura Ürünler

ÜRÜN ADI	ORGANİK	BIO-SUISSE	DEMETER	NOP	JAS	TİPİ
Kapari	+					Salamura-konserve
Zeytin	+	+	+	+	+	Salamura yeşil-siyah
Bağ yaprağı	+	+	+	+	+	Salamura, tuzlu; yaprak sarması

Diğer Ürünler

ÜRÜN ADI	ORGANİK	BIO-SUISSE	DEMETER	NOP	JAS	TİPİ
Kestane	+					Kabuklu
Pelit	+	+				
Patates	+	+	+			Taze
Zeytinyağı	+	+	+	+	+	Natural sızma
Bal	+					Çam; çiçek; karakovan
Siyah çay	+					
Isırgan otu	+					
Müsli	+					
Ayçiçek yağı	+					

EK-3 IŞIK TARIM ÜRÜNLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.’nde ORGANİK PROJE HAZIRLAMA ve YÜRÜTME SÜRECİ

(http://www.isiktarim.com/articles.php?articles_id=155&tPath=6_14&osCsid=080bb2c8aeacf3005b27316b0aed2a3c Erişim: 20.03.2007)

Işık Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.’nin internet sitesinde sunulan proje yönetimi sürecinden aktarılmıştır.

Danışmanların Katıldığı Eğitimler

Projelerin sağlıklı şekilde oluşturulabilmesi ve yürütülebilmesi için, Zirai Danışmanların yetkinliklerinin geliştirilmesine çalışılmaktadır. Bunun için yurtdışında organik tarım yapan çiftliklere ziyaretler düzenlenmekte ve organik tarım alanındaki uluslararası danışmanlardan bilgiler alınmaktadır. Alandan edinilen bu bilgiler daha sonra projede yer alacak çiftçiler için ciddi önem arz etmektedir.

Üreticilerin Projeye Kaydedilmesi

Organik Tarım’ın ilk aşaması üreticilerin projeye alınmasıdır. Bu amaçla Zirai Danışmanlar proje yapılması düşünülen ürün ile ilgili olarak uygun bölgeyi araştırır ve o bölgeye ziyaret ederek üreticilerle görüşürler. Üreticiler hakkında bilgi toplar ve üreticilerin zirai faaliyetlerini zirai alet ve ekipmanlarını kayıt altına alırlar. Tüm bilgiler, Kontrol ve Sertifikasyon (KSK) organına gönderilerek üreticinin projeye kaydı yapılır. KSK tarafından üreticilere bir kod numarası verilerek üreticilerin yıl içindeki takiplerinde bu kod numarasının kullanımı sağlanır.

Arazi Planlarının Çizilmesi

Kayıt altına alınan arazilerin krokisi çizilir. Bu aşamada komşu arazilerdeki ürünler de dikkate alınarak, olası bulaşma risklerine karşı önlemlerin alınması sağlanır.

Üretici Eğitimleri

Organik projeye dahil edilen ve edilecek üreticilere organik tarım konusunda eğitimler verilerek, dikkat etmeleri gereken noktalar ve uymaları gereken konular hakkında bilgilenmeleri sağlanmaktadır.

Üretici Faaliyetlerinin Yıl İçinde Takip Edilmesi

Projeye alınan üreticiler, yıl boyunca belirli zamanlarda haberli veya habersiz ziyaret edilerek yapmış oldukları uygulamalar hakkında bilgi alınır. Üreticilerin yapmış oldukları faaliyetler, üreticiler tarafından üretici defterlerine, Zirai Danışmanlarımızca da güncelleme formlarına (*update formu*) kaydedilir.

Biodinamik Preparatların Hazırlanması

Biodinamik tarımın en önemli unsuru olan biodinamik preparatlar yılın belirli zamanlarında Zirai Danışmanlarımızca hazırlanarak veya hazırlatılarak kullanıma hazır hale getirilir. Hazırlama teknikleri hakkında gerek yurtdışı getirilen uzman/danışmanlar gerekse Zirai Danışmanlar tarafından, üreticilere de eğitimler verilir.

Biodinamik Preparatların Uygulanması

Biodinamik preparatlar yılın belirli zamanlarında üreticilere dağıtılarak uygulanması sağlanır.

Arazi Çalışmaları

Zirai Danışmanlar yıl boyunca yapmış oldukları arazi ziyaretlerinde arazileri hastalık ve zararlı yönünden de kontrol ederek üreticileri uyarırlar ya da müdahale zamanını, feromon tuzaklar gibi yöntemlerle belirleyerek, üreticilere bildirirler.

Üretici Kontrolleri

Organik Tarım'ın en önemli unsuru olan kontrol, üreticilerin yönetmeliklere uygun olarak tarım yaptıklarını belgelemek amacıyla KSK'nın üreticiyi ziyaret etmesi, yapmış olduğu uygulamalar hakkında bilgi alması ve araziye gezmesi ile gerçekleşmektedir. Kontrolör, arazinin geçmişi ile ilgili bilgileri alır. Üreticinin üretim aşamalarını (Dikim, bakım, toprak işleme, ilaçlama, gübreleme, hasat, depolama ve satış vb. tüm aşamaları) denetler ve yönetmeliklere uygunluğunu kontrol eder. (Kontrolörler, Tarım Bakanlığı'ndan yetki almış firmalarda çalışan, firmadan bağımsız denetmenlerdir)

Numune Alımı

Bir üreticinin üretmiş olduğu ürünün organik olduğunun belgelenebilmesi için yalnızca yıl içinde yapılan kontrol ve denetim faaliyetleri yeterli olmamakta; yıllık numune alma planları çerçevesinde bazı üreticilerin arazilerinden yaprak, toprak, meyve numuneleri alınıp kalıntı analizlerinin yapılmasıyla doğrulama da yapılması gerekmektedir. Bu amaçla gerek KSK denetmenleri, gerek Zirai Danışmanlar, gerekse Gıda Mühendisleri tarafından numuneler alınarak, akredite laboratuvarlarda kalıntı analizleri yaptırılmakta ve bu analizlerin sonucuna göre üreticilerin sertifikasyon kararı verilmektedir

Hasat ve Kurutma

Üreticiler sadece üretim sırasında değil hasat ve kurutma döneminde de ürünün kimyasal bir ilaçla veya uygulamayla temasta bulunmaması için yönlendirilir ve takip edilir.

Üreticilerin Depolarının Kontrolü

Üreticilerin depoları da kontrol edilerek depoda yapmış oldukları uygulamalar ve depolama koşulları denetlenir.

Satın Alma

Yapılan kontroller sonucunda ilgili yönetmeliklere uygun üretim yaptığı belirlenen üreticilerinin listesi, KSK tarafından hazırlanan onaylanmış üretici listesi olarak firmaya bildirilir. Firma bu listede yer alan üreticilerin ürünlerini sertifikasyon derecesine göre işlemek üzere satın alımını gerçekleştirir. Satın alım aşamasında ürün ambalajları üzerinde üreticinin adının, sertifikasyon derecesinin ve üretici kodunun bulunması gerekmektedir.

İşleme

İşlemeye alınan ürünler, yönetmeliklere uygun olarak işlenir. Üretimin her aşamasında ürün, kod numarasıyla takip edilir. İşleme bitiminde son mamül madde ambalajı üzerine üreticinin kodu, sertifikasyon derecesi, kontrol firmasının adı yazılarak ihracata hazır hale getirilir.

İşletme Kontrolleri

Kontrol firması ürünün işlenmesi sırasında haberli veya habersiz kontroller yaparak işleme aşamalarının yönetmeliklere uygunluğunu denetler.

Satış

Organik ürünlerin satış aşamasında da yönetmeliklere uygun olarak etiketlenmesi, irsaliye, fatura üzerine sertifikasyon derecesinin, üretici kodunun yazılması gerekmektedir. Yükleme yapılan konteynır veya aracın içinde de kimyasal bir madde ile temasta bulunmaması gerekir.

Sertifikasyon

Tüm bu aşamaları kontrol eden KSK, yönetmeliklere aykırı bir durum saptamadığı durumda ürüne sertifika verir. Tüm bu aşamaları geçen ve uygunluğu kanıtlanan ürün *“SERTİFİKALANDIRILMIŞ ORGANİK ÜRÜN”* dır.

EK-4 KÖYTÜR EGE ENTEGRE TAVUKÇULUK A.Ş. TAVUK ÜRETİM SÜRECİ (<http://www.ktg.com.tr/> Erişim:02.04.2007)

KÖYTÜR Ege Entegre Tavukçuluk A.Ş.’nin internet sitesinde sunulan tavuk üretim sürecinden aktarılmıştır.

Damızlık civciv. Damızlık civcivler, uçakla yurtdışından Türkiye’ye getirilir. Dünyadaki belli başlı firmalar gibi, uluslararası ölçekte faaliyet gösteren damızlık yetiştiricilerinden civcivler ithal edilmektedir. Özellikle ABD’li, İngiliz, İskoç ve Fransız damızlık firmaları tercih edilmektedir. Damızlık yetiştiricileri, özel seçilmiş, en güçlü saf ırkları melezleyerek, en sağlıklı ve en verimli damızlık civcivleri yetiştiriyor, ardından tüm dünyaya ihraç edilmektedir.

24 hafta özenli besi. İthal ya da Türk kökenli damızlık civcivler üretici firmanın damızlık çiftliklerine yerleştirilmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı denetiminde olan bu çiftliklerde, ziraat mühendisleri ve veteriner hekimler görev yapmaktadır. Damızlıklar 24 hafta süreyle hijyenik bir ortamda, uygun ısı ve havalandırma koşullarında, içinde mısır, soya, vitamin mineraller, yüksek oranda protein ve kalori barındıran yemle beslenmektedirler. Bu süreçte, gerekli tüm sağlık kontrollerinden geçirilerek, aşıları yapılmaktadır.

Yumurta aşaması. Yurtdışından ithal edilen damızlıklar 24. yaşam haftasından itibaren yumurta vermeye başlayarak, haftadan haftaya yumurta verimlerini artmaktadır, 30. haftada verimliliklerinin tepe noktasına çıkmaktadırlar. 64. haftadan sonra yumurta verimi karlı olan düzeyin altına indiği için üretim durdurularak hayvanlar kesime sevk edilmektedir.

Kuluçkahane. Damızlıkların verdiği yumurtalar düzenli olarak kuluçkahaneye sevk edilmektedir. Oradaki özel bir bölümde gerçeğe yakın bir kuluçka ortamına tabi tutulan yumurtalar, 21 gün sonra açılarak ve etlik tavuk olarak yetiştirilecek civcivler çıkmaktadır. Bu civcivler uzman kontrolünde, sağlık taramasından geçirildikten sonra “etlik piliç” (broiler) yetiştiricilerine sevk edilmektedir.

45 gün kümeste ve sağlık denetimiyle. Cıvcıvler 45 gün kadar süreyle, üretici firma ile anlařmalđ çalışan çiftliklerdeki kümeslerde kalmaktadır. Bu süre içinde ilgili iftliği, retici firmanın veteriner veya ziraat mühendisleri haftada en az bir kez ziyaret ederek, sağlık ve hijyen koşullarını, hayvanların yaşam şartlarını denetlemektedir.

Kesimhane. Sonunda, her piliç ortalama 2.200 gram ağırlığa ulaşmış olarak kesimhaneye sevk edilmektedir.